

Kokemuksia sijaishuol- lostä itsenäistymisestä ja vanhemmuussuhtei- den merkityksistä

Sari Seppälä

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Joulukuu 2017

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä/Författare – Author Sari Anne Maria Seppälä			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Kokemuksia sijaishuollosta itsenäistymisestä ja vanhemmuussuhteiden merkityksistä			
Oppiaine /Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu - tutkielma		Aika/Datum – Month and year Joulukuu 2017	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 75 + lähteet ja liitteet
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on tutkia sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksia sijaishuollosta itsenäistymisestä ja biologisen vanhemmuuden merkityksellistämisestä. Huostaanotto ja sijaishuollosta kasvaminen eroavat lähtökohdiltaan merkittävästi lapsen ja nuoren tavanomaisesta kasvu ympäristöstä, joka voi olennaisesti muuttaa aikuistuvan nuoren itsenäistymisvaihetta. Sijaishuolto ja sieltä itsenäistyminen asettavat poikkeavat olosuhteet myös biologiselle vanhemmuussuhteelle ja sen merkityksellisyyden rakentumiselle sijaishuollosta aikuistuenassa. Aihe on merkityksellinen, sillä sijaishuollosta itsenäistyneiden entisten nuorten kokemuksia tutkimalla on mahdollista tuoda ilmi uutta tietoa aiheesta. Biologisen vanhemmuussuhteen merkityksellisyyden rakentumista tutkimalla on mahdollista arvioida biologisen vanhemmuussuhteen merkitystä nuoren aikuisen elämässä sijaishuollosta itsenäistyessä. Tutkimuksen tavoitteena on sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten kokemusten kautta tuoda ilmi tietoa sekä mahdollisia tuen ja kehittämisen tarpeita.</p> <p>Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda tietoa sijaishuollosta itsenäistymisen kokemuksista ja biologisen vanhemmuussuhteen merkityksellistämistä. Fenomenologia toimii tutkimuksen teoreettis-metodologisena viitekehyksenä. Tutkimuksessa haastateltiin fenomenologisen haastattelumetodin mukaisesti kuutta sijaishuollosta itsenäistynyttä aikuista. Tutkimus rakentuu kahdesta tutkimuskysymyksestä: 1) Millaista on aikuistua sijaishuollosta? ja 2) Miten suhdetta biologisiin vanhempiin merkityksellistetään sijaishuollon päättymisen jälkeen? Tutkimuksen haastatteluaineisto analysoitiin sisällönanalyysin keinoin.</p> <p>Tutkimuksen perusteella vapauden, koulutuksen ja riittävän tuen saannin merkitys korostuvat sijaishuollosta itsenäistymisen kokemuksissa. Koulutuksella ja riittävällä tukiverkostolla koettiin olevan itsenäistyvän nuoren hyvinvointia ja yhteiskuntaan kiinnittymistä vahvistava vaikutus. Haastatteltavien kokemusten perusteella lastensuojelun jälkihuollon järjestämisessä ja tuen kohtavuudessa näyttäytyi useita haasteita. Biologisten vanhemmuussuhteiden merkityksellistämistä tutkittaessa ilmeni, että vanhemmuussuhteiden merkityksellistämisen muuttui sijaishuollosta itsenäistyneen nuoren tullessa itse vanhemmaksi. Lapsen saamisen ja oman perheen perustamisen arvioitiin herättävän ajatusprosesseja liittyen omiin vanhempiin ja lapsuushistoriaan sekä oman vanhemmuuden rakentumiseen. Jälkihuollon kehittäminen ja tuen tarjoaminen sijaishuollossa kasvaneen nuoren tullessa itse vanhemmaksi ilmenivät merkityksellisenä teemoina esiin tuoduissa kokemuksissa.</p> <p>Haastatteltavien kokemuksia tarkastellessa aiheeseen liittyvän teoriakirjallisuuden valossa kävi ilmi, että sijaishuollosta aikuistuvan nuoren tuen tarve ja jälkihuollon merkitys aikuiselämän hyvinvoinnin rakentumiselle on suuri. Sijaishuollossa kasvaminen luo keskimääräistä suuremman riskin sosiaalisten ongelmien ilmenemiselle aikuisiässä. Kiinnipitävän ja riittävää tukea tarjoavan ympäristön merkitys sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren selviytymiselle on merkittävä. Lastensuojelun asiakkuuden ja sosiaalisten ongelmien periytyminen sukupolvelta toiselle näyttäytyivät tutkimustulosten ja teoriakirjallisuuden perusteella haasteena, johon voidaan pyrkiä vaikuttamaan riittävällä tuen tarjoamisella sijaishuollossa kasvaneen nuoren perustaessa omaa perhettä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sijaishuolto, aikuistuminen, itsenäistymisvaihe, jälkihuolto, biologinen vanhemmuus, vanhemmuussuhteet, tukiverkosto, fenomenologia, kokemus			

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUKSESSA KÄYTETTYJEN KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYÄ	3
2.1 <i>Sijaishuolto</i>	3
2.2 <i>Vanhemmuus ja sen rakentuminen sijaishuollon rinnalla</i>	4
2.3 <i>Jälkihuolto ja aikuistuminen elämänvaiheena</i>	5
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTIS-METODOLOGINEN POHJA	8
3.1 <i>Fenomenologinen filosofia</i>	8
3.2 <i>Eksistentiaalinen fenomenologia tutkimuksessa</i>	9
3.3 <i>Fenomenologisen tutkimuksen lähtöasetelmat ja erityispiirteet</i>	11
3.4 <i>Reduktion menetelmä fenomenologisessa tutkimuksessa</i>	14
3.5 <i>Kokemuksen tutkimisen luotettavuuden arviointia</i>	16
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	18
4.1 <i>Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset</i>	18
4.2 <i>Aineiston keruun suunnittelu fenomenologisen haastattelun keinoin</i>	19
4.3 <i>Haastatteluiden toteuttaminen</i>	23
4.4 <i>Tutkimusetiikka</i>	26
5 AINEISTON ANALYSOINTI	29
5.1 <i>Analyysimenetelmän valinta ja esittely</i>	29
5.2 <i>Aineiston pelkistäminen ja järjestäminen alaluokkiin sisällönanalyysin mukaisesti</i>	31
5.3 <i>Yläluokkien ja pääluokkien muodostaminen sisällönanalyysin mukaisesti</i>	33
6 TULOKSET	38
6.1 <i>Sijaishuollosta itsenäistymisen kokemukset</i>	38
6.2 <i>Vanhemmuussuhteiden merkitys ja tuen saanti</i>	44
6.3 <i>Itsenäistymisvaiheen riskit ja kehittäminen</i>	49
6.4 <i>Yhteenvedoa</i>	53
7 SIAISHUOLLOSTA ITSENÄISTYMISEN KOKEMUKSET JA BIOLOGISTEN VANHEMPIEN MERKITYKSET	56
7.1 <i>Sijaishuolto itsenäistyvän nuoren hyvinvoinnin rakentajana</i>	56
7.2 <i>Kiinnipitävän ympäristön merkitys ja poiskäännyttävä sosiaaliturva sijaishuollosta itsenäistyessä</i>	61
7.3 <i>Sijaishuollon vaikutukset vanhemmuuden rakentumiseen ja huono-osaisuuden periytyksen ennaltaehkäisy</i>	65
8 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI, JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	70
8.1 <i>Johtopäätökset</i>	70
8.2 <i>Tutkimuksen arviointi ja pohdinta</i>	73
LÄHTEET	76
LIITTEET	

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmani on osa SOS-Lapsikylän Ylitse-projektia, joka on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA:n rahoittama kolmevuotinen hanke, jonka tarkoituksena on ennaltaehkäistä sijaishuollosta aikuistuneiden entisten nuorten lastensuojeluasiakkuuksien ylisukupolvistumista. Ylitse-projektin (2016–2018) tavoitteena on luoda yhteisöllisiä malleja ylisukupolvisen lastensuojelutarpeen ehkäisemisessä. Projekti tuotetaan yhdessä lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden, Espoon kaupungin, Helsingin Diakonissalaitoksen ja Pesäpuu RY:n kanssa. Projektin tavoitteena on auttaa sijaishuollosta aikuistuneita henkilöitä käsittelemään oman perheen perustamiseen liittyviä näkökulmia ja voimavaroja sekä luomaan uusia työskentelymalleja pikkulapsiperheiden kanssa tehtävään työhön. Lisäksi projektin tarkoituksena on tuoda näkyväksi lastensuojelupalveluiden tarpeen ylisukupolvistumista. (SOS-Lapsikylä 2016.)

Tutkielmassani tarkoituksena on tutkia sijaishuollosta aikuistuneiden entisten nuorten kokemuksia sijaishuollosta itsenäistymisestä ja biologisen vanhemmuuden merkityksestä fenomenologisen metodin keinoin. Tutkimukseni viitekehys on itsenäistyminen sekä biologisen vanhemmuussuhteen merkitys nuoren aikuistuesssa pitkäaikaisesta sijaishuoltopaikasta. Aikuistuminen, sen vaatimusten luomat paineet sekä ympäristön kontrolli aikuistuville nuorille on merkittävää. Tarja Juvonen (2015) on väitöskirjassaan tutkinut etsivän nuorisotyön viitekehyksestä käsin aikuistuvan nuoren toimijuutta ja mahdollisia tuen tarpeita. Tutkimuksessaan Juvonen (2015, 13–16) käsittelee syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten autonomian rakentumista suhteessa toimijuuteen ja yhteiskunnan kontrolliin. Olen käyttänyt Juvosen (2015) väitöskirjaa oman tutkimukseni teoreettisena tukena, sillä väitöskirja edustaa nuorisotutkimuksen alaa ja myös siinä keskitytään tutkimaan aikuistumisvaiheessa olevia nuoria. Kun huomioimme sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten ajoittain liittyvän aikuiselämään tavallista haastavammista lähtökohdista käsin, on erityisen tärkeää tuoda heidän kokemuksiaan näkyviin suhteessa aikuistumisen haasteisiin.

Osana Ylitse-projektia järjestettiin vuoden 2016 aikana 11 työpaja-tapaamista sijaishuollosta aikuistuneiden kanssa, joissa käsiteltiin erinäisiä teemoja liittyen muun muassa sijaishuoltoon, itsenäistymiseen, lastensuojelun asiakkuuksien ylisukupolvistumiseen sekä ver-

taistukeen. Työpajatyöskentelyn perusteella itsenäistyminen ja siihen liittyvät asiat nousivat keskusteluissa hyvin merkitykselliseksi elämänvaiheeksi. (SOS-Lapsikylä 2016.) Itsenäistymisvaiheen arvioiminen merkitykselliseksi elämänvaiheeksi osana työpajatyöskentelyä vahvisti uskomustani tutkimusaiheeni tärkeydestä.

Olen valinnut omaan tutkielmani metodologiaksi fenomenologian tutkiakseni sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksia mahdollisimman autenttisesti. Sijaishuollosta puhuessani tarkoitan lastensuojelulain määrittelemää sijaishuoltoa, jolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksellä kodin ulkopuolelle sijoitetun alakäisen lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämistä kodin ulkopuolella sijaishuollossa. Sijaishuoltopaikkana voi toimia lastensuojelulain määrittelemät sijaisperheet, ammatilliset perhekodit, lastensuojelulaitokset tai muut lapsen tarpeita edellyttämä sijaishuollon järjestämispaikka. (Lastensuojelulaki 417/2007, 49–50§)

Fenomenologisen tutkimusmetodin mukaisesti pitäydyin liiallisesta teoriakirjallisuuteen perehtymisestä ennen tutkimukseni aloittamista, jotta kirjallisuudesta aiheesta oppimani tieto ei vaikuttaisi tapaan tehdä tulkintoja haastattelu- ja analyysivaiheissa. Tällä päätöksellä pyrin tutkimuksessani antamaan haastateltavieni kokemusten kuvaamiselle mahdollisimman puhtaan aloituspinnan. Tutkimukseni etenee käsitteiden määrittelyn jälkeen tutkimusmetodologian esittelyyn, tutkimuksen suunnitteluun, toteutukseen ja tulosten esittelyyn. Tulosten esittelyn jälkeen paneudun tutkimuksessani aihetta käsittelevään teoriakirjallisuuteen, joihin peilaan tutkittavieni henkilöiden esiin nostamia kokemuksia tutkimusaiheesta.

Valitsin kyseisen projektin ja tutkielman aiheen, sillä työskentelen itse lastensuojelussa ja sijaishuollossa kasvaneiden entisten nuorten kokemukset kiinnostavat minua. Huostaanotto ja sijaishuollossa kasvaminen ovat suuria lapsia ja heidän perheitään koskevia kriisejä, ja aiheen tutkiminen on erittäin tärkeää esimerkiksi lastensuojelun asiakkuuksien ylisukupolvistumisen tai nuorten aikuisten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Tiedolla sijaishuollossa kasvaneiden nuorten kokemuksista niin itsenäistymisestä kuin suhteesta biologisiin vanhempiin ja sen merkityksestä voidaan lisätä ymmärrystä sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten tuen tarpeelle. Fenomenologisen tutkimustavan kautta voidaan tuoda esiin entisten lastensuojelunuorten kokemuksia sekä luoda uutta tietoa ja näkökulmia lastensuojelun palveluiden järjestämiseen.

2 Tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden määrittelyä

2.1 Sijaishuolto

Lastensuojelulaissa määritellyllä sijaishuollolla tarkoitetaan kiireellisesti sijoitetun, huostaanotetun tai lastensuojelulain 83. § väliaikaismääräyksellä lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolelle. Lapsi voidaan sijoittaa esimerkiksi sijaisperheeseen, ammatilliseen perhekotiin tai lastensuojelulaitokseen (Lastensuojelulaki 417/2007, 49 §). Tutkimuksessani sijaishuollosta puhuessani tarkoitan jotain lastensuojelulain määrittelemää keinoa tai tapaa järjestää lapsen asuminen kodin ulkopuolella.

Sijaishuolto on eräs lastensuojelun suurimmista tukitoimista, ja se on viimesijainen tuen muoto tilanteissa, jossa perhettä ei olla kyetty riittävästi tukemaan muilla keinoin. Lasten ja nuorten sijoittaminen kodin ulkopuolelle on määrällisesti kasvanut 1990-luvun lopulta alkaen. (Heino & Johnson 2010, 266.) Vuonna 2016 kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 17 330 lasta ja nuorta. Heistä huostaanotettuina oli 10 424 lasta ja nuorta. Kaikkiaan kodin ulkopuoliset sijoitukset ja huostaanotot olivat kuitenkin laskeneet vuoteen 2015 verrattuna. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2016.) Tutkimukseni haastateltavat ovat olleet huostaanotettuina, ja heidän sijoituksensa kodin ulkopuolelle on ollut pitkäaikainen.

Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee huomioida lapsen tai nuoren yksilölliset tarpeet ja huostaanoton perusteet. Lapsen ja nuoren läheisten suhteiden ylläpito, sen huomioiminen ja tukeminen sijaishuollon aikana on turvattava. Sijaishuoltopaikan tilojen tulee olla asianmukaiset ja soveltuvat, ja lastenkotien nuorten ja ammattihenkilöstön määrä on säädelty. Sijaishuollon aikana pyritään lapsen osallisuuden tukemiseen ja lapsen asiakassuunnitelma tarkastetaan vähintään kuuden kuukauden välein. Lastensuojelulakiin on kirjattu rajoitustoimenpiteitä, joita sijaishuoltopaikan on mahdollista soveltaa turvallisuuden ja hyvinvoinnin takaamiseksi. Sijaishuoltoa jatketaan vain niin kauan, kun sijoitus on perusteltavissa lastensuojelulain puitteissa. Sijaishuollon aikana lapsen asioissa tehdään yhteistyötä vanhempien, koulun, päiväkodin ja muiden lapsen elämään kuuluvien verkostojen kanssa. Lapsen sijoituksen kestäessä yli kuusi kuukautta on hän täysi-ikäistyessään oikeutettu lastensuojelun jälkihuollon palveluihin. (Lastensuojelulaki 417/2007, 49–77 §.)

Huostaanotto ja sijaishuolto ovat lapsen elämää voimakkaasti muokkaavia tekijöitä, jotka muuttavat lapsen vanhemmuussuhteen rakentumista. Lapsen asuessa kodin ulkopuolella hänen suhteensa biologiseen vanhempaan kokee väistämättä muutoksen, ja se usein on valtava elämänkriisi niin lapselle kuin vanhemmalle. Lastensuojelulaki (417/2007, 54 §) velvoittaa sijaishuoltoa turvaamaan ja tukemaan lapsen kasvulle ja kehitykselle tärkeiden ihmissuhteiden jatkumista sijaishuollon aikana.

2.2 Vanhemmuus ja sen rakentuminen sijaishuollon rinnalla

Vanhemmuuden käsitteestä puhuttaessa vanhemmuutta voidaan käsitellä biologisen, juridisen, sosiaalisen tai psykologisen vanhemmuuden näkökulmasta käsin. Biologinen vanhemmuus perustuu lapsen biologiseen vanhemmuuteen, ja sitä pidetään länsimaisessa kulttuurissa merkityksellisenä vanhemmuuden määrittelijänä. Juridisen vanhemmuuden näkökulmasta vanhemmuus määritellään lain määräämien, lapseen kohdistuvien oikeuksien ja velvollisuuksien mukaisesti. Sosiaalinen vanhemmuus nähdään vanhemmuutena, joka tosiasiallisesti vastaa lapsen hoidosta ja huolenpidosta, kun taas psykologinen vanhemmuus määrittyy sen mukaan, kenet lapsi itse kokee vanhemmakseen. Sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus määrittyvät lapsen arjen ja konkreettisen huolenpidon myötä. Psykologisen vanhemmuuden rakentuminen on verrattaessa muihin vanhemmuuden näkökulmiin lapsen näkökulmasta muodostuva ja lapsen itse määrittelevä käsite. (Ritala-Koskinen 2001, 54–59.) Tutkielmassani käytän sijaishuollosta aikuistuneiden entisten nuorten vanhemmista puhuttaessa biologisen vanhemman käsitettä kuvaamaan sitä vanhempaa tai vanhempia, jonka luota lapsi on muuttanut sijaishuoltoon. Mikäli tutkimukseeni osallistuva henkilö on ennen sijaishuoltoa asunut jonkun muun hänen kasvatuksestaan vastanneen henkilön luona, mainitsen siitä tarvittaessa erikseen. Koen biologisen vanhemmuuden käsitteen käytön tutkimukseni kannalta kuvaavimpana, sillä huostassa olleella lapsella tai nuorella vanhemmuuskäsitys voi rakentua hyvin eri lähtökohdista.

Vanhemmat, joiden lapsi on otettu huostaan, eivät ole saaneet tai ottaneet vastaan riittävästi tarvitsemaansa tukea lapsen kasvatukseen ja huolenpitoon. Vanhempaa ja lasta ei ole huostaanoton tapahtuessa kyetty tukemaan muiden sosiaalitoimen tai muiden tukitoimien keinoin. (Heino & Johnson 2010, 265.) Lapsen sijoittaminen pitkäaikaisesti kodin ulkopuolelle muokkaa olennaisilta osin vanhemman mahdollisuuksia ja tapoja toimia vanhem-

pana. Lapsen ollessa huostassa esimerkiksi sosiaalisen vanhemmuuden toteuttaminen ei ole mahdollista lapsen asuessa muualla.

Huostaanotto ja sijaishuolto muokkaavat vanhemmuuden rakennetta rajusti, ja ne muuttavat lapsen ja vanhemman välisen roolin rakentumista. Lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle vanhemmuuden tavoista, määrästä ja muodosta neuvotellaan yhdessä vanhemman, lapsen ja sosiaalihuollon ammattilaisten kesken. Lapsen vanhempi joutuu myös asettamaan oman vanhemmuutensa ulkopuolisten arvioitavaksi ja tarkasteltavaksi lapsen ollessa sijoitettuna. Lapsen huostaanotto usein muuttaa vanhemmuuden sisällöllisten muutosten ja perheen roolien lisäksi myös esimerkiksi vanhemman taloudellista tilannetta ja elämäntapoja. (Pitkänen 2011, 14–17.)

Sijaishuollon ja lapsen vanhemmuussuhteen rakentumiseen sijaishuollon aikana vaikuttavat monet tekijät, kuten esimerkiksi huostaanoton taustalla olevat syyt, lapsen ikä huostaanoton alkaessa, sijaishuoltopaikka ja heidän keinonsa tukea lapsen ja vanhemman suhdetta, sekä huostaanoton kesto. On ymmärrettävää, että vanhemmuussuhteen rakentaminen esimerkiksi nuorisokodista ja sijaisperheestä käsin tapahtuu eri lähtökohdista. Lapsen ollessa sijaishuollossa tulee kiinnittää huomiota vanhemmuuden tukemiseen, ja huostaan otetun lapsen vanhemmalle tulisi kirjata oma asiakassuunnitelma (Lastensuojelulaki 417/2007, 30 §). Tutkimuksessani haastatteleman sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten huostaanoton syyt ja sijaishuollon järjestäminen ja kesto ovat keskenään erilaisia, jolloin myös heidän lähtökohtansa vanhemmuussuhteelle ja sen ylläpidolle sijaishuollon aikana vaihtelevat. Tutkimuksessani kiinnitän kuitenkin huomiota erityisesti siihen, millainen merkitys biologisella vanhemmuussuhteella oli sijaishuollon päättyessä aikuistumiseen.

2.3 Jälkihuolto ja aikuistuminen elämänvaiheena

Lastensuojelun jälkihuolto on lastensuojelulain mukaista nuorelle tarjottavaa palvelua sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on suunnitelmallisuuteen perustuvaa työskentelyä, jonka tarkoituksena on tukea itsenäistyvää nuorta esimerkiksi asunnon saamisessa, työpaikan tai koulupaikan hakemisessa, harrastuksissa tai muissa itsenäistymisvaiheeseen kuuluvissa asioissa. Jälkihuoltoon sisältyy psykososiaalisen ja taloudellisen tuen muodot, ja sen tarkoituksena on tukea sijaishuollossa olleen nuoren lisäksi myös hänen vanhempiin ja muuta läheisverkostoa. Jälkihuollon asiakkaalle nimetään hänen asioistaan vastaava

työntekijä, ja jälkihuollon tarkoituksena on varmistaa aikuisen tuen saatavuus nuorelle sijaishuollon jälkeen. (Lastensuojelulaki 417/2007, 75–77 §.) Tutkimuksessani käsittelen sijaishuollosta aikuistuneiden nuorien kokemuksia itsenäistymisvaiheesta, joten jälkihuolto esiintyy varmasti sijaishuollon tavoin yhtenä tutkimusaineistoni viitekehystenä.

Jälkihuolto lakkaa nuoren täytettyä 21 vuotta tai lapsen oltua sijaishuollon päättymisen jälkeen viisi vuotta ilman lastensuojelun asiakkuutta. Jälkihuolto on vapaaehtoinen palvelu. (Lastensuojelulaki 417/2007, 75–77 §.) Vaikka jälkihuolto perustuu sijaishuollon tavoin lastensuojelulakiin, vaihtelee sen järjestäminen kunnittain. On siis mahdollista, että haastateltavieni mahdolliset jälkihuollon palvelut ja niiden järjestäminen eroavat tai ovat eronneet toisistaan huomattavasti. Jälkihuolto on olennainen tukimuoto sijaishuollosta aikuisuudelle nuorelle hänen itsenäistymisvaiheessaan.

Aikuistuminen on käsitteenä erittäin laaja, ja sitä voidaan tarkastella muun muassa juridii-kan, kehityspsykologian, biologian tai kulttuuristen määritteiden kautta. Suomessa 18-vuotias määritellään lainsäädännöllisesti täysi-ikäiseksi ja esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden näkökulmasta 18-vuotias nähdään aikuisena (Laki holhoustoimesta 442/1999, 2 §). Jälkihuoltoa lukuun ottamatta lastensuojelun palvelut ja lastensuojelulakiin perustuvat toimenpiteet loppuvat nuoren täytettyä 18 vuotta (Lastensuojelulaki 417/2007, 6 §). Lainsäädännöllisesti aikuinen henkilö on kuitenkin vain yksi keino määritellä aikuisuutta käsitteenä.

Juvonen (2015, 28) puhuu väitöskirjassaan orastavan aikuisuuden käsitteestä, joka näkyy psykologisena kehitysvaiheena ja jolloin nuori sijoittuu myöhäisen murrosiän ja aikuisuuden välisten ristiriitaisuuksien tilaan suhteessa esimerkiksi velvollisuuksiin ja autonomiaan. Aikuistumisvaihetta Juvonen (2015, 29–31) kuvaa siirtymätilana, jossa aikuistuvaan nuoreen kohdistuu yhteiskunnallisia ja kulttuurisia odotuksia esimerkiksi koulutuksen, työpaikan, oman kodin ja perheen perustamisen suhteen. Siirtymävaiheeseen liittyy olennaisesti vastuunkannon ja aktiivisen toimijuuden korostuminen.

Haavoittuvissa tai vaikeissa oloissa kasvaneiden nuorten kohdalla aikuistumisen siirtymävaiheiden toteutumiseen liittyvät haasteet korostuvat suhteessa muihin aikuistuviin nuoriin. Esimerkiksi sosiaalisten verkostojen puute, koulutuksen tai työn hankintaan liittyvät haasteet tai runsas päihteidenkäyttö voivat altistaa aikuistuvan nuoren syrjäytymisriskille. (Ju-

vonon 2015, 31.) Lastensuojelun sijaishuollosta aikuistuvat nuoret liittyvät yhteiskunnan täysivaltaisiksi, aikuisiksi jäseniksi erilaisista lähtökohdista käsin valtaväestöön verrattuna. Esimerkiksi huostaanottoon johtaneet syyt, kodin ulkopuolella kasvaminen ja sijaishuoltojärjestelmä reunaehtoineen voivat luoda haastavat olosuhteet aikuisuuden rakentamiselle asettaen sijaishuollosta aikuistuville nuorille heikommat lähtökohdat aikuisuuteen siirtymiselle.

3 Tutkimuksen teoreettis-metodologinen pohja

3.1 Fenomenologinen filosofia

Fenomenologia on erityistiede, jonka juuret ovat filosofiassa ja psykologiassa. Ensimmäisenä fenomenologian filosofina pidetään Franz Brentanoa, jonka tapa hahmottaa kokemuksen käsite ennakoi empiiristä kokemuksen tutkiminnan ajattelua, johon fenomenologia pyrkii (Niskala 2011, 98). Vaikka Brentanoa pidetään ensimmäisenä fenomenologina, olen tutkimustani varten tutustunut enemmän teoreetikko Edmund Husserlin oppeihin, joita muun muassa Lauri Rauhala (1990) ja Juha Perttula (1995) ovat esitelleet fenomenologiaa käsittelevässä kirjallisuudessaan. Fenomenologisiin tutkimuksiin tutustuessani olen huomannut, että suomalaisessa kokemuksen tutkimuksessa Rauhalan ja Perttulan opit ovat vahvasti edustettuna.

Husserlin teoreettisessa ajattelussa painottui ihmisen tietoisuuden intentionaalisuus ja tajunnan relationaalisuus, jolloin tietoisuus suuntautuu valitsemaansa kohteeseensa ja rakentaa siitä merkitysrakenteen. Husserlin mukaan ulkoista maailmaa ei voi tutkia täysin puhtaasti, sillä ulkoisuus rakentuu ihmisen tajunnassa. Husserlin näkemyksessä korostuu elämissä maailman merkitys ja sen tutkiminen. (Perttula 1995, 6–9.) Husserlin filosofiset ajatukset, kuten intentionaalisuuden, merkitysrakenteiden ja ihmisen tajunnallisuuden merkitys on nostettu laajasti esille fenomenologisissa tutkimusprosesseissa. Fenomenologian avulla voidaan siis tutkia ja käsitellä sitä, millaisia merkityksiä ihmisen tajunta rakentaa erilaisille kohteille, kokemuksille ja ilmiöille. Niskala (2011, 101) kuvasi Husserlin pitäneen fenomenologiaa tieteenä, jonka avulla pystytään tutkimaan ihmisen tajunnan puhdasta kokemuksesta tutkijan pysyessä neutraalina havainnoijana ilman odotuksia.

Suomessa Lauri Rauhala (1914–2016) ja Juha Perttula (1964–2015) ovat olleet kokemuksen tutkimukselle ja fenomenologialle merkittäviä tutkijoita. Sekä Rauhala ja Perttula puhuivat eksistentiaalisen fenomenologian puolesta, ja Perttula käytti tutkimuksissaan itse kehittämänsä hermeneuttis-fenomenologista analyysimenetelmää. Rauhalan lisäksi Perttulan ajatukset fenomenologiasta nojasivat Husserlin filosofiaan. (Tökkäri 2015, 15–28.) Perttulan kirjallisuus on käsittelemieni väitöskirjojen tavoin vahvasti edustettuna myös omassa tutkielmassani.

Fenomenologiasta puhuttaessa käytetään myös fenomenologisen psykologian käsitettä, joka poikkeaa sisällöltään ja lähestymiskulmaltaan filosofisesta fenomenologiasta. Filosofinen fenomenologia tarkastelee, miten merkitykset ja kokemukset rakentuvat ihmisen tietoisuudessa, kun taas psykologinen fenomenologia pyrkii tutkimaan ja kuvaamaan näitä kokemuksia. Toisen ihmisen kokemusten empiirinen tutkimus fenomenologisen psykologian keinoin pyrkii löytämään ihmisen tajunnan rakentamia merkityssuhteita. (Perttula 1995, 38–42.) Tutkimuksessani keskityn Perttulan kuvaaman fenomenologisen psykologian keinoihin tuoda ilmi ihmisten tajunnassa rakentuneita kokemuksia sijaishuollosta aikuistumisesta sekä heidän niille luomia merkityssuhteita.

3.2 Eksistentiaalinen fenomenologia tutkimuksessa

Lauri Rauhala (1990, 35–47) toi ajattelussaan ilmi, että ihmisen olemisen tapa ja hermeneutiikka, eli tulkinnan ja ymmärtämisen käsite, kuuluvat saumattomasti yhteen. Eksistentiaalinen fenomenologia rakentuu vahvasti ihmiskäsitykseen, joka Rauhalan mukaan rakentuu tajunnasta, situationaalisuudesta ja kehollisuudesta. Rauhalan mukaan ihminen rakentuu subjektiivisen kokemuksen ja tajunnallisuuden suhteessa fyysisistä ja sosiaalisista asetelmista sekä olosuhteista ja tilanteista koostuvaan situationaalisuuteen ja keholliseen olemiseen. (Niskala 2011, 106–107.) Rauhalan esittelemä ihmiskäsitys on holistinen ja sen kaikki osat liittyvät toisiinsa. Rauhala erottelee tajunnallisuuden eli olomassaolon kokemuksen käsitteessä psyykkisen ja henkisen toiminnan, ja hän näkee kehollisuuden orgaanisen tapahtuman olemassaolona, situationaalisuuden linkittäessä nämä kaksi osa-aluetta ympäröivään elämismaailmaan. (Perttula 1995, 14–17.)

Tutkimustani varten olen etsinyt tukea fenomenologisen metodin omaksumiseen ja oman ymmärrykseni kasvattamiseen väitöskirjoista, joiden tutkimusote perustuu fenomenologisen metodin käyttöön. Eräs käyttämästäni väitöskirjoista on Juha Perttulan (1998, 18–20) eksistentiaaliseen fenomenologiaan ja hermeneuttiseen psykologiaan nojautuva väitöskirja, jossa hän tutkii nuorten miesten kokemuksia elämänkudelmistaan. Väitöskirja on toteutettu haastattelun keinoin, ja sen tarkoitus on nuorten miesten elämänkudelman kokemusten organisoimisen lisäksi analysoida ihmisiä kokevina olentoina sekä tarkastella mahdollisuuksia tutkia ihmisten kokemuksia tieteellisesti.

Sanna Väyrynen (2007, 19) tutkii väitöskirjassaan nuorten naisten kokemuksia huume-
kuvioissa elämisestä. Väyrynen (2007, 19–20) on haastatellut viittätoista eri ikäistä ja eri
elämänvaiheissa olevaa nuoria naista, joita yhdistää huumeiden käyttö ja huumeiden käyt-
töön liittyvässä ympäristössä eläminen. Väyrysen (2007, 45–55) väitöskirjassa korostuvat
fenomenologinen asenne, sukupuolen merkitys sekä sensitiivinen tutkimusote. Väyrysen
tavoin myös oma tutkielmani tapahtuu sensitiivisesti herkkien aiheiden äärellä, jolloin sen-
sitiivisen tutkimusotteen liittäminen osaksi fenomenologista metodia on olennaista. Sensi-
tiivisen aihepiirin lisäksi Väyrysen tutkimusta ja omaa tutkimustani yhdistää haastateltavan
ryhmän osittainen päällekkäisyys, sillä haastateltavien ikäjakauma on samankaltainen ja
molemmissa tutkimuksissa ainakin sivutaan päihteidenkäytön ja lastensuojelun palveluiden
teemoja.

Fenomenologista metodia on käyttänyt myös Taina Kyrönlampi-Kylmänen (2007) väitös-
kirjassaan, jossa tutkitaan lasten kokemuksia eksistentiaalis-fenomenologisen haastattelu-
tutkimuksen keinoin. Väitöskirja edustaa lapsitutkimusta ja se sisältää 29 lapsen haastatte-
lut heidän kokemuksistaan arjen rakentumisesta. Kyrönlampi-Kylmänen (2007) on perus-
tellut fenomenologisen metodin valintaa sillä, että tutkimus ja haastattelut ovat usein ai-
kuisjohteisia ja fenomenologisen haastattelun avulla on mahdollista tuoda esiin lasten ko-
kemukset siten, että he ovat itse määritelleet merkityksellisiksi nostettavat kokemukset.
Koen tutkielmani kanssa tiettyä samanlaisuutta Kyrönlampi-Kylmänen (2007) valitsemaan
tutkimusaiheeseen, sillä lasten tavoin myös sijaishuollon entisten nuorten kokemuksia ei
ole tutkittu riittävästi fenomenologisilla keinoin, jolloin he itse saavat ohjata tutkimuksen
tuottamaa tietoa.

Edellä esiteltyjen väitöskirjojen ja teoriakirjallisuuden lisäksi etsin tukea fenomenologisen
tutkimusprosessin sisäistämiseen sekä oman tutkimuksen suunnitteluun Aino Kääriäisen
(2008, 10–11) tutkimuksesta, jossa Kääriäinen tutki eronneiden vanhempien kokemuksia
eron vaikutuksista vanhemmuuteen eron aikana ja sen jälkeen. Pyrkimyksenäni on teo-
riakirjallisuuden ja aiempien tutkimusten avulla sisäistää itselleni fenomenologisen tutki-
musmetodin lähtökohdat ja erityispiirteet sekä johtaa sitä omaan tutkimusprosessiini.

Rauhalan (1990) ja Perttulan (1995) ihmiskäsityksen ajatukset näkyvät laajalti suomalai-
sissa fenomenologisissa tutkimuksissa, kuten myös Väyrysen (2007, 47–54) ja Kyrönlampi-
Kylmänen (2007) väitöskirjoissa. Väyrynen (2007, 49–50) tarkastelee väitöskirjassaan

oman ihmiskäsityksensä rakentumista ja erityisesti sen suhdetta hänen valitsemaansa aiheeseen, jossa nousevat esiin sukupuolen ja huumeiden käytön teemat. Myös Kyrönlampi-Kylmänen (2007) huomioi väitöskirjassaan, miten eksistentiaalis-fenomenologinen ajattelutapa auttoi häntä näkemään ajattelussaan tutkimuksen kannalta olennaisia ristiriitoja sekä tunnistamaan omia opittuja ajattelumallejaan suhteessa lapsiin ja lapsuuteen.

Eksistentiaaliseen fenomenologiaan ja ihmiskäsityksen muodostumiseen liittyy esiyymmärryksen käsite, joka on osa situationaalista ymmärryksen alkutilaa. Tutkijan uniikki, aikaan ja paikkaan sidonnainen esiyymmärrys ehkäisee puhtaan kuvailun onnistumista. (Perttula 1998, 56–57.) Kokemusta tutkiessa on siis muistettava, ettei puhtaan kokemuksen kuvaaminen ole mahdollista. Kääriäinen (2008, 17–18) ehkäisi ennakkokäsitysten syntymistä välttämällä käsittelemänsä ilmiön määrittelyä tai siihen liittyvien aiempien tutkimusten esittelyä tutkimuksensa johdantovaiheessa. Pohtiessani omaa ihmiskäsitystäni suhteessa tutkittavaan ilmiöön tulee minun huomioida jo omaavani tieto ja subjektiivinen ajatteluni suhteessa haastateltaviini ja tutkittavaan ilmiöön. Ajattelumallini ja kokemukseni sijaishuollosta ja sijaishuollon asiakaskunnasta on rakentunut työskennellessäni lastensuojelussa useita vuosia. Eksistentiaalisen fenomenologian ja sen menetelmien avulla minun on kuitenkin mahdollista tehdä itseni tietoiseksi näistä valmiista oman ajatteluni malleista, jotta kykenen kuvaamaan haastateltavieni kokemusta mahdollisimman autenttisesti.

3.3 Fenomenologisen tutkimuksen lähtöasetelmat ja erityispiirteet

Fenomenologia on keino pyrkiä ymmärtämään ilmiöitä ja ihmisten kokemuksia. Fenomenologisen tutkimusasenteen omaksuminen vaatii tutkijalta selkeää ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä sekä omista ihmiskäsityksistään. Tutkijan tulee pyrkiä hahmottamaan ilmiöitä ja tutkittavia asioita neutraalista, uudesta näkökulmasta, välttämällä itselleen luontaista tapaa ajatella sekä luoda ennakkokäsityksiä omista ymmärryksen lähtökohdista käsin. (Lehtomaa 2011, 163–164.) Tutkimukseni käsittelee lastensuojelua, sijaishuoltoa ja vanhemmuussuhteiden rakentumista. Olen seurannut ja tutustunut näihin ilmiöihin hyvin tarkasti työssäni lastensuojelussa, joten tutkimukseni aihepiiri on minulle tuttu. Uskon siis ymmärtäväni tutkittavia ilmiöitä ja olen tietoinen omista ilmiöihin liittyvistä näkökulmista ja ajattelumalleista. Pyrin tietoisesti omaksumaan fenomenologisen tutkijan asenteen, jotta en anna omien ennakkoajatusteni vaikuttaa tutkimukseeni ja asennoitumiseeni.

Kokemuksen tutkiminen ja fenomenologinen metodi pitää sisällään joitain olennaisia ominaisuuksia sekä erityispiirteitä, jotka erottavat sen muista tutkimusmetodeista. Fenomenologinen tutkimus on mahdollista suorittaa empiirisesti ja tutkimuksen empiirisuus näkyy toisten kokemusten tutkimisena, vaikka verrattain fenomenologisessa tutkimusmetodissa empiria ja tulkinnallinen tutkimusvaihe eivät nivoudu yhteen muiden kvalitatiivisten tutkimusmetodien tavoin. (Perttula 2011, 133–135.)

Muiden kokemusten tutkiminen vaatii laaja-alaista kokemuksen käsitteen pohdintaa ja tutkijan on erityisen tärkeää huomioida myös omien kokemusten merkitys. Jotta tutkijan on mahdollista ymmärtää ja tunnistaa jotain uutta, tulee hänen kyetä erottamaan omat aiemmat kokemuksensa niistä kokemuksista, jotka syntyvät suhteessa tutkittavien esiin tuomiin kokemuksiin. Objektiivinen lähestyminen toimii lähtökohtana tieteelliselle tutkimukselle, ja neutraalius sekä tutkijan itsensä sosiaalinen häivyttäminen esimerkiksi kasvokkain tapahtuvassa haastattelutilanteessa on fenomenologisen metodin lähtökohtia. (Perttula 2011, 134–141.) Väitöskirjassaan Väyrynen (2007, 47–49) purki auki omia käsityksiään suhteessa naiseuteen ja huumeympyröihin, tuoden ilmi omia ajatusmallejaan ja niiden rakentumisen taustalla vaikuttaneita syitä. Samankaltaisesti Kyrönlampi-Kylmänen (2007) toi esiin, että vaikka hän ei voi irrottautua täysin omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan lapsista, ei hän anna sen johdatella tutkimuksen suuntaa tai vaikuttaa tiedostamatta tutkimuksen kulkuun.

Fenomenologisen tutkimuksen suorittaminen edellyttää tutkijalta kykyä pidättäytyä asetamasta ennako-olettamuksia tai luomasta teoreettista tutkija-asennetta esillä olevaan ilmiöön. Ennen empiirisen tutkimuksen aloittamista tutkijan on tunnistettava ja käytävä läpi omat käsityksensä tutkittavasta ilmiöstä. Tutkijan on myös tärkeää pohtia omaa ihmiskäsitystään ja tehdä tutkimus omaa ihmiskäsitystään linjatun niin, että tutkimuksen eri vaiheet noudattavat tutkijan käsitystä ihmisyydestä. Fenomenologisen tutkimustavan omaksuminen vaatii tutkijalta kykyä ihmetellä ja nähdä asiat avoimesti, lähestulkoon lapsen tavoin. (Lehtomaa 2011, 163–164.) Tutkimuksessani pyrin Lehtomaan ajatusten mukaisesti omaksumaan ihmettelevän asenteen tutkittavasta olevasta ilmiöstä, lastensuojelun sijaishuollosta aikuistumisesta, sulkematta silmiäni omalta käsitykseltäni ihmisyydestä.

Eräs fenomenologisen tutkimusotteen erityispiirteistä on teoreettisen teorian tiedon tietoinen poissulkeminen tutkimusta suorittaessa, esimerkiksi haastatteluihin valmistautuessa. Teo-

reettisen orientaation omaksuminen voi hankaloittaa kokemuksen kuvaamista sellaisenaan. Fenomenologinen tutkimus ei perustu hypoteesien muodostamiseen ja ennalta asetettujen olettamusten oikeiksi tai vääriksi todistamiseen, vaan kokemukseen tai ilmiöön tarttumiseen ja sen kuvaamiseen. Kokemusta lähestytään mahdollisimman vähäisin teoreettisin olettamuksin ja ennakkooajatuksin. (Perttula 1998, 51–54.)

Fenomenologista tutkimusmallia on käytetty sosiaalitieteiden tutkimuksissa laajalti niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Lastensuojelun työskentelyä tutkinut Anne Clayton (2013, 1–9) käytti fenomenologista lähestymistapaa tutkiessaan sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoprosessia lastensuojelussa. Tara Cavazzi, Andrew Guilfoyle ja Margaret Sims (2009, 125–141) taas lähestyivät fenomenologisen tutkimuksen keinoin sijaisvanhempien kokemuksia formaalin ja informaalin tuen annosta sijaishuollossa. Vaikka lastensuojelua onkin siis tutkittu fenomenologisen tutkimustavan mukaisesti, vaikuttaisi tutkimuksen pääpaino olevan työntekijöiden näkemyksissä lastensuojelun nuorten ja lasten sijasta.

Fenomenologinen tutkimustapa on esillä myös suomalaisissa sosiaalitieteiden tutkimuksissa. Tiina Lehto-Lunden (2012, 1–5) on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan fenomenologista näkökulmaa tarkastellessaan kehitysvammaisten ihmisten kokemuksia omasta itsemääräämisvallasta, elämänsuunnittelusta ja palveluiden kehittämisestä asiakkaan näkökulmasta käsin. Vaikka fenomenologista lähestymistapaa on sosiaalitieteiden tutkimuksissa käytetty, en etsinnöistäni huolimatta löytänyt viime vuosilta fenomenologista tutkimusta lastensuojelun näkökulmasta. Tämä vahvistaa uskoani siitä, että tutkimukseni avulla olisi mahdollista saada uutta ja hyödyllistä tietoa lastensuojeluasiakkaiden kokemuksista.

Suorittaessani omaa tutkimustani tulee minun tutkijana häivyttää mielestäni lastensuojelun sijaishuollosta keräämäni kokemukset ja teoriatiedon. Kokemusten esiintuomiseksi ja kuvaamiseksi tutkija ei voi asettaa ennakko-oletuksia ja ajatuksia siitä, millaista tietoa suoritettavat haastattelut mahdollisesti tuottaisivat. Aineistoa kerätessä tulee minun nähdä itseni ennen kaikkea tarinoiden kuuntelijana, ajatellen itseäni ihmettelevänä ja uuden ääreltä olevana olentona. Haastattelutilanteiden suunnittelu vaatii ennakko-olettamusten pois-sulkemiseksi laaja-alaista ja tarkkaa suunnittelua. Teoriatiedon ja omien olettamusten hylkääminen voi olla haastavaa. Aion kuitenkin kokemuksia tutkiessani säilyttää ja huomioida oman käsitykseni ihmisestä kokonaisvaltaisena fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena

olentona. Uskon oman ihmiskäsitykseni toimivan ohjenuorana tutkimuksessa, jonka metodologia vaatii ennalta suunnittelemattomuutta ja ihmettelyä.

3.4 Reduktion menetelmä fenomenologisessa tutkimuksessa

Fenomenologiseen tutkimusotteeseen kuuluu tutkittavan ilmiön syvälinen tarkastelu ilman ennako-oletuksia tai ennalta asetettuja hypoteeseja. Fenomenologinen tutkimusote vaatii tutkijalta oman asennoitumisen tarkastelua suhteessa tutkittavaan ilmiöön, ja tutkijan on kyettävä sulkemaan omat ennakkoajatukset ja -odotukset mielestään. Tämän vuoksi fenomenologinen metodi pitää sisällään reduktion menetelmän, jota käyttämällä tutkija voi valmistautua ilmiöiden tarkasteluun menetelmän vaatimalla tavalla.

Fenomenologisella reduktiolla pyritään siirtämään epäolennaisuudet syrjään tutkimuksessa ja keskittymään tutkittavan ilmiön olennaisuuksiin. Reduktion menetelmään kuuluu tutkijan tavoitteena oleva sulkeistaminen, jolloin tutkija tietoisesti pyrkii löytämään omat spontaanit kokemustapansa ja ajatuksensa suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Sulkeistamisella pyritään tietoisesti laittamaan syrjään kyseiset tutkijan kokemustavat, jotta ne eivät vaikuta aineistonhankintaan ja sitä kautta tutkimuksen antamaan tietoon. Tutkijan esiyymmärryksen sulkeminen kokonaan pois on käytännössä mahdotonta, mutta olennaista on tehdä kriittistä ajatustyötä omasta tutkittavasta ilmiöstä koskevasta esiyymmärryksestä. Sulkeistamisen lisäksi fenomenologisen ajattelun avulla pyritään paikallistamaan tutkittavan ilmiön ydin ja sen merkityksellisyys erottamalla se epäolennaisuuksista. Reduktio ja erityisesti sulkeistaminen on olennainen osa fenomenologisen tutkimusotteen omaksumista ja niiden tulisi kulkea tutkijan mukana läpi tutkimuksen eri vaiheiden. (Lehtomaa 2011, 164–167.) Tutkimuksessaan Kyrönlampi-Kylmänen (2007) tutki lapsia, jolloin hän reduktion keinoin pyrki irrottautumaan aikuisjohteisesta ajatusmaailmasta lähemmäs lapsenomaista tapaa kokea maailma. Lasten kokemusten kuvaaminen fenomenologisen metodin keinoin vaatii tutkijalta liiallisen aikuisjohteisuuden sulkeistamista, ja se on eräs autenttisimmista keinoista kuvata lapsen kokemusmaailmaa sellaisenaan.

Reduktion menetelmää voi lähestyä tutkimuksessa erilaisin keinoin. Väyrysen (2007, 47–48) lähestyessä reduktion menetelmää vapaamuotoisesti lähinnä ihmettelevän tutkimusotteen omaksumisen keinoin, Perttula (1998, 87) käytti tutkimuksessaan psykologista haaru-kointia, jonka avulla hän pyrki työntämään sivuun omat ennako-olettamukset siitä, miten

miehet kokevat oman elämänkudelmansa nuorena aikuisuudessa. Väitöskirjassaan Perttula (1998, 87–88) kirjoittaa auki omat ennakkoajatuksensa tutkittavasta ilmiöstä sulkeistamisen tueksi, minkä lisäksi hän myös jätti tietoisesti tutustumatta tutkittavaan ilmiöön liittyvään teorian tietoon.

Sijaishuolto ja sijaishuollosta aikuistuminen ovat ilmiöitä, joista itselläni ei ole omakohtaista kokemusta, mutta johon olen tutustunut työni kautta lastensuojelussa. Omaan siis ilmiöstä esiymmärryksen ja ennakko-olettamuksia, joiden työntäminen syrjään reduktion keinoin on tarpeenmukaista tutkimukseni onnistumisen kannalta. Sulkeistamisen avulla minun tulee tunnistaa ja käsitellä omat ilmiöön liittyvät kokemukseni ja ajattelumallini, jotta en anna niiden vaikuttaa aineistoa kerätessäni. Suorittaessani tutkimusta tulee minun etäännyttävä työidentiteetistäni ja tietoisesti pyrkiä rakentamaan ihmettelevä ja tietoa etsivä tutkijan identiteetti.

Fenomenologisen metodin mukaisesti vältin tietoisesti tutustumasta ilmiötä koskevaan teorian tietoon, kuten esimerkiksi lastensuojelun jälkihuollon piirissä tehtyihin tutkimuksiin. Pyrin myös käsittelemieni väitöskirjojen tavoin tunnistamaan käsittelemäni ilmiön olennaisuudet ilman teoreettista taustatutkimusta. Lisäksi pyrin kriittisesti käymään mielessäni työni ja opiskeluni kautta ilmiöstä omaavani esiymmärryksen, jonka myötä tunnistin tutkimukselleni ja sen aineistolle etukäteen asettamani ennakko-oletukset. Tunnistin, että mieleeni nousi ammatillisen kokemukseni vuoksi ilmiötä koskevia teemoja, joiden oletin voivan nousta esiin aineistossa. Käyn tarkemmin läpi esiymmärrykseni avaamista tutkimuksen toteuttamista koskevassa luvussa.

Kriittisen itsereflektion ja fenomenologiseen metodiin tutustumisen myötä koen saaneeni asemoitua itseni lastensuojelun sosiaalityöntekijän sijasta tutkijan rooliin, jonka on mahdollista suhtautua esillä olevaan ilmiöön ihmetellen. Koen kuitenkin, että tutkijan rooliin asettumisesta huolimatta esiymmärrykseni lastensuojelun sijaishuollon rakentumisesta auttavat minua haastateltavieni kokemuksen kuvaamisessa ilman, että ne ohjaisivat aineiston keräämistä negatiivisesti.

3.5 Kokemuksen tutkimisen luotettavuuden arviointia

Ihmistieteiden tutkimus eroaa luonnontieteistä merkittävästi, mutta myös ihmistieteiden ja kvalitatiivisten tutkimusten luotettavuutta on mahdollista arvioida erilaisten kriteerien avulla. Kokemuksen tutkimus on laadullista tutkimusta, jonka luotettavuuden kriittinen arviointi ja reflektointi on osa tutkimuksen tekemistä. Kyrönlampi-Kylmänen (2007) muistuttaa pohtiessaan tutkimuksensa luotettavuutta ja eksistentiaalis-fenomenologisen tutkimusmetodin luotettavuutta, että laadullinen kokemuksen tutkimus on myös aina kohtaamista ja tuolloin tutkimuksen eettisyyden merkitys korostuu. Luotettavuuden arvioinnin lisäksi kokemusta tutkittaessa on tällöin myös huomioitava eettisesti herkkä lähestymistapa sekä jatkuva oman toiminnan eettinen arviointi.

Kokemuksen tutkimuksen luotettavuutta on mahdollista arvioida erikseen määriteltyjen kriteerien avulla. Tieteellisesti luotettavan fenomenologisen tutkimusprosessin tulee olla johdonmukainen, sen tulee sisältää jatkuvaa reflektointia ja reflektoinnin kuvausta ja sen on oltava aineistolähtöinen. Tutkimusprosessin tulee olla kontekstisidonnainen ja samassa linjassa tutkimustilanteen sekä ihmisen koetun maailman kanssa, minkä lisäksi tutkimuksen luotettavuutta lisää eri tutkimusmetodien yhdistäminen tarvittaessa. Tutkijoiden välisen yhteistyön ja tieteellisen tiedon kasautumisen lisäksi kokemuksen luotettavuudesta puhuttaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tutkijan subjektiivuuteen ja vastuullisuuteen. Tutkijan subjektiivuuden tunnistaminen ja sen näkyväksi tekeminen refleктоimalla ja analysoimalla on tutkimuksen luotettavuutta korostava piirre. Kokemuksen tutkiminen vaatii tutkijalta oman tajunnallisuuden tunnistamista ja tämän merkitystä tutkimusprosessille. Edellä esitettyjen kriteerien lisäksi kokemusta tutkittaessa tutkimusprosessin luotettavuus vaatii, että tutkija suorittaa tutkimuksensa jokaisen vaiheen vastuullisesti ja tutkimuseettiset ohjeistukset huomioiden. (Perttula 1995, 102–104.)

Fenomenologinen tutkimus kohdistuu ihmisten kokemuksiin tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenologisen erityistieteen luotettavuuden aste määrittyy sillä, miten hyvin tutkija tavoittaa kuvattavan ilmiön tutkittavan henkilön näkökulmasta käsin (Perttula 1995, 104). Orientoituessani oman tutkimukseni suorittamiseen olen peilannut käsittelemieni aiempien tutkimusten luotettavuutta suhteessa Perttulan (1995, 102–104) esittämiin kokemuksen tutkimuksen luotettavuuden kriteereihin ja huomannut erityisesti jatkuvan reflektoinnin merkityksen korostuneen jokaisessa tutkimuksessa. Tutkimuksen reflektointi, tutkimusprosessin

läpinäkyvyys ja tutkijan toiminnan perusteellinen pohdinta loivat mallia kokemuksen luotettavalle tutkimiselle, jonka jokainen osa avattiin ja selitettiin auki lukijalle. Tutkimuksiin perehtyminen yhdessä teoriakirjallisuuden kanssa korosti luotettavuuden, avoimuuden ja reflektoinnin merkitystä myös omalle tutkimukselle ja sen suorittamiselle.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tehtävänä on tuottaa tietoa sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksista ja ajatuksista liittyen oman aikuiselämän rakentamiseen, suhteesta biologisiin vanhempiin sijaishuoltopaikan jäädessä elämästä pois sekä ajatuksista oman perhe-elämän rakentamiseen. Tutkimustehtäväni on fenomenologisesti orientoitunut tutkimus, jolloin haastattelun viitekehys muodostuu tutkimuskysymyksillä. Viitekehystä lukuun ottamatta haastattelun sisältö muodostuu haastateltavan kokemuksista käsin, enkä tutkijana pyri ohjaamaan haastateltavaa yksittäisen, tarkkaan rajatun teeman tai kysymyksen äärelle.

Sijaishuollosta aikuistumisen kokemusten lisäksi olen tutkimuksessani kiinnostunut biologisen vanhemmuuden merkityksestä sijaishuollosta aikuistuvalla nuorella. Itsenäistyminen, täysi-ikäiseksi kasvaminen ja sijaishuoltopaikasta irtautuminen ovat merkittäviä kehitysaskeleita nuoren aikuisen elämässä. Ihmisen itsenäistyessä lapsuuden kodistaan aiheuttaa se väistämättä muutoksia nuoren ja hänen vanhemman/vanhempiensa suhteelle. Olen siis tutkimuksessani myös kiinnostunut kuulemaan, muuttuiko sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten suhde biologisiin vanhempiinsa ja millä tavoin he merkityksellistivät biologista vanhemmuussuhdettaan sijaishuollosta aikuistuessaan. Vanhemmuussuhteesta puhuttaessa tarkoitan tutkimuksessani haastateltavieni biologisia vanhempia tai niitä kasvattajia, joiden kanssa he jakoivat kodin ennen kodin ulkopuolelle sijoittamista.

Fenomenologisessa haastattelussa tutkija aloittaa mahdollisimman avoimilla ja strukturoiduilla kysymyksillä. Haastattelun tarkoituksena on saada haastateltava kuvaamaan ajatuksiaan ja kokemuksiaan käsiteltävästä ilmiöstä mahdollisimman tarkasti. Haastattelun aikana esitellyillä lisäkysymyksillä on tarkoitus auttaa haastateltavaa kuvaamaan kokemuksiaan mahdollisimman monipuolisesti. Haastattelulla pyritään spesifin itse koetun kokemuksen saavuttamiseen. (Perttula 1995, 65–67.) Tavoittelen, että haastatteluissani onnistun saamaan mahdollisimman autenttista tietoa haastateltavieni omista kokemuksista ja heidän niille antaneista merkityksistä. En pyri tutkimuksellani saamaan kuvaa lastensuojeluun liittyvistä yleisistä mielipiteistä ja ajatuksista, vaan sijaishuollosta aikuistuneiden merkityksellisiä kokemuksia.

Fenomenologisissa haastatteluissa pyrin löytämään sijaishuollosta aikuistuneiden kokemusten kautta vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaista on aikuistua sijaishuollosta?
- 2) Miten suhdetta biologisiin vanhempiin merkityksellistetään sijaishuollon päättymisen jälkeen?

Haastattelujen tavoitteena on, että haastateltava itse luo painotukset kokemuksilleen ja nostaa omasta sijaishuollostaan ja aikuistumisestaan teemoja, jotka hän on kokenut oman elämänsä rakentumiselle merkityksellisinä. Tutkimukseni avulla on mahdollista tuoda esiin sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksia ja mahdollisesti löytää uusia näkökulmia itenäistymisvaiheen palveluiden järjestämisen suunnitteluun.

4.2 Aineiston keruun suunnittelu fenomenologisen haastattelun keinoin

Fenomenologisessa metodissa aineiston keruussa pyritään saamaan esille tutkittavien kokemuksen mahdollisimman autenttisesti. Tällöin aineistoa kerätessä tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, ettei keruumenetelmä ole tutkittavaa tai tutkimustilannetta johdatteleva. Tutkijan on vaikutettava mahdollisimman vähän kokemuksiin tai siihen, mitä tutkittava itse nostaa tutkittavan ilmiön kannalta tärkeäksi. Tällöin aineistoa kerätessä haastattelukykyt tulee olla mahdollisimman avoimia ja strukturoimattomia, eikä niistä tulisi näkyä tutkijan ilmiötä koskevat omakohtaiset pohdinnat. Tutkimushaastattelun tulee olla mahdollisimman kuvaileva, jolloin tutkittavan kokemukset tulee kuvatuksi mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja jolloin tutkijan on mahdollista analyttisesti eritellä esiin nousevat kokemukset mahdollisimman tarkasti. (Perttula 1995, 64–67.) Aineistoa on mahdollista kerätä erilaisin keinoin kasvokkain tapahtuvan haastattelun kuitenkin näyttäytyessä eniten käytetyltä metodilta.

Fenomenologisen tutkimuksen haastatteluiden kohteeksi valikoidaan ihmisiä, joilla on omakohtaisia, eläviä kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Kokemusta tutkittaessa seikoilla, kuten sukupuolella, ei ole merkitystä haastatteluiden suorittamisen kannalta. Ennen haastattelua tapahtuvassa sulkeistamisessa on avuksi, mikäli tutkija ei etukäteen tunne haastateltaviaan. Aineistoa kerätessä haastatteluiden vapaaehtoisuuden merkitys korostuu fenomenologisessa tutkimusmetodissa, jolloin tutkitaan ihmisten elettyjä, usein sensitiivisiä,

kokemuksia. Ennen haastattelun aloittamista on tärkeää varmistaa, että haastateltavalle on annettu riittävästi informaatiota siitä, mistä haastattelussa on kysymys ja että heillä on oikeus kieltäytyä haastattelun antamisesta missä sen vaiheessa tahansa. (Lehtomaa 2011, 166–170.) Omassa tutkimuksessani suoritan haastatteluni sijaishuollosta aikuistuneiden entisten nuorten kanssa, jolloin sensitiivinen ja avoin suhtautuminen on ilmiöön liittyvien vahvojen tunnelatausten vuoksi erityisen tärkeää. Kääriäisen (2008) tutkimuksen tavoin myös omat haastateltavani valikoituvat haastateltavakseni itseohjautuvasti, sillä he haluavat osallistua haastattelun tekemiseen ja he pitävät aiheesta kertomista tärkeänä.

Fenomenologinen haastattelu muistuttaa avointa keskustelua, joka käydään tutkittavan asettamilla ehdoilla. Tutkijan on haastattelutilanteessa kuitenkin mahdollista kysyä tärkeitä ja syventäviä kysymyksiä sekä ohjata haastateltavaa kuvaamaan tutkittavaan ilmiöön liittyviä kokemuksiaan. Haastattelun aikana tutkijan on mahdollista tarvittaessa rohkaista ja kannustaa haastateltavaa. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on olennaista, että tutkija kykenee tavoittamaan haastateltavien kokemukset ja tutkittavan ilmiön tutkittavien näkökulmasta käsin. (Lehtomaa 2011, 167–175.) Vaikka tutkijan on pyrittävä pysymään haastattelutilanteessa neutraalina, on kuitenkin muistettava kyseessä olevan vuorovaikutustilanne, jossa minun tulee kyetä olemaan tutkijan asemasta huolimatta rennosti läsnä.

Väyrysen (2007, 45–55) tavoin suoritan haastatteluni sensitiivisen tutkimusaiheen parissa, jolloin haastatteluiden suorittaminen vaatii avointa ja kunnioittavaa otetta tutkijalta. Tärkeää on luoda riittävän turvallinen ja avoin ympäristö, jossa haastateltavat kykenevät jakamaan kokemuksiaan tutkittavasta ilmiöstä. Samanaikaisesti on kuitenkin tärkeää pitäytyä fenomenologisen tutkijan roolissa pysyen riittävän neutraalina, jotta en omalla käytökselläni johdattele haastateltavan kokemusten kuvausta. Kuten Väyrynen (2007, 48–51), olen myös itse työskennellyt aiemmin nyt haastattelujeni kohteena olevan asiakasryhmän kanssa, jolloin on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota oman tutkijan roolin säilymiseen vuorovaikutustilanteessa.

Teoriatietoon ja aiempiin tutkimukseen paneutuen tarkoitukseni oli syventää ymmärrystäni fenomenologisen tutkimusmetodin lähtökohdista, vaiheista ja erityispiirteistä. Sillä kokemuksen tutkiminen vaatii ennakkoluulotonta asennoitumista käsillä olevaan ilmiöön ilman valmiita hypoteeseja, korostui fenomenologiseen metodologiaan ja aiempiin fenomenologisiin tutkimuksiin tutustuminen osana omaa tutkimusprosessiani. Pyrin sisäistämään, poh-

timaan ja oivaltamaan peilaamalla omaa tutkimussuunnitelmaani lukemiini tutkimuksiin ja ajattelemaan, millä tavoin pystyisin jalostamaan omaa tutkimuksellista asennettani ja välttämään valitsemani metodologian mahdollisia sudenkuoppia.

Kaiken kaikkiaan koin metodologiaan tutustumisen tutkimuksen onnistumisen kannalta merkittäväksi. Oman tutkimuksen empiirisen toteuttamisen aloittaminen määrittyi metodologisen ajattelutavan haltuunoton myötä, ja koen sisäistäneeni fenomenologisen tutkimusprosessin etenemisen kirjallisuuteen tutustumisen avulla. Tutkijaidentiteetin rakentuminen ja tutkimuksen toteuttamiseen valmistautuminen myös osaltaan auttoivat minua hylkäämään lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolin ja asettautumaan tutkijaksi. Koin olevani valmiimpi ihmettelemään ja asennoitumaan ennakkoluulottomasti tutkimaani ilmiötä kohtaan, seuraten samalla fenomenologisen tutkimusprosessin metodeita.

Tarkoitukseni oli kerätä aineistoa haastatteleamalla kuusi sijaishuollosta aikuistunutta entistä nuorta. Pohdinnan jälkeen päätin, etten aseta haastatteluihin osallistumiselle yläikärajaa. Uskomukseni oli, että mikäli sijaishuollosta aikuistumisesta on vierähtänyt jo hetki aikaa, on haastateltavan helpompi jäsenyneesti pohtia sen vaikutuksia oman aikuiselämän rakentumiseen sekä kuvailla kokemuksiaan. Tutkimukseni kannalta oli olennaista, että haastateltava olisi itse halukas kertomaan ja käymään läpi kokemuksiaan ja ajatuksiaan.

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa käytetään saturaation eli kylläntymisperiaatteen käsitettä. Saturaatio kuvaa sitä aineistohankinnan vaihetta, joissa aineiston lisääminen ei enää tuota uutta informaatiota ilmiöstä. Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita ilmiöistä sen kautta, miten ne rakentuvat ihmisten kokemuksissa. Saturaation käsite fenomenologiassa voidaan mieltää useampien haastateltavien yhteisten kokemusten kautta. Saturaation avulla aineistoa kerätessä voidaan tunnistaa tutkittavasta ilmiöistä nousevia yhteisiä jaettuina kokemuksia ja merkityssuhteita. (Perttula 1995, 60–61.) Tavoitteenani oli, että kuuden haastattelun avulla kykenen löytämään tutkimastani ilmiöstä esille nousevia yhteisiä kokemuksia ja haastateltavien niille antamia merkityksiä.

Kokemusten tutkiminen vaatii tutkittaviltani jonkinlaista tapaa kuvata teemaan linkittyviä kokemuksiaan. Haastattelutilanne on parhaimmillaan tutkittavan ihmisen yksinpuhelua eleyistä kokemuksista, jolloin tutkija ainoastaan johdattaa tutkittavaa eleyistä kokemuksista puhumiseen. Tutkijan on kuitenkin oltava haastattelutilanteessa tietoinen teemoista,

joita hän tutkii ja joiden kokemuksia hän tutkimuksellaan haluaa tuoda esiin. (Perttula 2011, 140–142.) Haastattelutilanteissa pyrin siis luomaan mahdollisimman neutraalin vaikutelman itsestäni, jotten omalla persoonallani johdattele haastateltaviani ajattelemaan tai kertomaan tietynlaisella tavalla. Samalla minun tulee kuitenkin huomioida, että haastatteluni pysyy tutkimuksen aihepiiriin liittyvien kokemusten läpikäymisenä.

Ottaessani huomioon fenomenologisen tutkimuksen idean, haastateltavieni mahdollinen ujous sekä haastattelun teeman henkilökohtaisuus tuli minun huomioida haastattelun onnistumisen kannalta tärkeät seikat. Esimerkiksi haastattelupaikan valinnalla voi olla suuri merkitys haastattelun onnistumiselle. Toiveenani oli, että saisin luotua haastattelutilanteeseen kiireettömän, avoimen ja rauhallisen ilmapiirin, jossa haastateltavan on luontevaa jakaa kokemuksiaan. Sosiaalityön tutkimusmenetelmiin tutustumalla ja tutkimusseminaarissa käymieni keskustelujen perusteella päädyin kiinnittämään erityistä huomiota haastattelupaikan valintaan ja antamaan haastateltavalle mahdollisuuden päättää haastattelun toteuttamispaikka. Roy Alastair kirjoittajakumppaneineen (2016, 155–168) tutkivat nuorten miesten elämää kaupungissa haastatteleamalla heitä kävelykierrosten kautta. Johtopäätöksissään he huomioivat kävelyhaastatteluiden hyötynä, että kävely puhumisen lomassa rentoutti sekä mieltä että kehoa, joka loi hyvät edellytykset haastatteluille (Roy ym. 2016, 168–171). Lisäksi metodi nähtiin mahdollisuutena avata uudenlaisia ajatuksia ja mielleyhtymiä sekä rikkoa vallitsevaa valta-asetelmaa tutkijan ja haastateltavan välillä, luoden haastattelutilanteesta enemmän yhteistyölle ja tasa-arvolle rakentuvaksi. Koin tutkimuksen johtopäätökset rohkaiseviksi ja ne olivat linjassa omien toiveideni ja odotuksieni suhteen.

Haastatteluista sopiessani kerroin videopuheluiden avustuksella käytyjä haastatteluja lukuun ottamatta kaikille haastateltavilleni, että toivoisin heidän valitsevan itselle mieluisimman haastattelupaikan. Kerroin, että paikalla ei ole muita rajoituksia, kunhan se on riittävän rauhallinen keskustelun käymiselle. Mainitsin, että esimerkiksi yhteinen kävelyhetki jossain haastateltavalle sopivassa paikassa on mahdollista. Jätin myös avoimeksi vaihtoehdon, että kävelyn sijaan menemme haastateltavalleni mieluisaan paikkaan, kuten esimerkiksi puistoon tai uimarannalle. Halusin jättää haastateltavalleni tilaa valita, mihin paikkaan hän haluaa haastattelun sijoittaa, jotta tilanne olisi hänelle mahdollisimman mieluinen ja luonteva. Vaatimuksena toki oli, että haastattelupaikka on riittävän rauhallinen ja soveltuu syvälliseen keskusteluun. Sopimalla haastattelupaikan etukäteen yhteistyössä haastatel-

tavan toiveiden mukaisesti pyrin luomaan mahdollisimman tasavertaisen ja hedelmällisen lähtökohdan haastattelulle.

Aineiston keruussa riskinä oli, että haastateltavani eivät olisi halukkaita avoimesti avaamaan kokemuksiaan ilman tarkempia haastattelukysymyksiä. Olisin myös saattanut kohdata mahdollisia vaikeuksia löytää riittävästi haastateltavia, sillä haastatteluni oli fenomenologisen tutkimuksen viitekehyksen mukaan varsin avoin, minun oli vaikea määritellä, mitä tietoa aineistoni tulee tuottamaan. Tehdessäni fenomenologista tutkimusta minun oli tärkeä muistaa sulkeistaa omat ajattelumallini ja työn kautta saadut kokemukseni aihepiiristä. Haastattelijana minun tuli olla avoin sille, että haastattelusta voi paljastua itselleni yllätyksenä tulevia piirteitä tai ajatuksia. Minun tuli antaa haastateltavalle tilaa kertoa omista kokemuksistaan ja merkityksistään, kuitenkin varmistaen että haastattelumme pysyy tutkimuskysymyksiin viittaavissa teemoissa.

4.3 Haastatteluiden toteuttaminen

Toteutin tutkielmani haastattelut heinä-syyskuun 2017 aikana. Sain haastateltavieni yhteystiedot SOS-Lapsikylän yhteyshenkilön kautta hänen kysytyään projektiin toimintaan osallistuneilta sijaishuollosta aikuistuneilta henkilöiltä kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Haastattelin tutkielmaani kuusi vapaaehtoista lastensuojelun sijaishuollosta aikuistunutta nuorta aikuista. Suoritin kolme haastattelua kasvotusten ja kolme videopuhelun välityksellä. Videopuhelun käyttäminen haastattelumenetelmänä antoi minulle mahdollisuuden saada maantieteellisesti kattavampi haastatteluaineisto, sillä haastateltavani asuivat eri puolilla Suomea ja he olivat olleet sijoitettuna eri paikkakunnilla.

Ennen haastatteluiden suorittamista keskustelin SOS-Lapsikylän yhteyshenkilöni kanssa haastateltavien iästä ja tulimme siihen tulokseen, ettemme aseta haastateltavien iälle yläikärajaa. Haastateltavani iät vaihtelivat 25 ikävuodesta 39 ikävuoteen ja haastattelut suoritettuani olin erittäin tyytyväinen tekemäämme päätökseen. Koen ajallisen etäisyyden omaan itsenäistymisvaiheeseen syventäneen haastateltavieni halua ja kykyä pohtia omia itsenäistymisen kokemuksiaan, ja suuri ikähaitari antoi minulle mahdollisuuden kuulla eri elämäntilanteissa olevien henkilöiden pohdintoja omasta aikuistumisestaan. Huomasin myös haastatteluiden myötä, että tutkimuskysymykseni biologisen vanhemmuuden merki-

tyksestä olisi jäänyt yksipuolisemmaksi ilman haastateltavien omia kokemuksia vanhemmuudesta, sillä osalla haastateltavistani biologisen vanhemmuuden merkitys oli muuttunut erityisesti oman vanhemmaksi tulon jälkeen. Samalla sain silmäyksen siihen, miten suuria eroja sijaishuoltojen itsenäistymispoluissa ajallisesti ja alueittain esiintyy.

Haastateltavani edustivat molempaa sukupuolta, ja heistä osa oli itsenäistynyt lastensuojelulaitoksesta, osa sijaisperheestä ja osa näiden kahden välimuodosta. Haastateltavistani suurin osa oli otettu huostaan ennen 10 ikävuotta, ja osalla oli kokemusta sijaishuoltopaikkojen vaihtamisesta huostaanoton aikana. Huostaanoton syyt vaihtelivat jokaisen haastateltavan kohdalla, joskin huostaanottojen syiden taustalla näyttäytyi myös joitain samankaltaisuuksia, kuten vanhemman tai vanhempien päihteidenkäyttö. Myös haastateltaville tarjotussa jälkihuollossa näyttäytyi suuriakin keskinäisiä eroja. Suoritin haastatteluista kolme videopuhelun välityksellä ja kolme kasvokkain. Annoin haastattelusta sopiessa haastateltavilleni mahdollisuuden valita haastattelupaikaksi jokin heille mieluisa tai heille tärkeä paikka, mutta lopulliset tapaamispaikkamme kohdentuivat pitkälti sen mukaan, mikä olisi sijainniltaan heille kätevä. Kasvokkain suorittamani haastattelut tapahtuivat puistossa, yliopiston tiloissa ja erään haastateltavan työpaikalla.

Ennen haastattelujen suorittamista informoin haastateltaviani tutkielmani tarkoituksesta, haastattelun sisällöstä ja muista käytännön asioista aiheeseen liittyen. Käytin yhteydenpitoon sähköpostia, minkä lisäksi keskustelin muutamien haastateltavieni kanssa samoista teemoista myös puhelimitse. Saatuaani haastateltavieni yhteystiedot lähestyin heitä sähköpostin välityksellä (ks. liite 1), ja tutkielmastani informoinnin jälkeen sovin heidän kaikkien kanssa erillisen ajan haastatteluille. Pyysin jokaiselta haastateltavaltani allekirjoituksen suostumuslomakkeeseen (ks. liite 2), jossa he antavat suostumuksensa haastattelun toteuttamiselle ja tunnistetiedoista riisutun haastatteluaineiston käyttämiselle tutkimuksessani.

Fenomenologisen haastattelun tulisi olla luonteeltaan mahdollisimman avoin ja keskustelunomainen, jossa haastattelijan tulee antaa haastateltavan puheelle mahdollisimman suuri tila. Haastattelussa tulee pyrkiä käyttämään mahdollisimman vähän yleiskielisyyttä ja käsitteitä, jotka voivat käytöllään suunnata käytävää keskustelua lähemmäksi yleistä tasoa kokemuksellisuuden sijasta. (Laine 2001, 32–36.) Haastatteluiden aikana pyrin käyttämään itselleni ominaista tapaa puhua ja olla sosiaalisissa tilanteissa, jotta haastattelutilanne

olisi mahdollisimman luonnollinen. Samanaikaisesti yritin kuitenkin pysyä mahdollisimman neutraalina haastattelutilanteessa, antaen tilan haastateltavani kokemuksille.

Ennen ensimmäisen haastattelun suorittamista pyrin tutkijana kirjoittamaan auki oman esiymmärrykseni liittyen tutkielmani aiheeseen. Kirjoittaessani omaa esiymmärrystäni pyrin huomioimaan myös teoriakirjallisuuden kautta omaksumani ajatusmallit ja ennakkoletukset. Alla katkelma oman esiymmärrykseni kuvauksesta, jonka kirjoitin ennen ensimmäisen haastattelun suorittamista:

Sijaishuollosta aikuistuminen on vaikeampaa, sillä nuoren tukiverkosto ja elämänhallinta ovat usein tavanomaista heikkommat. Nuorella ei myöskään usein ole biologisia vanhempia tukemassa ja neuvomassa. Kun nuori itsenäistyy lastensuojelulaitoksesta, ei hänelle jää ympärille tuttuja aikuisia. Jälkihuollon sosiaalityöntekijää ja muita viranomaisia lukuun ottamatta nuorella on verrattain vähän läheisiä aikuisia ympärillään. Sijaishuollosta aikuistuminen voi olla yksinäistä, ja nuori saattaa ajautua itselleen huonoon seuraan. Aikuistuminen voi myös tuntua nuoresta ”vapautumiselta”, jolloin riskit esimerkiksi päihteiden liialliseen käyttöön tai muuhun riskikäyttäytymiseen kasvavat. Lastensuojeluasiakkuudet voivat siirtyä sukupolvelta toiselle erityisesti tilanteissa, joissa asiakkuus on ollut pitkäkestoinen. Nuoren voi olla aiempaa hankalampaa päästä palveluiden piiriin täytettyään 18 vuotta. Taloudellinen pärjääminen voi olla tiukkaa. Ystävien ja muiden samanikäisten merkitys korostuu sijaishuollosta aikuistuessa.

Roolini haastattelussa on tutkija ja opiskelija, ei lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Haastattelussa en käytä ammatillista rooliani tai tietotaitoani, vaan pyrin omaksumaani ihmettelevän asenteen. Muistutan itseäni, etten tiedä, millaista on aikuistua sijaishuollosta. Minulla ei ole asiasta omakohtaista kokemusta. Haluan mennä haastattelutilanteeseen oppimaan siitä, miten haastateltavani ovat kokeneet itsenäistymisen.

Tunnistin eräissä haastattelussa erityisen hyvin tilanteen, jossa ennakkokäsitysteni sulkeistaminen oli epäonnistunut. Toistin haastattelun aikana kysymääni kysymystä eri tavoin useita kertoja. Haastateltavan vastaukset kysymyksiini hänen kokemuksistaan olivat erittäin positiivissävytteisiä, ja huomasin palaavani aiheeseen eri tavoin useita kertoja, sillä ennakkokäsitykseni oli, että sijaishuollosta aikuistuessa entinen lastensuojelun nuori olisi kokenut vastoinkäymisiä tai muita negatiivissävytteisiä kokemuksia. Alla esimerkkikatkelma suorittamani haastattelun lopulta, jolloin tunnistin asiakkaan todella kokeneen it-

senäistymisvaiheen pelkästään positiivisesti. Katkelmissa kirjain T kuvaa tutkijaa ja kirjain H haastateltavaa.

Esimerkki 1. Katkelma, jossa tutkija tunnistaa johdatelleensa haastateltavaa ja luopuu ennakkokäsityksistään.

T: Okei, no tuleeko sulla mieleen mitä sä nostaisit vielä, kun sä mietit niitä sun kokemuksia sijaishuollosta, mitä tulee sulle mieleen, että ois ollu semmonen merkityksellinen juttu tai..?

H: Hmm tota tota, onpa vaikee sanoo tohon näin äkkiseltään.. Sori mä oon hirveen huono vastaa (nauraa)

T: Siis ei, ei yht..

H: Et jotenki vaan tulee mieleen se, että nautti siitä vapaudesta, että sillee..

T: Siis et oikeesti yhtään ole ja siis toihan on vaan mahtavaa, että se on ollu sulle oikeesti semmonen positiivinen kokemus!

Nautin suunnattomasti haastatteluiden toteuttamisesta ja olin niiden tuottamaan sisältöön erittäin tyytyväinen. Koin jokaisen haastattelun antaneen minulle valtavasti tietoa ja uudenlaisia näkökulmia aiheesta. Työskentelen lastensuojelussa, jossa ammatti-identiteetti vaikuttaa voimakkaasti asiakastyön tekemiseen ja omaan olemisen tapaan tapaamisissa. Ennen haastatteluiden toteuttamista olin huolissani, että pyrkisin vaistomaisesti lastensuojelusta puhuttaessa keskustelemaan asioista sosiaalityöntekijän roolissa, mutta sen sijaan onnistuin alusta lähtien ottamaan vahvasti ihmettelevän opiskelijan ja tutkijan roolin. Koin jokaisen haastattelun antoisaksi, opettavaiseksi ja hyväksi muistutukseksi eri näkökulmien huomioimisen tärkeydestä.

4.4 Tutkimusetiikka

Kaikessa tutkimuksessa tulee soveltaa tutkimuseettisen neuvottelukunnan periaatteita. Sosiaalityö ja sen tutkimus tapahtuvat sosiaalisten palveluiden, ongelmien ja ilmiöiden parissa, jolloin aineistoa kerätessä tulee erityisesti huomioida eettisyys sosiaalipalveluiden käyttäjien näkökulmasta. Tutkijan tulee varmistaa, ettei tutkimus satuta jo entisestään mahdollisesti haastavassa elämäntilanteessa olevaa tutkittavaa.

Tutkimuseettisistä näkökulmista sosiaalityön tutkimukseen liittyy joitain erityispiirteitä, joiden vaikutus tutkimuksen eettiseen toteutukseen tulee huomioida. Sosiaalityöiden tutkimus koskettaa välillisesti työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa lisäksi myös kolmansia osapuolia, kuten perheitä, ystäviä ja sosiaalityön eri palveluiden tuottajia. Itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen kannalta sosiaalityöiden tutkimuksissa on lisäksi huomioitava, että tutkimusta tehdään usein ihmisten kanssa, joilla itsemääräämisoikeus tai kyky arvioida päätöksiä on heikentynyt esimerkiksi kriisitilanteen tai mielenterveyden ongelman vuoksi. (Rauhala & Virokannas 2011, 239–242.) Tutkijana minun tulee pohtia tutkimustehtävääni ja huomioida, voiko tutkimukseen osallistuminen vaikuttaa tutkimukseen osallistuvaa tai hänen perheeseen heikentävästi välillisin tai välittömin keinoin. Lisäksi tutkijana minun tulee arvioida, onko tutkimukseen osallistuva käsittänyt, mitä tutkimukseen osallistuminen tarkoittaa ja mitä häneltä vaaditaan.

Sosiaalityön tutkimusten välillisten vaikutusten arvioinnin, tutkimuksiin osallistuvien itsemääräämisoikeuden ja arviointikyvyn huomioinnin lisäksi sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteisiin kuuluu lisäksi erityinen yksityisyyden ja vuorovaikutuksen merkityksen huomiointi. Yksityisyyden huomiointi ja tutkimukseen osallistuvien tunnistamattomuus on erityisen olennaista eettisesti herkällä tutkimuksen alueella, ja sitä kyetään hallitsemaan tutkimusprosessissa tietosuojan säännöillä ja säädöksillä. Sensitiivisten aiheiden käsittely vaatii sosiaalityön tutkijalta hyviä ja osallistujat huomioon ottavia vuorovaikutuskäytäntöjä. Hyvien vuorovaikutuskäytäntöjen tunnistaminen, opettelu ja omaksuminen on tärkeää niin sosiaalityön harjoittamisen kuin myös sen tutkimisen kannalta. (Rauhala & Vironkannas 2011, 242–246.) Vuorovaikutustaidot korostuvat erityisesti tutkimuksissa, jossa aineistoja kerätään haastatteluiden avulla.

Minun tuli varmistaa omalla toiminnallani, että tutkimukseeni osallistuvat sijaishuollosta aikuistuneet haastateltavat tiesivät riittävästi tutkimuksestani, sen suorittamisesta ja sen tavoitteista. Haastattelut perustuivat osallistujien vapaaehtoiseen haluun tulla haastatelluksi ja heillä oli halutessaan oikeus kieltäytyä haastattelusta missä vaiheessa prosessia tahansa. Ennen tutkimukseen osallistumista velvollisuuteni tutkijana oli varmistaa, että he ymmärtävät tutkimukseni aihepiirin ja tarkoituksen.

Haastattelujen sisältö oli hyvin henkilökohtaista ja sisälsi paljon haastateltavien yksityisiä ajatuksia. Aineistoa analysoidessani varmistin, että kaikkien haastateltavien anonyymiteetti säilyy turvattuna. Haastateltavieni tunnistamattomuuden varmistamiseksi en numeroinut tai eritellyt, mistä haastattelusta olen poiminut tutkimuksessani esittelemäni haastattelukatkelmat ja lainaukset. Tutkimuksen valmistuttua hävitin keräämäni haastatteluaineiston asianmukaisesti. Yksityisyyden suoja on erityisesti sosiaalialalla tärkeä turvata tutkimusten tapahtuessa inhimillisesti herkillä alueella. Tutkimuksessani olen huomionut tietosuojasta asetetut säädökset ja ohjeistukset.

Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt olivat kaikki täysi-ikäisiä. He ovat lain silmissä täysi-ikäisiä ja siten täysivaltaisia tekemään kaikki omaa elämää koskevat päätökset. Toivoin, että haastavien ja herkkien asioiden läpikäynti fenomenologisen tutkimuksen avulla ei vahingoittaisi haastateltaviani, vaan sen sijaan he saivat mahdollisuuden käsitellä anonyymisti ja riittävän etäisyyden turvin itselleen tärkeitä aiheita.

5 Aineiston analysointi

5.1 Analyysimenetelmän valinta ja esittely

Alkuperäinen suunnitelmani oli analysoida keräämäni aineisto Perttulan (1998, 86–117) esittelemän fenomenologisen analyysimetodin mukaisesti. Aloitin aineiston analysoinnin tutustumalla huolellisesti aineistoon, jonka myötä huomasin, ettei valitsemani analyysimetodi palvele aineistoani tai haastateltavieni kokemusten esiintuomista. Haastateltavieni esiintuomat kokemukset, kuten huostaanoton syyt, itsenäistymisen kokemukset ja biologiset vanhemmuussuhteet, olivat keskenään hyvin erilaisia, luoden aineistostani erittäin rikkaan, mutta myös moninaisen. Tiedostin hyvin nopeasti, että tutkimusaineistoni rajallisesta koosta ja kokemuksien moninaisuudesta johtuen fenomenologisen analyysimetodin käyttö olisi yleistänyt aineistoani liiaksi, häivyttäen sieltä merkittävää tietoa. Koin siis, että aineistoani ja haastateltavieni kokemuksien esiintuomista palvellakseni piti minun tutkijana tehdä päätös analyysimenetelmän vaihtamisesta. Kävin läpi erilaisia laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmiä ja päädyin analysoimaan aineistoni sisällönanalyysin menetelmän avulla. Koin sisällönanalyysin soveltuvan parhaiten aineistoni analysointiin, sillä Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2009, 103) mukaan kyseisellä menetelmällä on mahdollista analysoida myös strukturoimattomia aineistoja, millainen fenomenologisesti suoritetuista haastatteluista kerätty aineistoni oli.

Sisällönanalyysillä tarkoitetaan laadullisen aineiston analysointimenetelmää, jolla pyritään sanallisesti kuvaamaan kirjallista aineistoa. Sisällönanalyysillä pyritään jäsentämään, tiivistämään ja kuvaamaan kerättyä aineistoa informatiivisesti niin, että aineistosta kerätty tieto on selkeää ja yhtenäistä. Analyysillä pyritään laadullisen aineiston selkeyttämiseen ja lisäämään sen tieteellistä luotettavuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103–108.)

Aloitin sisällönanalyysini tutustumalla keräämääni aineistoon huolellisesti. Minulle kertyi kuudesta haastattelusta 64 sivua litteroitua tekstiä, fontti Times New Roman 12, rivivälillä 1.5. Litteroin haastattelut mahdollisimman tarkasti ja merkitsin pidemmät tauot puheessa tuplapisteillä. Aineistoon tutustuessa poistin aineistosta turhia puhekielen toistoja sekä kaikki haastateltavien tunnistettavuuteen liittyvät tiedot, kuten nimet ja paikkakunnat. Muokkasin tekstiä myös yleiskielelle ja poistin aineistossa mahdollisesti esiintyvät murresanat. Aineiston muokkaamisella pyrin haastateltavan yksityisyyden suojaamiseen ja tekstin luettavuuden parantamiseen. Eskolan ja Suorannan (1998, 162–163) mukaan laa-

dullista analyysiä tehdessä on aineiston keruun jälkeen hyvä aloittaa palaamalla pohtimaan ennen aineiston keräämistä esitettyjä tutkimuskysymyksiä sekä järjestää ja dokumentoida aineisto tutkijalle mahdollisimman selkeäksi kokonaisuudeksi niin, että tutkijan on helppo palauttaa mieleensä haastatteluiden toteuttaminen. Numeroin suorittamani haastattelut ja merkitsin niihin haastatteluiden toteutuspaikat jäsentääkseni itselleni aineistonkeruuvaihetta.

Muokattuani aineistoni analyysin tekoon soveltuvaksi keskityin aineiston huolelliseen lukemiseen. Luin litteroimani haastattelut useita kertoja niin, että niistä tuli minulle erittäin tuttuja. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tuottamaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmissä aineistoa pyritään tiivistämään ja pelkistämään niin, että tutkimuksen kannalta oleellinen tieto tulee näkyviin eikä katoa epäolellaisen tiedon karsimisen myötä. (Eskola & Suoranta 1998, 137.) Analyysini alkuvaiheessa pyrin mahdollisimman kriittisesti ja useiden lukukertojen kautta tunnistamaan aineistossa tutkimusaiheeni aihepiirin olennaiset kohdat. Aineiston lukuvaiheessa palasin tutkimuskysymyksiini, jotta minun olisi mahdollista tunnistaa aineistosta tutkimuskysymysten kannalta oleellinen tieto.

Päädyin aineistolähtöisen sisällönanalyysin metodin käyttämiseen tutkielmassani, koska tutkimukseni tarkoituksena on tutkia kokemuksia ilman ennakkokäsityksiä ja -oletuksia. Aineistolähtöisessä laadullisen aineiston analyysissä aineistoa pyritään analysoimaan ilman teorian tietoon perustuvia ennako-oletuksia, tuottaen tietoa aineistosta esiin nousevista teemoista. Vaikka täysin puhdas aineistolähtöinen analyysi ilman minkäänlaisen näkökulman omaksumista on käytännössä mahdoton, aineistolähtöisessä analyysissä kuitenkin pyritään perustamaan analyysi aineistoon eikä jo valmiina olevaan, tutkittuun teorian tietoon. (Eskola & Suoranta 1998, 151–152.)

Käytin aineistolähtöisen sisällönanalyysin pohjana Tuomen ja Sarajärven (2009, 109) esittelemää kahdeksanosaista mallia aineistolähtöisen sisällönanalyysin etenemisestä:

1. Haastatteluiden muuttaminen kirjalliseen muotoon
2. Aineiston lukeminen ja sisältöön perehtyminen
3. Ilmausten tunnistaminen ja pelkistäminen aineistosta
4. Pelkistettyjen ilmausten järjestäminen

5. Samankaltaisuuksien ja erovaisuuksien luokittelu pelkistetyistä ilmauksista
6. Pelkistettyjen ilmausten yhdistely ja alaluokkien rakentaminen
7. Alaluokkien yhdistely ja yläluokkien rakentaminen
8. Yläluokkien yhdistely ja kokoavan käsitteen rakentaminen

Analyysissäni seurasin aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheita mahdollisimman kurrinlaisesti ja fenomenologisen tutkimusmetodin mukaisesti sulkeistin omat ennakkoletukseni ja käsitykseni tutkittavasta aiheesta, jotta analyysini olisi mahdollisimman aineistolähtöinen ja haastateltavien kokemuksia autenttisesti esiin tuova.

5.2 Aineiston pelkistäminen ja järjestäminen alaluokkiin sisällönanalyysin mukaisesti

Tutustuttuani haastatteluaineistoon huolellisesti jatkoin analyysiäni redusoimalla eli pelkistämällä aineistoa. Pelkistämisessä aineistosta etsitään tutkimuskysymysten kannalta oleellista tietoa ja siitä karsitaan epäolennainen osa pois. Pelkistämisen tarkoituksena on järjestää ja tiivistää aineistoa sekä pilkkoa sitä pienempiin osiin. Aineistoa redusoimalla on tekstistä mahdollista etsiä tutkimuskysymyksiä kuvaavia ilmaisuja esimerkiksi koodaamalla. Ennen pelkistämisen aloittamista tulee määritellä analyysiyksikkö, joka voi olla esimerkiksi yksittäinen sana tai lauseen osa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109–110.)

Aloittaessani aineiston pelkistämistä mietin tutkimuskysymyksiäni, jotka fenomenologisen metodin mukaisesti olivat erittäin laajat. Päätin kuitenkin, että yritän ensin tunnistaa aineistosta aiheelle olennaisimmat ilmaukset ja aineistosta esiin nousevat aiheet ilman apukysymysten laatimista. Laadin tutkimuskysymysteni perusteella sisältöalueet ”lastensuojelun ja aikuistumisen kokemukset” ja ”biologinen vanhemmuussuhde ja sen merkitys”, joiden ohjaamana pelkistin aineistoa. Käytin analyysivaiheessa tarkoituksella ”lastensuojelun” käsitettä ”sijaishuollon” sijaan, sillä osa haastateltavistani toi myös ilmi itsenäistymiseen vaikuttaneita lapsuuden kokemuksia ajalta ennen sijaishuoltoa. Vaikka en käyttänyt redusointia tehdessäni varsinaisia apukysymyksiä, hahmottelin paperille aineistoa läpikäydessäni laajoja käsitteitä, joiden huomasi esiintyvän jokaisessa tai lähes jokaisessa haastattelussa. Käsitteiden hahmottelu paperille auttoi aineiston jäsentämisessä ja olennaisen tiedon tunnistamisessa pelkistämistä tehdessä. Hahmottelevani käsitteet olivat ”sosiaaliset suhteet”, ”elämänhistoria”, ”arki”, ”haasteet ja onnistumiset”, ”elämänmuutokset” sekä ”tunteiden ja ajatusten reflektio”.

Huomasin pelkistämistä tehdessäni, että huolellisen tutustumisen ansiosta minun oli mahdollista löytää tutkimusaiheeni kannalta oleellinen tutkimustieto ja karsia pois ne haastattelun osat, jotka eivät liittyneet aihepiiriin. Heti litteroinnin valmistuttua tulostin aineiston paperille selkeyden vuoksi. Analyysiä tehdessä käytin paperia ja käsin kirjoittamista, sillä konkreettinen käsin kirjoittaminen ja ajatuskarttojen teko tuntui itselleni luontevimmalta tavalta järjestää aineistoa ja hahmottaa kokonaisuuksia. Kävin pelkistämisen aluksi aineiston läpi haastattelu kerrallaan ja merkitsin aluksi tekstiin korostustussilla alustavat tekstin osat, jotka koin olennaisiksi tutkimusaiheen kannalta. Suoritettua kyseisen vaiheen jokaiselle haastattelulle luin ne vielä läpi uudelleen varmistaakseni, että minulta ei ole jäänyt huomaamatta tutkimusaiheen kannalta olennaisia osioita.

Olennaisten osuuksien tunnistamisen jälkeen kirjoitin litteroidun tekstin yhteyteen pelkistysilmaukset. Pelkistämisyksikkö oli minulle sana tai lauseen osa. Pysin pilkkomaan haastattelutekstin mahdollisimman pieniin osiin niin, että saatoin erotella haastateltavan puheenvuorosta useammankin pelkistämisyksikön. Käytyäni läpi jokaisen litteroidun haastattelun ja merkittyäni pelkistämisyksiköt haastattelutekstin yhteyteen kävin ne vielä uudelleen läpi analyysin luotettavuuden kasvattamiseksi. Huomasin, että analyysin edetessä taitoni tunnistaa pelkistämisyksiköitä oli harjaantunut, ja käydessäni aineistoa läpi uudestaan tunnistin ensimmäisistä haastattelusta muutamia uusia pelkistämisyksiköitä. Oltuani tyytyväinen aineiston redusointiin muokkasin jokaisesta analyysistä word-ohjelmalla version, johon merkitsin tutkimusaiheen kannalta olennaiset haastattelutekstit yhdessä muodostamieni pelkistettyjen ilmausten kanssa.

Aineiston redusoinnin jälkeen järjestin pelkistysyksikköjäni niiden sisältöjen mukaan etsien niistä samankaltaisuuksia. Aineiston pelkistämisen vaiheen jälkeen pelkistetyistä ilmauksista rakentuva aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään siten, että käsitteistä etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia. Tämän jälkeen saman aihepiirin käsitteet ja ilmiöt lajitellaan omaksi luokakseen, joka nimetään sisältöä kuvaavalla nimellä. Ryhmittelyssä rakennetuista luokista voidaan käyttää nimitystä alaluokka. Alaluokkia muodostaessa aineisto tiivistyy yksittäisten käsitteiden liittyessä osaksi yleisempiä käsityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.)

Aloitin pelkistettyjen ilmausten ryhmittelyn tulostamalla Word-asiakirjat, johon olin merkinnyt pelkistetyt ilmaukset yhdessä haastattelun tekstikappaleiden kanssa. Tämän jälkeen aloin värikynien avulla yhdistelemään samankaltaisia pelkistettyjä ilmauksia ja kirjoitin värikoodaamani pelkistetyt ilmaukset omiksi ryhmikseen. Analyysin ryhmittelyvaiheessa pidin tarkoituksella muutaman päivän tauon, jonka jälkeen palasin ryhmittelyyn ja alaluokkien muodostamiseen varmistaakseni, etten sokeudu aineistoa analysoidessa. Muodostettuani samankaltaiset käsitteet nimesin niistä muodostuvat alaluokat. Alaluokkien nimeämisen jälkeen kirjoitin ryhmittelyni puhtaaksi word-dokumentille taulukoituna.

5.3 Yläluokkien ja pääluokkien muodostaminen sisällönanalyysin mukaisesti

Aineiston klusteroinnin eli ryhmittelyn jälkeen analyysin seuraavassa osiossa aineisto abstrahoidaan eli käsitteellistetään. Käsitteellistämässä aineistosta valikoidaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja sen perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Aineistolähtöisessä analyysissä edetään käsitteiden ja ilmausten luokittelulla ja näiden yhdistelyllä teoreettisten käsitteiden laadintaan ja johtopäätöksiin. Kyseisessä analyysin vaiheessa alaluokat yhdistetään teoreettisiksi käsitteiksi eli yläluokiksi, joista voidaan muodostaa tutkimuskysymyksiä kuvaavia pääluokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111–113.)

Muodostettuani aineistoni alaluokat aloin aiempien vaiheiden tavoin yhdistelemään samankaltaisia tai osittain päällekkäisiä alaluokkia omiksi ryhmikseen. Hahmotellessani yläluokkia huomasin myös jo alustavasti pohtivani pääluokkien muodostamista ja se oli mielestäni luonnollinen osa analyysin kyseistä vaihetta. Muiden analyysin vaiheiden tavoin käytin myös tässä analyysin vaiheessa kynää ja paperia alaluokkien järjestelyyn. Jaoteltuani alaluokat alustavasti omiksi ryhmikseen ja muodostettuani yläluokat pidin analyysin teossa muutaman päivän tauon, jonka jälkeen palasin analyysin äärelle. Yläluokkien muodostamisen jälkeen muodostin taulukon, johon merkitsin alaluokkien perusteella rakentamani yläluokat. Esitän luvun lopussa esimerkin (taulukko 1) tekemästäni analyysistä. Taulukosta on mahdollista seurata siihen koottujen esimerkkien avulla analyysin eri vaiheiden rakentuminen.

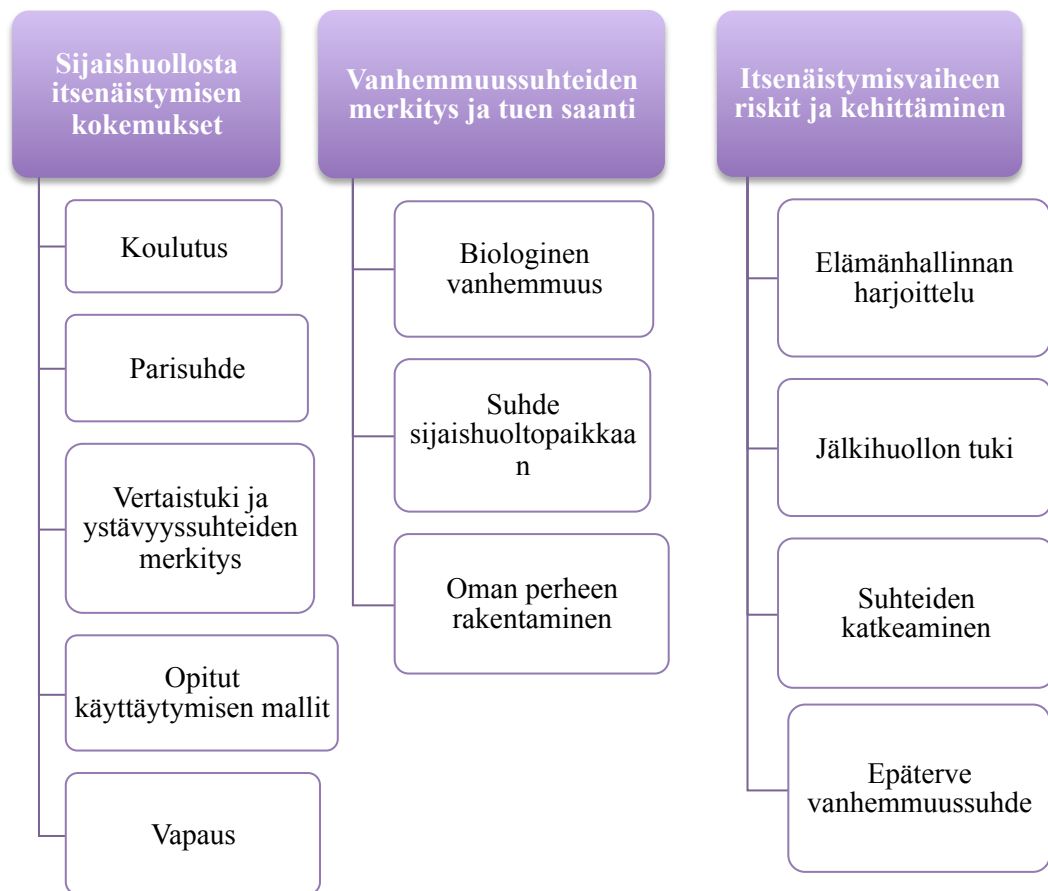
Muodostettuani aineistoni yläluokat koin luonnollisena palata alustavieni hahmotelmieni pariin pääluokkien rakentamisesta. Analyysin edetessä oma taitoni ja itsevarmuuteni luoki-

tella aineistoa kasvoi, ja koin pääluokkien muodostamisen yläluokista tapahtuneen luontevasti. Muodostin lopulliset yläluokat ja niiden muodostamat pääluokat omaksi taulukokseen, jonka liitin kokonaisuudessaan osaksi tutkimusraporttia. Alla esitetyssä esimerkeissä (taulukko 1) on mahdollista seurata analyysin eri vaiheiden rakentumista.

Taulukko 1. Esimerkkejä sisällönanalyysin eri vaiheista.

Haastattelukatkelma	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Päälouokka
<p>H: Joo ja parisuhdetilanteissa oli aikaisemmin vähän sellaista, että tyytyi siihen. Että, ”no, onhan tää nyt perseestä mutta tässä nyt ollaan” - asenteeseen.</p> <p>H: Mä olisin ihannoinut sitä (äitiä). Että nyt mulla onkin toi äiti tuossa ja me voidaan nyt viettää yhteistä aikaa vaikka se ei olisi ollutkaan tervettä se aika ja seura..</p> <p>T: Niin, että se olisi ollut jollain tavalla epätervettä vai mitä sä tarkoittit?</p> <p>H: Joo, et sitten olisi silleen voinut hakea sitä hyväksyntää just ja jotenkin sitä menetettyä lapsuusaikaa.</p>	<p>Vähään tyytyminen</p> <p>Hyväksynnän hakeminen</p>	<p>Väärinkohtelun hyväksyntä</p> <p>Epävarmuus ihmissuhteissa</p>	<p>Opitut käyttäytymisen mallit</p>	<p>Sijaishuollosta itsenäistymisen kokemukset</p>
<p>H: Yksi asia mikä on harmittanut kauheasti nyt vanhempana oli, että ei tullut pidettyä mitään yhteyttä (sijaisvanhempiin). Tavallaan olisin ehkä toivonut, että vaikka olin niin kriittinen ”joo en tuu ikinä käymään”, niin sitten vähän myöhemmin kyllä toivoin, että sieltä päästä olisi otettu yhteyttä ja soiteltu. Kysytty kuulumisia kaikesta huolimatta.”</p> <p>H: Mun sijaisvanhempien ja äidin suhde ei myöskään katkennut siihen, että muutin. Et se heidän välinen keskustelu ja mun hyvinvoinnista huolehtiminen yhdessä jatkui ja jatkuu edelleen, vaikka mä oon kakskytkuus (nauraa)</p>	<p>Suhteiden katkeaminen sijaisvanhempiin</p> <p>Sijaisvanhemman ja biologisen vanhemman yhteistyö</p>	<p>Ristiriidat sijaisperheestä muuttaessa</p> <p>Sijaisperheen tuki</p>	<p>Suhde sijaishuoltopaikkaan</p>	<p>Vanhemmuussuhteiden merkitys ja tuen saanti</p>
<p>H: No siis mulla meni aika heikosti koko se aika minkä asuin (paikkakunnan nimi), että oli kaveripiiri vähän semmoista, että aina kun menit johonkin, vaikka päivälläkin, kuppilaan tai jotain niin siellä oli aina joku kaveri.. Kun ei ollut niitä rajoja ja ei osannut ajatella, että huomenna pitäisi mennä kouluun.. Niin saattoi mennä vaikka keskelläkin viikkoa baariin.</p> <p>H: Sitten pitikin opetella kaikki rahankäytöt yms. itse, ja sitten tulikin menyttyä aika lujaa ja luottotiedot meni..</p>	<p>Liiallinen juhlinta</p> <p>Rahankäytön hallinnan vaikeus</p>	<p>Haitallinen kaveripiiri</p> <p>Taloudellinen pärjääminen</p>	<p>Elämänhallinnan harjoittelu</p>	<p>Itsenäistymisvaiheen riskit ja kehittäminen</p>

Havainnollistan alla olevassa kuviossa (kuvio 1) pääluokat ja niiden sisältämät yläluokat.

Kuvio 1. Sisällönanalyysin pää- ja yläluokat jaoteltuina kuvioon.

Pääluokkien muodostamisen jälkeen tarkastelin kriittisesti tekemääni analyysiä ja sen onnistumista. Koen, että aineistolähtöinen sisällönanalyysi analyysimenetelmänä palveli tutkimuksen tarkoitusta. Sisällönanalyysin luokittelun avulla minun oli mahdollista tuoda ilmi haastateltavieni kokemuksia ja sitä kautta vastata tutkimuskysymyksiini ilman, että hukkaisin aineistosta tutkimuskysymysteni kannalta oleellista ja rikastuttavaa tietoa. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheiden kurinalainen noudattaminen auttoi minua jäsentämään aineistoa ja analyysin eri vaiheiden aikatauluttaminen auttoi minua varmistamaan, etten sokeudu analyysiä tehdessä. Aineiston pilkkominen osiin ja informaation tiivistäminen myös etäännytti minua riittävästi haastatteluista siten, että omien ennakkokäsitysten sulkeistaminen pois analyysiä tehdessä oli mahdollista. Vaikka tiedostan käsin kirjoittamisen, koodaamisen ja ajatuskarttojen piirtämisen työläemmäksi ja tehottomammaksi tavaksi tehdä analyysiä laadullisen tutkimuksen koodaukseen tarkoitettujen ohjelmien käyttämisen sijaan, auttoi vanhanaikainen ja konkreettinen tapa itseäni jäsentämään aihetta.

Sisällönanalyysi etenee tulkinnan ja päättelyn avulla ja sen lopuksi analyysin avulla muodostetut johtopäätökset esitellään analyysin tuloksina ja empiirisestä aineistosta muodostetut käsitteet tai teemat liitetään osaksi tietoa. Sisällönanalyysin tarkoituksena on pyrkiä ymmärtämään tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan käsin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 112–113.) Kokemuksia tutkittaessa ja niitä analysoitaessa koen sisällönanalyysin olleen aineistoni analysointiin sopiva menetelmä, jonka avulla kykenin paikantamaan aineistokokonaisuudesta tulokset tutkimuskysymyksiini ja luomaan aineistoanalyysin pohjalta tutkimuksen johtopäätökset.

6 Tulokset

6.1 Sijaishuollosta itsenäistymisen kokemukset

Haastatteluaineiston perusteella sijaishuollosta itsenäistymisen kokemukset vaihtelivat keskenään, ja suuria eroja löytyi esimerkiksi jälkihuollon järjestymisessä, suhteiden säilymisessä ja tuen saannissa. Lisäksi kokemusten eroavaisuuksiin vaikuttivat keskenään erilaiset lähtökohdat, kuten esimerkiksi paikkakunta ja ajankohta, jolloin haastateltavani itsenäistyivät. Erilaisista lähtökohdista huolimatta haastateltavien kokemuksista nousi esiin tiettyjä teemoja, jotka toistuivat jokaisessa tai lähes jokaisessa haastattelussa. Eräs haastateltavani toi hänen kokemuksistaan puhuttaessa esiin, miten on hyvä muistaa aikuistumisen ja itsenäistymisen olevan jo itsessään suuri elämänvaihe ihmisen elämässä:

T: Kerro, millaista on aikuistua sijaishuollosta?

H: No se on. Onhan se paikoittain kivuliasta ihan niin kuin luultavasti aikuis-tuminen yhtään mistään. Tai se on jännittävä, niin, uusi elämänvaihe.

Useampi haastateltavani toi keskusteluidemme aikana esiin myös itsenäistymisvaiheeseen ja omilleen muuttoon liittyviä asioita, joiden he uskoivat olevan yleisiä melkein kaikille aikuistuville nuorille, eikä pelkästään sijaishuollossa kasvaneille. Haastatteluiden aikana kävimme kaikkien haastateltavieni kanssa keskusteluja myös konkreettisista arjen asioista, kuten ruoanlaitosta ja oman talouden hallinnasta, joiden opettelu on osa jokaisen itsenäis-tyvän nuoren elämää.

Vapaus

Haastatteluissa poikkeuksetta jokaisen haastateltavan kokemus vapauden tunteen merkittä-vyydestä ja vapauden itsenäistymisvaiheessa korostui, erityisesti omilleen muuttaessa. Va-pauden tunne ja mahdollisuus päättää omista asioistaan näyttäytyivät suurena positiivisena tekijänä itsenäistymisestä keskusteltaessa, ja useampi haastateltava kertoi vapauden olleen heille täysin uudenlainen mahdollisuus. Osa haastateltavistani koki, että sijaishuollossa kasvaminen perustui tiukasti rutiineihin ja sääntöjen noudattamiseen, jolloin nuorelle jäi kasvaessaan niukasti tilaa omien rajojen kokeiluun, vastuunottoon ja omien päätösten te-kemiseen. Haastateltavien kokemuksia kuunnellessa näyttäytyi, että itsenäistymisvaiheen mukanaan tuoma vapaus oli monelle heistä merkittävä arvo:

H: Vaan pääsi tietkö ekaa kertaa tekee ihan mitä haluaa. Mä pitkään nautin siitä vapauden tunteesta, aina kun aamulla heräsi niin oli et jes, sai tehdä ihan mitä haluaa.

Kokemuksissa puhuttaessa osa haastateltavistani kertoi vapauden merkityksestä niin pienissä arjen asioissa kuin myös isoissa elämää määrittävien päätösten teossa, jotka olivat aiemmin tehty sijaishuoltopaikan aikuisten toimesta. Eräs haastateltava pohti, että sijaishuoltopaikan hyväksyntä ja kunnioitus nuoren tekemiä päätöksiä kohtaan itsenäistymisvaiheessa ei aina toteutunut, ja pahimmillaan tilanne johti välien katkeamiseen itsenäistymislanteessa:

H: Nuorisokodilla sitä ei enää halunnut mennä, kun oli niin vihainen niille. Et kun ei ne tukenut yhtään mua siinä, et hei mä jatkan mun elämää ja kannustanut, et mä alkaisin itse rakentamaan sitä omaa elämää. Se oli mun mielestä aika outoa, että mun ois pitänyt roikkua niissä koko ajan, et mä en olisi saanut tehdä omia päätöksiä ollenkaan. Ja mun mielestä ne omat päätökset, mitä mä tein, niin niiden olis pitänyt tukea mua enemmän siinä.

Vaikka sijaishuoltopaikan kunnioitus nuoren itsenäistymisen mukaan tuomaa vapautta kohtaan ei kaikkien kohdalla ollut toteutunut toivotulla tavalla, nähtiin vapaus kuitenkin erittäin positiivisena itsenäistymisvaihetta määrittäneenä kokemuksena. Muutamissa haastatteluisa kävi ilmi kuitenkin vapauden tuoneen mukanaan myös negatiivisia puolia, joihin palaan tarkemmin esitellessäni itsenäistymisvaiheen riskejä ja kehittämismahdollisuuksia.

Koulutus

Itsenäistymisvaiheen kokemuksista ja oman elämän rakentamisen aloittamisesta puhuttaessa koulutus ja sen merkitys nousi haastateltavieni kokemuksissa esiin isona osana aikuis-tumista lähes poikkeuksetta. Koulun käymistä ja erityisesti sen saattamista loppuun pidettiin suuressa arvossa ja se oli monelle haastateltavalle myös ylpeyden aihe ja keino näyttää, että pystyy huolehtimaan itsestään:

H: Ne ei luottanut siihen et mä oikeesti valmistun. Ja se, että kävin kuitenkin koulua, vaikka sillä miehellä oli vähä rajumpi menneisyys. -- Mutta mä en, et mä kävin sitä koulua ja mä päätin, että mä näytän niille että osaan. Että kyllä mä tästä nousen ja näytän niille.

Haastateltavieni kokemuksia kuunnellessa kävi ilmi, että ajoittain itsenäistyvän nuoren mahdollisuuksiin saattaa koulua loppuun ja kiinnittyä työelämään ei heidän mielestään tuettu riittävästi, ja nuoren kykyä huolehtia koulun suorittamisesta vähäteltiin. Tutkimukseni haastateltavat arvioivat, että heille vähättely ja kykyjen epäily lisäsivät motivaatiota koulutuksen hankkimiseen. Haastateltavieni pohtimien näkemysten mukaan koulutus näyttäytyi isona itsenäistymisvaiheen onnistumista suojaavana tekijänä, ja eräälle haastateltavistani valmistumisen merkitys nousi tutkimuksessa työpaikan hankkimista suurempaan arvoon:

H: Siinä oli kyllä kauhean ylpeä olo, kun tosi moni laitostaustan omaava, ne ei yleensä paljoa panosta mihinkään koulutukseen. Eikä siis edes mihinkään ammatilliseen koulutukseen välttämättä. En mäkään tunne montaa jotka on ammatin opiskellut, ja on niissä töissä. Siis tiedän monia, jotka käy töissä, mutta siitä tuli kuitenkin kauhean iso ylpeyden aihe, et mä selvisin koulun.

Jokainen haastateltavani kertoi haastatteluissa, miten koulu ja työpaikan hankinta olivat heille tärkeitä elämän osa-alueita ja kiinteä osa itsenäistymisvaihetta. Useampi haastateltavani kertoi haastatteluissa, miten kouluun hakeutuminen ja halu menestyä auttoivat heitä pärjäämään omilleen muuttaessa.

Parisuhde

Useampi haastateltavani kertoi, että heidän kokemuksiansa perusteella sijaishuollosta itsenäistymisen kokemuksiin vaikuttaa vahvasti aikuistuvan nuoren silloinen parisuhdetilanne. Monissa suorittamissani haastatteluissa parisuhde nostettiin erääksi elämänhallintaa tukevaksi ja turvallisuuden tunnetta luovaksi tekijäksi, ja eräs haastateltavani uskoi parisuhteen olleen hänelle itsenäistymisvaiheessa suojaava tukipilari:

H: No varmaan riippuu siitä tilanteesta (itsenäistymisen sujuminen), että seurustelee vai ei. Mulla oli silleen, että mulla oli poikaystävä ja me muutettiin yhteen. Mutta jos mä ajattelen, että mulla ja poikaystävällä olisi tullut riittää ja meillä olisi mennyt sukset ristiin ja oltaisi muutettu erilleen, niin jos sulla tulisi tuossa tilanteessa joku elämänkriisi, niin en tiedä mistä sä saisit sitä tukea. Jos olisi ollut, että sulla ei olisi ollut sitä sun tukea ja turvaa, tai sitä sun tukipilaria siinä.

Haastattelemieni ihmisten haastatteluissa jakamien kokemusten perusteella parisuhde nähtiin lähes poikkeuksetta voimavarana itsenäistymisvaiheessa, ja sen koettiin suojaavan it-

senäistyvää nuorta muun muassa elämänhallinnan vaikeuksilta, huonoihin sosiaalisiin verkostoihin ajautumiselta sekä liialliselta päihteidenkäytöltä. Osassa haastatteluita parisuhde koettiin tärkeänä myös siksi, että sen myötä itsenäistyvä nuori sai aikuisen tukea ja apua puolison vanhempien muodossa. Toimivan parisuhteen nähtiin tuovan myös sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren arkeen säännöllisyyttä ja vastuunkantoa esimerkiksi työnteon suhteen, kuten eräs haastateltavani kertoi:

H: No, mulla oli ehkä silloinen parisuhde sellainen asia mikä auttoi aika paljon asiassa, että sillä oli merkitystä. Se oli semmoinen kunnollinen työssäkäyvä nuorimies, niin se sitten auttoi aika paljon (jaloilleen nousemisessa).

Parisuhteen merkitystä pohtiessa yli puolet haastatteleistani ihmisistä pohtivat, että heidän itsenäistymisvaiheessaan seurustelusuhde tuki itsenäisen arjen rakentumista, ja puolison koulunkäynti tai työnteke toimi myös heidän elämäänsä ohjaavana tekijänä. Haastateltavani kertoivat lisäksi kokeneensa, että parisuhteessa eläminen hillitsi itsenäistymisvaiheen vapauden mukanaan tuomaa liiallista halua juhlia, jonka nähtiin tuovan riskejä esimerkiksi työn laiminlyöntiin ja rahankäytön vaikeuksiin itsenäistymisvaiheessa. Kenelläkään haastateltavistani ei noussut keskusteluidemme perusteella kokemuksia, joissa parisuhde olisi nähty itsenäistymisvaiheen elämänhallintaa heikentävänä tekijänä.

Vertaistuki ja ystävyysuhteet

Sijaishuollosta itsenäistyessä ystävyysuhteiden ja vertaistuen merkitys näyttäytyi haastateltavilleni erittäin merkittävänä elämän osa-alueena. Ystävyysuhteiden ja vertaisryhmän merkitys nuoruudessa ja aikuisuudessa nousivat suorittamissani haastatteluissa suureen arvoon, ja kokemus näiden suhteiden merkityksestä itsenäistymisvaiheessa vaikutti haastateltavilleni tärkeältä. Useampi haastateltavani kertoi, miten vapaa-ajan vietto ystävien kanssa itsenäistymisvaiheessa oli iso osa nuoren aikuisen arkea. Suurin osa haastateltavistani korosti ystävyysuhteiden ja ystäviltä saadun tuen tärkeyttä. Useampi haastateltavistani koki ystävyysuhteiden korvanneen esimerkiksi vanhemmuussuhteita tai muita läheisiä ihmissuhteita, joiden rakentumiseen ja läheisyyteen sijaishuollossa kasvaminen oli vaikuttanut. Erityisesti omilleen muutettaessa haastateltavani kokivat ystävyysuhteiden olleen tärkeä tuki ja turva:

H: Se hyvä puoli, että melkein naapurissa asui yks mun parhaista kavereista, niin sen kanssa oltiin paljon tekemisissä. Että ne on aina ollut itelle ne mun voimavarat, että kun vanhemmat on ollut mitä on.

Haastatteluissa kävi ilmi myös vertaistuen merkitys, ja moni haastateltavistani koki, että sijaishuoltoapaikan kautta tutuiksi tulleet muut lapset ja nuoret tulivat heille erittäin läheiksi. Erityisesti sijaisperheessä asuvien haastateltavien kokemuksissa näkyivät sijaishuoltoapaikan muodon kodinomaiset piirteet suhteessa siihen, kuinka läheisiä muista samaan perheeseen sijoitetuista lapsista muodostui:

H: No siis sieltä (sijaishuoltoapaikan nimi), kun mulla oli siellä sisaruksia, niin jäi niin sanotusti sijaislapsisisko. Se on sieltä jäänyt matkaan mukaan ja on edelleen. Että ollaan molemmat toisten lapsen kummeja ja sillain, että se nyt on ollut sitten semmoinen tukipylväs.

Opitut käyttäytymisen mallit

Sijaishuollosta itsenäistyneiden entisten nuorten kokemuksia tutkiessani useampi haastateltavani kertoi käymissämme keskusteluissa oman perhehistorian ja huostaanoton vaikutuksia, jotka ovat muokanneet heidän tapansa toimia ja käyttäytyä myös aikuisiällä. Kutsun heidän kuvailemiaan toiminta- ja ajattelumalleja opittujen käyttäytymisen malleiksi, sillä kaikki haastateltavani tiedostivat oppineensa kyseisen tavan oman elämänhistoriansa aikana. Kaikki haastatteluissa kuvaillut käyttäytymisen mallit olivat tavalla tai toisella sidoksissa haastateltavan lastensuojelun tai sijaishuollon historiaan.

Eräs opittu käyttäytymisen malli, josta pohdittiin useammassa haastattelussa ja eri näkökulmista esiin tuotuna, oli puhumisen merkitys. Puhumisen tärkeys korostui keinona selvittää rankoista elämäkokemuksista, kuten huostaanotosta. Muutamit haastateltavani kertoivat, että he oppivat puhumaan sijaishuollon aikana, sillä sen merkitystä korostettiin lastensuojelun työntekijöiden ja muiden aikuisten toimesta. Puhumisen merkitys haastavista elämänvaiheista selviämiseen näkyi haastateltavien elämässä myös itsenäistymisen jälkeen, jonka haastateltavani näki voimavarana:

H: On tärkeää, että niitä asioita puhuu ja niistä puhutaan, koska.. Joo on nuoria ja tiedän kavereita jotka on, että joo mä ryyppäsin kaks viikkoo tai kaks vuotta elämästäni sen takia, kun mun vanhemmat on ollut niin perseestä (nauraa) suurin piirtein. Onneksi mulla ei ole ikinä ollut, et mä olen tajunnut, että

hei, mä otan asiat esille. Selvitän omat ajatukset ja tunteet niistä asioista, niin seki on varmaan aika paljon sitä, että mä oon päässyt jaloilleni.

Vaikka puhumisen merkityksen painottaminen ja asioiden käsittelyn opettelu sijaishuollossa nähtiin haastatteluissa käymissäni keskusteluissa pääosin positiivisena käyttäytymisen mallina, näyttäytyi sillä myös negatiivisia vaikutuksia eräälle haastateltavalleni erityisesti aikuistumisvaiheessa:

H: Kun tottui siellä sijaishuollossa siihen, että siellä on niin paljon aikuisia ja niille kaikille piti oppia avautumaan, niin sitten kyllä huomasi, kun oli vielä vähän nuorempi, että avautui kaikille. Että saman tien, kun ollaan muutaman päivän oltu kavereita, niin heti kertoo, että kun siihen on tottunut ja siihen on painostettu et pitää puhua, niin se ei sitten ole ihan hyvä asia.

Asioiden käsittelyn ja jakamisen sekä puhumisen lisäksi useampi haastateltavani pohti kokemuksista puhuttaessa opittuja käyttäytymisen mallejaan esimerkiksi parisuhteissa. Haastatteluissa käydyissä keskusteluissa arvioitiin erilaisia haasteita liittyen parisuhteeseen, joiden haastateltavani kokivat liittyneen elämänhistorian aikaisiin kokemuksiin ja opittuihin käyttäytymisen malleihin. Haastateltavani kertoivat aiheeseen liittyen eri haasteita, kuten esimerkiksi epäluottamusta ja huonoon kohteluun tyytymistä. Eräs haastateltavani kertoi kokeneensa itsenäistymisvaiheessa suurta menettämisen pelkoa suhteessa poikaystävänsä:

H: Tuli ääretön mustasukkaisuus jossain vaiheessa, kun itsenäistyi tai muutin sen poikaystävän kanssa, että. Sekin oli varmaan sitä menettämisen pelkoa, et nyt sä jäät ihan yksin. Et ehkä se menettämisen pelko on, se on ollut kun itsenäistyi niin pelkotilana siinä..

Haastatteluista suorittaessani sivusimme usein haastateltavieni sijaishuollon ja lastensuojelun historiaa, sekä heidän kokemiaan elämäkokemuksia. Keskustellessani sijaishuollosta itsenäistymisestä ja omilleen muutosta eräs haastateltavani kertoi, miten omilleen muuttaminen herätti hänessä prosessin pohtia omaa pirstaleista asumishistoriaansa:

H: No se oli siihen uuteen elämäntilanteeseen tottuminen ja mä tietyllä tavalla näen oman sijaishuoltohistoriani, kun mä oon muuttanut eri perheiden välillä ja biologisen äitini välillä jonku 15 kertaa ennen tätä pitkäaikaista sijoitusta. Et siinä oli sitä pompottelua, niin tietyllä tavalla se on jättänyt semmoisen, että muuttaminen esimerkiksi ei ole erityisen mieluisaa. Kyl muistan

käyneeni, en ehkä niin tietoisesti kun nyt tässä pohdin mitä on jälkikäteen miettiny justinsa sitä aikaa, niin et kun tulee isoja elämänmuutoksia ja mitä tahansa, niin peilaa ja kattoo niitä opittuja malleja, mitä itsellä on. --- Mulla ehkä siellä nuoruudessa sitten, kun ne muutot oli semmoisia nopeita, että saatto yöllä lähtee jonnekin muualle, nii ei mitään kauheata, mutta kyllä silloin kävi läpi sitä prosessia.

Kaikkien ihmisten tavoin myös haastateltavieni itsenäistymiseen vaikuttivat aiemmin lapsuudessa ja nuoruudessa opitut käyttäytymisen mallit, joihin valtavirrasta poikkeava elämänhistoria ja kokemukset lastensuojelun sijaishuollosta näytti tuovan omat erityispiirteensä. Haastateltavieni kokemusten kuuleminen ja heidän pohdintansa liittyen omien opittujen käyttäytymisen mallien tunnistamiseen, selittämiseen ja arviointiin oli mielenkiintoinen ja antoisa osa haastatteluiden aikana käytyjä keskusteluja.

6.2 Vanhemmuussuhteiden merkitys ja tuen saanti

Tutkimuksessani olin kiinnostunut haastateltavieni kokemuksista sijaishuollosta aikuistumisesta, sekä siitä, millainen merkitys biologisilla vanhemmuussuhteilla heille on sijaishuollosta aikuistuesssa. Haastateltavieni jakamat kokemukset ja ajatukset biologisesta vanhemmuussuhteesta sekä sen merkityksestä tuottivat tutkimuskysymykseni kannalta rikasta tietoa. Biologisen vanhemmuussuhteen kokemusten ja merkitysten lisäksi haastatteluissani käytiin läpi kokemuksia aiheeseen linkittyviin teemoihin, kuten oman vanhemmuuden rakentumiseen sekä omilleen muuton myötä muuttuvaan sijaisvanhemmuussuhteeseen.

Biologinen vanhemmuus

Usean haastateltavani kokemuksista kävi ilmi, että monelle biologisen vanhemmuussuhteen merkitys ei olennaisesti muuttunut sijaishuollon päättyessä. Yli puolet haastatteluun osallistuneista sijaishuollosta itsenäistyneistä nuorista aikuisista kertoivat haastatteluissa, ettei biologisella vanhemmuussuhteella ollut heille suurta merkitystä eivätkä he haastateltavieni mukaan olleet aktiivisesti läsnä heidän arjessaan, sillä välit biologisiin vanhempiin olivat usein etäiset. Haastateltavistani moni kertoi vanhempien päihdeongelmien vaikutuksista välien etäisyyteen. Haastateltavieni pohtimista kokemuksista näkyi, että biologisen vanhemmuussuhteen ollessa etäinen esimerkiksi kaverisuhteiden, parisuhteen ja muiden läheisten ihmissuhteiden merkitys korostui. Haastateltavieni kokemuksissa etäisenä näyt-

täytynyt suhde biologisiin vanhempiin herätti ajatuksen siitä, onko vanhemmuutta ja suhteen säilymistä tuettu riittävästi haastateltavieni sijaishuollon aikana.

Vaikka osalla haastateltavista biologinen vanhemmuussuhde oli tavanomaista vähemmän merkittävä, kävi osan haastatteluiden aikana ilmi esimerkiksi, miten biologisten vanhempien tuen puute itsenäistymisvaiheessa nousi ajoittain esiin arjessa. Useampi haastateltava arvioi, miten konkreettinen taloudellinen ja konkreettinen käytännön asioiden hoitoon liittyvä tuki omilleen muuttaessa, kuten esimerkiksi tavaroiden hankinnassa avustaminen, oli vähäisempää etäisen vanhemmuussuhteen vuoksi. Suurin osa haastateltavistani koki kuitenkin saaneensa muun muassa taloudellista tukea jälkihuollon ja sosiaalitoimen kautta. Tuen puute näyttäytyi herään haastateltavani kokemusten perusteella erityisesti hänen vertateksaansä, jotka olivat muuttaneet omilleen vanhempiensa luota:

H: Mutta just semmoista, kun käy vaikka jonkun kaverin luona ja näkee niiden vanhempia niin totta kai se on aina sellaista että jaa, voisi se olla näinkin. Mutta sitten kun siihen on sillain tottunut, niin ei niitä ole sillain osannutkaan kaivata.

Haastateltavani toivat kokemuksista puhuttaessa niin ikään ilmi, että verrattain etäisten biologisten vanhemmuussuhteiden lisäksi osalla haastateltavista välit vanhempiin olivat jatkuneet niin sijaishuollon kuin itsenäistymisvaiheenkin aikana läheisinä.

Huolimatta huostaanotosta, vanhempien kyvyttömyydestä huolenpitoon ja epäterveellisestä kasvuolosuhteista lapsuudessa, kaikki haastateltavani puhuivat biologisista vanhemmistaan neutraaliin tai lämpimään sävyyn. Keskusteluissamme näyttäytyi, että sijaishuollosta aikuistuneilla haastateltavillani oli kokemus oman elämänsä hyväksymisestä, ja haastateltavani kertoivat käydyissä keskusteluissa, miten mahdollisesti etäisistä tai ristiriitaisista väleistä huolimatta he eivät olleet vanhemmilleen katkeria, vaan pyrkivät suhtautumaan heihin ymmärtäväisesti:

H: Ei niillä (vanhemmilla) ole esim. mun arjessa mitään osaa eikä arpaa. Et mulla on ollut elämässäni aikuisia ihmisiä, jotka on merkityksellisempiä ja tärkeämpiä kun mun omat vanhemmat. Kyllähän mä niistä välitän, ei siinä, en halveksu enkä mitään, mutta.. Silti.

H: Äiti on aina ollut kiitollinen sosiaalityöntekijöille loppupeleissä siitä, että on päässyt parempaan paikkaan ja saanut hyvän kasvatuksen. Se on mun mielestä ollut tosi hienoa meidän äitiltä, et se ei ole mitään katkeruutta pidä siellä.. Et se elämä on ollut silloin niin rankkaa, et se on ite sen käsittäny, et ei oo mahdollisuutta pitää meitä siitä. --- Se kyl ymmärtää ne omat virheensä ja semmoiset kaikki. Mun mielestä se on ihanaa, että se oikeasti puhuu totuudella mulle.

Vaikka haastateltavani poikkeuksetta osoittivat ymmärrystä, menneisyyden hyväksyntää ja neutraalia suhtautumista vanhempiensa mahdollisiin ongelmiin sekä kykyyn vastata lapsen kasvatuksesta, kertoi heistä useampi myös epäterveessä vanhemmuussuhteessa mahdollisia haittoja itsenäistymisvaiheessa olevalle nuorelle. Muutama haastateltavani kertoi kokemuksiaan siitä, miten biologinen vanhemmuussuhde saattoi näyttäytyä riskinä itsenäistävän nuoren elämänhallinnalle. Esittelen teemaa lähemmin itsenäistymisvaiheen riskit -luvun alla.

Oman perheen rakentaminen

Osa haastateltavistani olivat itse vanhempia ja haastatteluiden aikana huomasin, että biologisen vanhemmuussuhteen merkitys keskusteluissa korostui ja muutti muotoaan erityisesti niiden haastateltavien kohdalla, jotka olivat sijaishuollosta aikuistumisen jälkeen perustanut oman perheen ja tulleet itse vanhemmiksi. Kaikki omia lapsia omaavat haastateltavani kertoivat keskusteluiden aikana, miten itsenäistymisvaiheen sijaan itse vanhemmaksi tuleminen oli ajankohta, jolloin he herkistyivät pohtimaan biologisia vanhempiaan:

H: Kun ensimmäistä lasta odotti, niin mä halusin tietää kaikki mun lapsuuden asia niin, että mä pyysin kaikki mun paperit sosiaalitoimesta ja juttelin niiden kanssa. Että sitten kun tosiaan odotti, niin alkoi kiinnostaa ja halusi tietää, ja tunteet omista vanhemmista myllersi laidasta laitaan. --- En tiedä, sitä oli tottunut elämään ilman niitä biologisia vanhempia niin ei sitä oikein osannut kaivata itse, mutta totta kai sitä nyt sitten omat lapset kaipaa niitä, kun ei ole toisia isovanhempia. Et se on aika ikävää mutta enpä mä sille voi mitään.

Omaa vanhemmuuttaan ja biologista vanhemmuussuhdettaan pohtiessa eräs haastateltavani kertoi, miten hän oman lapsen saamisen myötä kiinnostui erityisesti suhteestaan biologiseen äitiinsä. Haastateltavani kertoi, että etäisestä vanhemmuussuhteesta ja oman äitinsä päihdeongelmasta johtuen hän koki jääneensä paitsi äidin tuesta oman vanhemmuutensa rakentamisessa:

H: Siinä vaiheessa, kun tuli lapsi niin tuli ehkä enemmän se oman biologisen äidin kaipuu. Et siinä vaiheessa se iski vasta. --- Tuli semmonen et tarvitsi just tukea ja tuntui, että kaipasi sitä biologista äitiä just siinä vaiheessa, kun sulla tulee oma lapsi. Sehän on just että kun tyttärelle tulee se lapsi, nii silloin se äiti-tytär-suhde aina paranee, että sen olen omassa kavereissanikin nähnyt, että silloin aina kadehti sitä. Et olisi halunnut vahvistusta sille omalle äitiydelle.

Haastateltavieni kokemuksista puhuttaessa he arvioivat, että vanhemmaksi tulon myötä oman lapsuuden ja vanhemmuussuhteiden, erityisesti äitisuhteen ja oman äidin kasvatustietämisen, pohdinta korostui kaikkien vanhemmaksi tulleiden haastateltavieni kohdalla. Omia lapsia jo saaneet haastateltavani kertoivat, miten halu tietää ja ymmärtää omaa perhehistoriaansa liittyi oman äitiyden suunnitteluun ja omien vanhempiansa kasvatustietämisen välttämiseen:

H: Ja varmaan sekin, että mä halusin tietää, että mä voin kasvattaa mun lapset eri lailla ku mun vanhemmat on yrittäny kasvattaa mua. Joo, siis silleen varmaan kaikki vaikutti, mutta kyllä mua eniten mietitytti sekin, että mä en halua olla semmoinen äiti, mitä mun äiti on ollut.

Haastateltavieni kokemuksissa näyttäytyi, että biologinen vanhemmuussuhde ja sen merkitys oli heillä itsenäistymisvaiheen sijaan enemmän esillä silloin, kun he sijaishuollosta aikuistumisen jälkeen perustivat oman perheen. Tuolloin perhehistorian, biologisen vanhemmuuden ja erityisesti oman äidin toiminnan pohdinta saivat heidän kokemustensa mukaan uusia merkityksiä, ja haastateltavani jakoivat toisaalta halua ymmärtää, ja toisaalta halua välttää samojen virheiden toistamista omien lasten kohdalla. Biologisen vanhemmuussuhteen merkitykseen vaikutti haastateltavieni esiin tuomien kokemusten perusteella myös se, miten heillä syntyi oman perheen perustamisen myötä ainakin nimellinen rooli isovanhempana.

Suhde sijaisvanhempiin

Useamman haastateltavani kanssa käydyn keskustelun myötä kävi ilmi, että biologisen vanhemmuussuhteen lisäksi itsenäistymisvaiheessa myös suhteella sijaisvanhempiin oli suuri merkitys haastateltavieni elämässä heidän aikuistuuksaan. Sijaisperheessä kasvaneet ja sijaisperheen kotoa aikuistuneet entiset nuoret kokivat käymiemme keskustelujen perusteella suhteet sijaisvanhempiin ja heidän tukensa itsenäistymisvaiheessa tärkeänä. Osalla haastateltavistani sijaisvanhemmat myös toimivat nuoren jälkihuollon työntekijöinä. Haas-

tatteluiden aikana eräs haastateltavani kertoi kokemuksensa täysi-ikäistymisestä, jolloin itsenäistyminen sijaisperheestä tapahtui jouhevasti, yhdessä sovitulla aikataululla ja sijaisvanhempien tuella:

H: Mulla oli lupa sijaisvanhemmilta, että saan asua siellä niin kauan, kun mä haluan et mulla ei ollut semmoista painetta mitä mä olen kuullut että joillain on ollut. Että kun on 18 niin oli valmis tai ei, niin pitää häipyä. Mutta ihan yhteisymmärryksessä oltiin, että ylioppilaskirjoitukset ja lukion hoidan alta pois siinä. --- Siinä (muutossa) ne oli tukena, että sijaisvanhemmilta sitten roudattiin kamaa yhdessä ja jotain ostivat ja katsoi että, tai käytiin keskusteluja, että mä pärjään enkä kuole esimerkiksi nälkään siellä. Että semmoinen puoli oli kunnossa sitä kautta. Sijaisperheen luona mä kävin silloin ja käyn edelleen sillä tavalla, nykyään ei samalla tavalla käy, kun on opiskelut ja tekee erilaisia duuneja, mutta edelleen se suhde on säilynyt semmoisena et sinne voi koska tahansa mennä ja käyn siellä. Sieltä sitä tukea saa ihan samalla kun sitä sai silloin, kun olin jälkihuollossa, että ei se perheen tuki ole muuttunut.

Sijaisperheen taustan omanneet haastateltavani kertoivat haastattelussa, miten yhteyden säilyminen sijaishuoltoipaikkaan omilleen muuton jälkeen oli heille tärkeä tuki. Mahdollisuus pitää yhteyttä ja vieraila sijaisvanhempien luona näkyi haastateltavien kokemuksissa yhtenä itsenäistymisvaiheen voimavarana. Joskus haastateltavieni suhteet sijaisperheeseen olivat katkenneet ristiriidoista tai muista syistä johtuen. Eräs haastateltavani koki sijaisperhesuhteiden katkeamisen selkeänä puutteena tai asiana, jonka hän olisi halunnut muuttaa:

H: Se meidän (sijais)kodin äiti lähti myös pois, niin ei ollut ketään tai mitään, mihin sä menisit käymään tai lomaleimaan, että ei voinut sanoa että joo, mä lähden käymään kotona. Joillakin on vielä tällä hetkellä, että on ihanaa et on vielä niiden (sijais)äidit siellä, ne voi vaan mennä sinne viettää joulua tai jotain, mut mun kohdalla sitä ei ollut. Se oli kyllä semmoista, mitä itse kaipasi.

Suhde sijaisvanhempiin ja sen säilyminen itsenäistymisvaiheessa ilmeni osan haastateltavieni kokemuksissa yhtä merkittäväksi kuin suhde biologisiin vanhempiin. Sijaisvanhempien ja omilleen muuttavan nuoren suhteen jatkumisessa ja tuen tarjoamisessa näyttäytyi joidenkin haastateltavieni kohdalla ajoittain myös haasteita ja kehittämisen tarpeita, joihin paneudun tarkemmin yhdessä muiden itsenäistymisvaiheen riskien ja kehittämistarpeiden kanssa.

6.3 Itsenäistymisvaiheen riskit ja kehittäminen

Haastatteluiden aikana haastateltavani pohtivat laaja-alaisesti kokemuksiaan ja näkemyksiään itsenäistymisvaiheesta ja siihen liittyvistä osa-alueista suhteessa esimerkiksi jälkihuoltoon, taloudelliseen auttamiseen, sijaisperheen tuen jatkumiseen sekä riskeihin liittyen epäterveisiin vanhemmuussuhteisiin, yksin jäämiseen tai elämönhallinnan puuttumiseen. Haastateltavani arvioivat keskusteluissa myös itsenäistymisvaiheen riskejä ja kehittämistä vaativia osa-alueita, joita aion käsitellä omana alalukunaan. Vaikka itsenäistymisvaiheen riskien ja kehittämisalueiden pohdinta ei ollut osa tutkimukselleni asetettuja tutkimuskysymyksiä, sivusi jokainen haastatteluni kyseisiä teemoja, jonka vuoksi koen myös näiden kokemusten ja ajatusten esittelyn tärkeänä osana tutkimustuloksia.

Suhteiden katkeaminen

Useamman haastateltavani kokemuksista kävi ilmi, että suhteiden katkeaminen itsenäistymisvaiheessa sijaishuoltoapaikan aikuisiin, esimerkiksi sijaisvanhempiin, oli riskitekijä aikuistuvalla nuorelle. Moni haastateltavistani arvioi, että itsenäistymisvaiheessa oleva nuori tarvitsee silti aikuisen tukea, ohjausta ja läsnäoloa opetellessaan aikuiselämän arkea ja velvollisuuksia. Suhteiden katkeaminen näihin kannatteleviin ja tukea antaviin ihmissuhteisiin nähtiin yhtä nuoren aikuisen elämönhallintaa suojaavana tekijänä, kuten eräs haastateltavani pohti hänen kanssaan käydyssä keskustelussa:

H: Toivoisin sitä tukea näihin olemassa oleviin suhteisiin että, no laitoksissa se on vähä haastavampaa tietysti, mutta perheiden kohdalla sitä, että pysyvyys siinä ja verkostoja joita on olemassa niin vahvistettaisiin myös. Että sitte taas niitä ihmisiä lähentäisi, kun yhteiskunta tietyllä tavalla tarjoaa sen minimin mitä se tarjoaa kaikille, kun jotkut tarvitsee sit niin paljon enemmän. Myös vanhemmuuden tukea voisi vielä siinä kohtaa vielä vahvistaa niin se olis tosi hyvä, että biologisen vanhempien tai vanhemman välillä, vaikei se aina oo mahdollista. Sitä kuulee hirveitä juttuja, että sijaisperheiden tästä, miten ne katkaisee suhteet näihin nuoriin kun ne lähtee pois. Koska ei tuu enää rahaa. --- Sijaishuoltoapaikat on selkeästi (tärkeä) ja sosiaalihuolto muutenkin ja muut osa-alueet ja kontaktit, että miten ne tukisi yhdessä sitä nuoren itsenäistymistä ja kantaisi silleen, että saisi elämän syrjästä kiinni.

Keskusteltaessa suhteiden katkeamisen aiheuttamasta riskistä muutama haastateltavani painotti niin sijaishuoltoapaikan aikuisten ja sijaisvanhempien, mutta myös biologisten vanhemmuussuhteiden säilymisen ja vahvistamisen merkitystä. Haastatteluissani käydyissä

keskusteluissa haastateltavani kertoi myös kokemuksia ja ajatuksia tuen vahvistamisesta tilanteessa, jossa sijaishuollosta aikuistunut nuori perustaa omaa perhettä:

H: Ei ollut ketään niin läheistä ihmistä siinä, että olisi huomannut, kun mulla tuli synnytyksen jälkeinen masennus. Että tuli sairaaksi, mutta kukaan ei ollut niin lähellä, että olisi nähnyt, mikä se tilanne oikeesti oli, kun mä kuitenkin aina esitin iloista ja reipasta. --- Mä oon sitä just sanonut, kun tunnen niitä (sijaisperhetoiminnan ihmisiä) siellä niin sanonut, että siinä vaiheessa se nuori tarvitsee vielä sitä tukea ja apua, kun niille tulee se oma perhe.

Osan haastatteluissa käytyjen keskustelujen perusteella itsenäistyvän nuoren tukemisessa on yhä aukkoja ja kehittämisen tarpeita, erityisesti sijaishuollon suhteiden säilyvyyden kannalta. Haastateltavistani useampi toi ilmi, miten tärkeää kannattelevien ja tukea antavien ihmissuhteiden säilyminen aikuistumisen elämänmuutoksessa on. Moni haastateltavistani koki riittävän tukiverkoston tärkeänä hyvinvoinnin vahvistajana itsenäistymisvaiheessa.

Epäterve vanhemmuussuhde

Useampi haastateltavani pohti riskiä, että itsenäistymisvaiheessa oleva, sijaishuollosta aikuistunut nuori saattaa turvallisten ja tukea antavien sijaishuollon aikuisten jäädessä pois arjesta tukeutua omiin vanhempiinsa, joilla saattaa olla omat haasteensa arjessaan. Muutaman haastateltavani kokemuksen mukaan aikuistuva nuori saattaa hakeutua esimerkiksi päihteitä käyttävän vanhempiensa seuraan ja ajautua elämänhallinnallisesti epätoivottuun tilanteeseen. Jos sijaishuollosta tutut aikuiset jäävät pois nuoren arjesta, voi nuori erään haastateltavani mielestä hakea kyseistä tukea ja kannustusta väärillä keinoin. Keskusteluiden aikana eräs haastateltavani pohti myös riskiä, että sijaishuollosta aikuistuva nuori saattaa joutua itsenäistymisvaiheessa omien vanhempiensa taloudellisesti hyväksikäyttämäksi:

H: Olisi hyvä, että nuori tajuaisi, että jos ne sun vanhemmat on mitä on, ettei edes pysty huolehtimaan itsestään, niin ettei ne pääsisi käyttää sua taloudellisesti hyväkseen. Kun ne tietää, että nyt nuori asuu omillaan ja sillä on ehkä omaa tuloa, et pummataan siltä nyt rahaa lainaksi. Kyllä mäki muistan, et oon käynyt silloin nuorena, just poikaystävänsä kanssa, niin päätetty et käydään katsoo, vaikkei vastaa puhelimeen. Ja kun ne on löytynyt jostain baarista niin aina ne on puhunut et onko rahaa. Että jos sillä nuorella ei ole ketään, niin kyllä se hakee niistä vanhemmistaan sen tuen, vaikkei se välttämättä ole ihan tervettä jos vanhemmat on ihan alkoholisteja tai päihteidenkäyttäjiä, eikä ole oma elämä ihan hallussa.

Vanhempien päihdeongelmat olivat haastateltavieni kokemuksista puhuttaessa vahvasti edustettuna heidän kertoessaan syistä sijaishuollossa kasvamiseen ja haastateltavani kertoivat myös kokemuksia riskeistä, joita epäterveen vanhemmuussuhteen luomiseen ja ylläpitämiseen itsenäistymisvaiheessa liittyy. Muutamat haastateltavani kuvasivat, miten aikuistuvan nuoren jäädessä ilman kunnollista tukiverkkoa itsenäistymisvaiheessa on heidän kokemuksensa mukaan riski, että nuori pyrkii saamaan hyväksyntää biologisilta vanhemmiltaan. Erään haastateltavani näkemyksen mukaan aikuistuva nuori voi myös yrittää kuroa takaisin huostaanoton myötä menetettyä lapsuutta, jolloin vanhempien hänelle antama huomio ja malli itsenäistymisvaiheessa voi olla nuorelle aikuiselle epäedullista.

Elämänhallinnan harjoittelu ja jälkihuollon tuki

Sijaishuollosta aikuistuneiden haastateltavien kanssa käytyjen keskustelujen myötä kävi ilmi, että usea heistä koki sijaishuoltopaikkojen säännöt erittäin tiukoiksi, jolloin itsenäistymisen myötä syntyvä vapaus voi ajoittain antaa aikuistuvalla nuorella liikaa vapauksia kerralla. Lähes kaikki haastateltavani kertoivat kokemuksiaan siitä, miten kontrasti sijaishuollon tiukkojen sääntöjen ja täysi-ikäistymisen myötä syntyvän vapauden välillä voi olla liian suuri, aiheuttaen mahdollisia haasteita nuoren arjen hallinnalle:

H: Kun oli niin tiukat rajat tavallaan. Että kun jäi jostain juomisesta kiinni, niin meni hermot siihenkin kun ei päässyt mihinkään enää, niin kyllä sitten kun täytti 18 niin se lähti sillani ihan lapasesta, kun pääsikin yhtäkkiä menemään vapaasti. Että jos olis vähän annettu sitä vapautta jo siinä vaiheessa, niin ois päässyt kokeilemaan niitä kaikkia juttuja. Se ei olis ehkä ollut niin iso sokki, kun sulla onkin kaikki, että ei oo mitään kotiintuloaikoja ja saat mennä ja tulla. Et olis pikkuhiljaa harjoiteltu siihen, että kun ei ole kukaan sanomassa, että nyt tuut kotiin niin se olisi ehkä voinut auttaa siinä itsenäistymisvaiheessa.

H: Mun mielestä sitä vapautta pitäisi antaa enemmän. Tosi monella menee toi, mäki näin siskon kautta et miten voi mennä, että kun yhtäkkiä saa hirveesti sitä vapautta ja on aina ennen ollut kauheen tiukat säännöt. Eikä ole saanut oikein kokeilla, kun nuoret kokeilee ja tekee virheitä ja sitten siitä oppii. --- Mut sitten kun pidetään liian aisoissa, niin sä et pääse kokeilee ja oppii. Sitten ne kaikki tapahtuu siinä vaiheessa, kun sä itsenäistyt ja sit siinä onki vähä vaikeampi pärjätä. Lähtee esimerkiks vaikka vääriin piireihin, eikä pääse pois..

Useampi haastateltavani kertoi heidän kanssaan käydyissä keskusteluissa, miten heidän mielestään sijaishuollon liian tiukkoja sääntöjä karsimalla ja yhtäältä itsenäistymisvaiheen

tukea ja neuvontaa lisäämällä aikuistuvan nuoren arjen hallintaa olisi mahdollista tukea paremmin. Näiden haastateltavien kokemusten mukaan tällöin olisi mahdollista ennaltaehkäistä itsenäistyvän nuoren arjen hallinnan riskejä, kuten esimerkiksi liiallista päihteiden käyttöä tai koulunkäynnin laiminlyöntiä. Itsenäistymisvaiheen tuesta keskustellessa osa haastattelemistani henkilöistä kävi läpi erityisesti kokemuksiaan jälkihuollosta ja arvioivat keinoja, jolloin jälkihuollon palveluiden kehittämällä itsenäistyvää nuorta olisi mahdollista tukea yhä kohdennetummin.

Haastateltavieni jakamien kokemusten mukaan jälkihuollon sisältö ja järjestäminen saattoi olla hyvinkin erilaista keskenään, ja haastateltavieni kokemukset jälkihuollosta olivat kaikki omanlaisiaan. Osalla haastateltavistani jatkoivat jälkihuollon työntekijänä sijaisperheen vanhemmat, jolloin heidän ei tarvinnut luoda suhdetta uuteen työntekijään. Muutamalla haastateltavistani jälkihuolto näyttäytyi lähinnä taloudellisena tukena, omatyöntekijän jäädessä etäiseksi, harvoin tavattavaksi henkilöksi. Osa haastateltavistani ei jakamiensa kokemusten perusteella saanut asianmukaista jälkihuoltoa lainkaan, ja taloudellinen tuki itsenäistymisvaiheessa tapahtui sosiaalitoimen toimesta. Lisäksi muutamat haastateltavani kertoivat kokemuksista, jossa välit jälkihuollon sosiaalityöntekijään olivat läheiset ja jonka tuki itsenäistymisvaiheessa oli tärkeä voimavara aikuistuvalla nuorella.

Jälkihuollosta puhuttaessa useat haastateltavani jakoivat kokemuksiansa ohessa esiin kehittämisen tarpeita suhteessa jälkihuollon pituuteen, suunnitelmallisuuteen ja määrällisyyteen. Usean haastateltavani kokemusten mukaan jälkihuolto näyttäytyi ajoittain etäisenä ja hajanaisena, eikä sitä aloitettu riittävän aikaisin ennen nuoren täysi-ikäistymistä:

H: Että olis suunnitelmallisuus siinä jälkihuollossa vahvasti jo ennen kun oot 18 ja kaikki muuttuu, että sitä prosessia pitäisi ruveta käymään viimeistään sen vuoden, tai sitten kun täyttää sen 17 oikeastaan. Että selvittää sille nuorelle kuka on itsenäistymässä, että mitä se jälkihuolto tarkoittaa ja mihin on oikeutettu ja minkälaista tukea siihen on saatavilla ja kaikki. Koska nuoret alkavat käyttää niitä, eikä ne ota välttämättä yhteyttä niihin jälkihuollon työntekijöihin ja ole sillä tavalla yhteydessä. Sitten siinä ollaan jotenkin tosi huonosti yhteydessä, niin siinä on periaatteessa se ensimmäinen putoamisen paikka tietyllä tavalla.

H: Voisi panostaa siihen, että nuori saisi hyvän suhteen sen jälkihuollon työntekijän kanssa, kun se on kuitenkin se tärkein. --- On se kuitenkin semmoinen

tukihenkilö siinä vaiheessa, et jos tarvii tai on mitä vaan kysyttävää tai mieli-pidettä. Et pitäisi olla mun mielestä semmoinen lähellä, jos tarvii vaikka jotain apua, niin sä uskallat puhua sille. Ei niin, että sua käydään vaan käyttä-mässä siellä vaikka sen parin viikon välein ja että sä pidät sen jälkihuollon vaan sen takia, et saat edelleen rahaa.

Eräässä haastattelussani esitettiin myös näkemys siitä, miten jälkihuollon kestoa tulisi olla mahdollista jatkaa 21 ikävuoden jälkeen, mikäli nuoren tilanne sitä vaatii. Haastateltavani toi ilmi keskusteluissaan näkemyksiään siitä, miten aikuistuva nuori ei ole vielä 18-vuotiaana tai edes jälkihuollon loppuessa vielä kovinkaan kypsä, ja hänen tuen tarpeensa voi yhä olla täysin kesken. Haastateltavani näki jälkihuollon harkinnanvaraisen jatkumisen aikuisten nuorten itsenäistymisriskiä ehkäisevänä toimintana:

H: Että jos ei ole sitä elämänhallintaa oppinut, että pystyisi sillä tietyllä tavalla suoriutumaan, niin sitten kun sä täytät 21 jälkihuolto loppuu ja sä olet kuin kuka tahansa asiakas. Että mitä sä teet, jos sä tarviit jostain sosiaalihuollosta apua, kun sä olet 21 vuotta ollut siellä se asiakas. Ja tietysti näissä prosesseissa ne työntekijät vaihtuu, et kun sä täytät 18 niin sä et ole enää lapsi ja kaikki kontaktit sun muut. Et just kun se nuori on saanut luotua jonku hyvän suhteen johonki työntekijään niin sitten byrokraattiset ja hallinnolliset rajat on siinä tiellä et sitä suhdetta ei voi enää jatkaa. Ja sitten kun on 21 niin sitte se taas päättyy. Sen pitäis tulla, että jälkihuolto olisi harkinnanvarainen ja sen tulisi jatkua joillain siihen et on joku 25 tai 23 vuotta vähintään, jos on selkeesti esimerkiks kehityksessä jotain.

Haastateltavieni kokemusten perusteella jälkihuollon psykososiaalisen tuen osa-aluetta ei siis ajoittain järjestetty riittävän suunnitelmallisesti ja nuorta kohtaavasti, jolloin itsenäistyvän nuoren jälkihuolto painottui lähinnä taloudellisen tuen ja seurannan ylläpitämiseen. Haastateltavistani useampi kertoi, että heidän näkemyksensä mukaan jälkihuollon palveluita alikäytetään, ja että palvelun kehittäminen parantaisi itsenäistyvän nuoren hyvinvointia.

6.4 Yhteenvetoa

Haastattemieni nuorten aikuisten kokemukset sijaishuollosta itsenäistymisestä ja vanhemmuussuhteiden merkityksistä olivat osin ennakoitavissa, mutta osin myös yllättäviä. Itsenäistyminen ja oman paikan löytäminen ovat prosesseja, joissa nuori tarvitsee tukea, hyväksyntää sekä myötäelämistä. Vaikka haastateltavieni taustat, ikä ja sijaishuollon historia olivat keskenään hyvin erilaiset, löytyi haastateltavien kokemuksista paljon yhtymäkoh-

tia ja samankaltaisuuksia. Haastateltavieni esiin nostamat kokemukset sijaishuollosta itsenäistymisestä ja sen vaikutuksesta hyvinvoinnin rakentumiseen aikuisiällä, ympäristön kannattelevuuden merkityksestä sekä sijaishuollon vaikutuksesta vanhemmuussuhteisiin ja oman perheen rakentamiseen paikantuivat selkeästi osaksi laajempia teoreettisia näkökulmia.

Tutkimustehtävänäni oli selvittää nuorten sijaishuollossa eläneiden aikuisten kokemuksia sijaishuollosta itsenäistymisestä sekä analysoida, miten suhdetta biologisiin vanhempiin merkityksellistetään aikuistumisen kynnyksellä. Analyysini pohjalta jäsensin nuorten kokemukset kolmeen pääluokkaan, jotka olivat sijaishuollosta itsenäistyminen, itsenäistymisvaiheen riskit ja kehittäminen sekä vanhemmuussuhteiden merkitys ja tuen saanti. Tiivistän nuorten kokemukset ja tutkimukseni tulokset seuraavassa.

Sijaishuollossa eläneiden aikuisten kokemukset itsenäistymisvaiheessa sisälsivät useita arjen rakentumiselle merkittäviä elementtejä, ja erityisesti *kouluttautumisen tärkeyttä* korostettiin osana aikuiselämään kiinnittymistä. Täysi-ikäistymisen mukanaan tuoma *vapaus*, siihen liittyvät positiiviset puolet ja sen äkilliseen lisääntymiseen liittyvät riskit elämänhallinnalle nähtiin niin ikään itsenäistymisvaihetta muovaavana elementtinä. Lisäksi sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksissa *tuen saamisen merkitys* ja lastensuojelun *jälkihuolto* koettiin erittäin merkittäväksi itsenäistymisvaihetta määrittäväksi tekijäksi. Tutkimukseni perusteella jälkihuolto koettiin usein liian hajanaisena, lyhytkestoisena ja riittämättömänä antamaan riittävästi tukea sijaishuollosta itsenäistymisvaiheessa, erityisesti tilanteissa joissa itsenäistyvällä nuorella ei ollut *riittävää tukiverkosta*.

Suhdetta biologisiin vanhempiin merkityksellistettiin erityisesti *oman lapsen saamisen* myötä. Tutkimukseni perusteella nuoren täysi-ikäistyminen ja sijaishuollosta itsenäistyminen eivät muuttaneet vanhempien ja nuoren välistä suhdetta, vaan se pysyi melko samankaltaisena. Keskusteluissa usea haastateltavani arvioi suhteensa biologisiin vanhempiinsa etäiseksi aikuistuessaan. Tutkimukseni perusteella sijaishuollosta itsenäistyessä on kuitenkin riski, että nuori saattaa *äkillisen vapauden lisääntyessä* muodostaa elämänhallinnalle ja arjelle haitallisen suhteen omiin vanhempiinsa, joilla on sosiaalisia ongelmia. Vanhemmuussuhteiden merkityksellistämässä tapahtuu kuitenkin tutkimukseni perusteella suurin muutos vasta sijaishuollosta itsenäistyneen *nuoren aikuisen alkaessa odottaa omaa lastaan*. Tutkimukseni perusteella omaa perhe-elämää rakentaessa sijaishuollosta itsenäistynyt

nuori kokee oman lapsuuden tapahtumien selvittelyn ja pohdinnan tärkeäksi, ja erityisesti suhdetta biologiseen äitiin herkistytään tarkastelemaan aiempaa enemmän. Biologisen vanhemman tuen puuttuminen, oman lapsuuden ja vanhempien kasvatustieteen pohdinta osoittautuivat suuriksi kysymyksiksi oman lapsen saantivaiheessa. Tutkimuksessani *tuen ja ohjauksen tarjoaminen* sijaishuollosta itsenäistyneelle nuorelle äidiksi tultaessa ja perhe-elämää rakennettaessa koettiin erittäin merkityksellisenä.

Seuraavaksi siirryn peilaamaan tutkimustuloksiani aiempaan tutkimus- ja teoriakirjallisuuteen.

7 Sijaishuollosta itsenäistymisen kokemukset ja biologisten vanhempien merkitykset

7.1 Sijaishuolto itsenäistyvän nuoren hyvinvoinnin rakentajana

Haastatteluun osallistuneet aikuistuneet nuoret kertoivat sijaishuollosta itsenäistymisen vaikuttaneen aikuiselämän hyvinvoinnin rakentumiseen. Erityisesti tämä tuli esiin koulutuksen loppuun suorittamisessa, tuen saamisessa itsenäistymisvaiheessa sekä täysikäistymisen mukanaan tuomassa vapautentunteessa. Sijaishuollosta aikuistuessa koulutautumisen merkitys osana elämänhallintaa ja aikuiselämään kiinnittymistä koettiin suurena. Riittävän tukiverkoston omaaminen ja tuen saanti arvioitiin tärkeäksi osaksi aikuiselämän opettelua ja onnistumista. Tutkimuksessani sijaishuollosta aikuistuessa vapauden merkitys niin hyvine kuin huonoine puolineen korostui.

Huostaanotto ja sijaishuollossa kasvaminen muuttavat rajusti lapsuutta ja nuoruusiän rakentumista. Lapsen huostaanotto edellyttää, että lapsen kasvu ja kehitys on vakavasti vaarantunut. Huostaanottojen määrä kuvastaa laajasti lasten ja heidän perheidensä pahoinvointia. Lapsen huostaanotolla pyritään turvaamaan lapsen kehitys ja kasvatus, jolloin huostaanotolla voi olla myös lapsen hyvinvointia merkittävästi lisäävä vaikutus. (Heino & Johnson 2011, 266–267.) Huostaanoton viimesijaisuutta lastensuojelullisena toimenpiteenä vahvistaa sen huomiointi, miten lapsen huostaanotolla ja kodin ulkopuolelle sijoittamisella nähdään myös lapsen hyvinvointia haastavia vaikutuksia.

Merkittävä osa sijaishuollosta elävistä lapsista ja nuorista kokevat ahdistuksen, stressin, hämmennyksen, epävarmuuden, menetyksen ja surun tunteita. Näiden tunteiden riittämättömän huomiointi ja tunnistamattomuus sijoituksen aikana vaikuttavat lapsen ja nuorten kehitykseen ja psyykkisen hyvinvoinnin rakentumiseen. Kehityksen ja psyykkisen hyvinvoinnin kasvuiässä kohtaamat haasteet voivat vaikuttaa heikentävästi aikuiselämän hyvinvoinnin rakentumiseen. (Bruskas 2008, 70–77.) Sijaishuollosta itsenäistyneiden entisten nuorten hyvinvoinnista puhuttaessa ja aikuiselämää tarkasteltaessa on otettava huomioon huostaanoton ja rikkonaisen perhehistorian vaikutukset myöhemmän elämän rakentumiseen.

Hyvinvointi rakentuu elintasosta ja elämänlaadusta. Hyvinvoinnin edellytyksenä on ihmisen perustarpeiden tyydyttyminen ja elintason myötä ihmisen käytössä olevat aineelliset ja persoonattomat resurssit. Tämänkaltaisia hyvinvointia rakentavia resursseja on esimerkiksi asunto, raha ja koulutus. Aineellisten ja persoonattomien resurssien lisäksi ihmisen hyvin-

voinnin rakentuminen vaatii sosiaalisten suhteiden tarpeiden tyydyttymistä. Tyydytetty tarve, kuten raha, voi myös toimia resurssina, joka mahdollistaa ihmiselle myös muiden tarpeiden tyydyttämisen. Hyvinvointi rakentuu siis yksilön omistamien ja hallitsemien resurssien, sosiaalisten suhteiden tarpeiden tyydyttymisestä sekä ihmisen suhteessa yhteiskuntaan ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuteen. Erik Allardtin (1976, 32-38) jaottelun mukaan hyvinvointi muodostuu elintasosta (having), yhteisyyssuhteista (loving) ja itsensä toteuttamisen muodoista (being). Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten aikuistumisvaiheen hyvinvoinnin osa-alueiden rakentumiseen vaikuttaa tutkimustulosten mukaan sijaishuollon, lastensuojelun ja perheen kasvuolosuhteiden historia. Jäsenen seuraavaksi sijaishuollosta aikuistuvan nuoren hyvinvoinnin rakentumista, Allardtin (1976, 32–38) hyvinvoinnin eri osa-alueita hyödyntäen:

Elintaso (Having)

Elintaso osana hyvinvointia rakentuu fysiologisten tarpeiden tyydyttymisen lisäksi tarpeiden tyydyttämiseen tarvittavista riittävästä toimintaresursseista. Elintaso määrittelee kaikkien ihmisten tarvitsemat osatekijät, kuten riittävän terveyden ja elintarvikkeet. Elintaso sisältää kuitenkin myös resursseja, kuten koulutuksen, työn, asuinolot ja rahan, joiden määrän tarve vaihtelee yksilöittäin. Elintason käsite määrittyy ympäröivän yhteiskunnan lähtökohdista, jolloin länsimainen ajattelu hyvinvoinnin rakentumisesta tapahtuu erilaisista lähtökohdista suhteessa vaikkapa kehitysmaihin. (Allardt 1976, 39–41.)

Elintaso on hyvinvoinnin osa-alueista ensisijainen, ja ilman riittävää elintasoa hyvinvoinnin rakentuminen ei ole mahdollista. Alhaisella elintasolla on merkittävät vaikutukset ihmisen käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. (Allardt 1976, 41.) Vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi riittävä elintaso ja koulutus on kaikille ihmisille turvattu, voi ihmisellä olla keskimääräisesti heikommat lähtökohdat elintason eri osatekijöiden ja resurssien rakentamiseen.

Lastensuojelun asiakkuuksien ja huostaanottojen määrä on usein toiminut lasten ja nuorten syrjäytymistä ja pahoinvointia kuvaavana mittarina, ja huostaanotto usein kuvastaa lasten ja nuorten perheiden monimuotoista pahoinvointia. Lapsuudessa esiintynyt pahoinvointi ja lastensuojelun sijoituksen vaikutukset näkyvät myös aikuiselämän rakentuessa. Pohjoismaissa tehtyjen tutkimusten perusteella huostassa olleilla lapsilla esiintyy myöhemmässä elämässä valtaväestöä enemmän hankaluuksia elämän eri osa-alueilla (Heino & Johnson

2011, 266–270). Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa seurattiin 700 huostaanotetun lapsen ja nuoren hyvinvoinnin rakentumista aikuisiällä. Tutkimukseen osallistuneiden lasten ja nuorten elämän rakentumista seurattiin sijoituksen alkamisesta 25 ikävuoteen asti, tuoden ilmi pitkälle aikavälille ajoittuvaa tietoa aiheesta. Tutkimustulosten perusteella lastensuojelun huostassa olleiden lasten ja nuorten on valtaväestöön verrattuna korkeampi todennäköisyys jäädä työttömäksi tai koulutustaustaltaan matalammaksi, sairastua psyykkisesti, saada lapsia nuorella iällä tai kuolla nuorena. (Sallnäs & Vinnerljung 2008, 144–155.) Tutkimukseeni osallistuneet haastateltavat kertoivat perhehistoriaa käsitellessään erilaisista sosiaalisista ongelmista sekä aikuiselämässä vallinneista elämänhallinnan haasteista, jotka olivat koskettaneet heitä itseään tai huostaanotettuja ystäviään. Erityisesti päihdeongelmat näyttäytyivät tutkimuksessani huostaanottoa edeltävänä perheen pahoinvointiin vaikuttavana tekijänä.

Sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnin rakentumista sijoituksen päättymisen jälkeen on tutkittu myös osana suomalaista kohorttitutkimusta. Korttitutkimuksessa seurattiin seuranta-aikana 1987-2008 kaikkia vuonna 1987 syntyneitä, joista 1900 lasta ja nuorta oli ollut seuranta-ajan aikana sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Tutkimusten tuloksissa ilmeni, että erot sijoitettuna olleiden lasten ja nuorten hyvinvoinnin myöhemmässä rakentumisessa olivat suuria verrattuna niihin lapsiin ja nuoriin, jotka eivät olleet olleet sijoitettuna. Hyvinvoinnin haasteista kertovista alueista tutkimuksessa ilmeni muun muassa sijoitettuna olleiden lasten ja nuorten keskimääräistä suurempi toimeentulotuen ja psykiatrisen sairaanhoidon palveluiden tarve. Lisäksi sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla oli keskimääräistä suurempi riski jäädä koulutustasoltaan matalaksi tai tulla tuomituksi rikoksesta. (Paananen, Ristikari, Merikukka, Rämö & Gissler 2012, 22–24.)

Huostassa olleiden lasten ja nuorten aikuisiän hyvinvointia tutkittaessa tulee huomioida heidän alun perin valtaväestöä heikommat lähtökohdat. Huostaan otettujen lasten vanhemmista kertovista tilastoista on nähtävissä, että kyseisissä perheissä esiintyy keskimääräistä enemmän toimeentulotuen ja sosiaalitoimen varassa eläviä, matalaa koulutustasoa, työttömyyttä, naimattomuutta ja avioeroja. (Heino & Johnson 2011, 270–271.) Lähtökohteisesti sijaishuollosta aikuistuneiden hyvinvoinnin rakentuminen tapahtuu keskimääräistä vaikeammista lähtökohdista käsin. Lapsen ja nuoren perheessä esiintyneiden mahdollisten sosiaalisten ongelmien vaikutus nuoren aikuisen hyvinvoinnin rakentumiseen on tärkeää huono-osaisuuden periytymisen ehkäisemiseksi. Aiemman tutkimustuloksen perusteella

sosiaaliset haasteet, kuten matala koulutustaso, koulutuksen keskeyttäminen, työttömyys ja toimeentulotuen tarve, ovat riskinä periytyä sukupolvelta toiselle. Erityisesti vanhemman matalan koulutustason tai koulutuksen keskeyttämisen arvioitiin tutkimuksen perusteella korreloivan lapsen matalan koulutustason tai muiden koulutukseen liittyvien haasteiden kanssa. (Vauhkonen & Kallio & Kauppinen ja Erola 2017, 42–52.) Aikuistuvan nuoren tukeminen kouluttautumiseen sijaishuollon aikana ja sen jälkeen näyttäytyy erityisen merkityksellisenä elintason ja hyvinvoinnin rakentumista vahvistavana elementtinä.

Koulutuksen merkitys nousi erityiseen asemaan myös omassa tutkimuksessani. Tutkimukseeni osallistuneet haastateltavat arvioivat haastatteluissa erityisesti koulutuksen suorittamista loppuun itselleen merkityksellisenä. Tutkimukseni haastateltavat arvioivat myös, että heidän lastensuojelun sijaishuollon ystävien ja tuttavien keskuudessa koulujen loppuun saattaminen on näyttäytynyt verrattain haastavana. Haastateltavani pohtivat myös, miten he kohtasivat eri tahoilta vähättelyä ja epäilyä koulusta valmistumisen mahdollisuuksia kohtaan. Koulutuksesta ja työstä puhuttaessa haastateltavani kokivat tärkeänä, että he pystyvät näyttämään pärjäävänsä muiden epäilyksistä huolimatta.

Haasteet koulunkäynnissä ovat nähtävissä myös aiemmissa sijaishuoltoa ja sijaishuollosta itsenäistymistä koskevissa tutkimustuloksissa. Huostassa olleiden koulutustaso on keskimääräistä matalampi, ja lukiossa, ammattikorkeakoulussa ja yliopistossa opiskelu on huomattavasti harvinaisempaa. Huostaanotetun koulunkäynnin loppuun saattaminen vie myös muuhun väestöön verrattuna keskimääräistä kauemmin. (Heino & Johnson 2011, 274–277.) Koulutuksella on sijaishuollossa kasvaneiden ja sijaishuollosta itsenäistyneiden hyvinvoinnin rakentumisessa suuri merkitys aikuisiällä, ja sen merkitys kävi ilmi myös tutkimuksessani ja haastateltavieni kokemuksissa. Koulutusta ja sen loppuun saattamista pidettiin tutkimuksessani suurena arvossa, ja se nähtiin eräänä itsenäistymisvaiheen tärkeänä kannattelevana osa-alueena.

Yhteisyyssuhteet (Loving)

Ihmisellä on luontainen tarve kuulua johonkin yhteisöön tai sosiaaliseen verkostoon ja kokea solidaarisuutta ja toveruutta toisia ihmisiä kohtaan. Ihmisellä on tarve kokea rakkautta ja hellyyttä suhteissa, ja yhteisyyden puuttuminen nähdään ihmisen toiminnalle haitallisenä. Yhteisyyssuhteet ovat elintason tavoin edellytettävä osa-alue hyvinvoinnin rakentumisen toteutumiseksi. (Allardt 1976, 42–46.) Sosiaaliset suhteet, tuen saanti ja ympäröivät

ihmiset koettiin tutkimuksessani merkittävänä osana hyvinvoinnin rakentumista sijaishuollosta aikuistuttaessa.

Aiempien tutkimusten mukaan huostaanoton kokeneiden lasten ja nuorten selviytymistä tukee ja mahdollistaa pysyvät ja turvalliset suhteet muihin aikuisiin. (Heino & Johnson 2011, 271.) Tutkimuksessani vertaistuen ja ystävyyssuhteiden lisäksi erityisesti suhteiden säilyminen sijaisvanhempiin tai sijaishuoltopaikan aikuisiin koettiin merkityksellisenä ja itsenäistymisvaiheessa turvaa tuomana elementtinä. Aikuisen tuen puuttuminen kokonaan sijaishuollosta itsenäistyessä koettiin aiheuttavan yksinäisyyden ja turvattomuuden tunteita.

Haastateltavani arvioivat nuoren riskiä ajautua epäterveellisiin ihmissuhteisiin, mikäli hän ei koe hyväksytyksi tulemista muissa ihmissuhteissa. Riittämätön tuen saanti itsenäistymisvaiheessa koettiin haastattelemieni aikuistuneiden nuorten mukaan riskinä epäsosiaaliselle käyttäytymiselle ja muille sosiaalisille ongelmille. Käytännön tuen ja psykososiaalisen tuen saanti ja jatkuvuus sijaishuollosta itsenäistyessä osoittautui tutkimukseni perusteella merkittäväksi yhteiskuntaan ja sosiaalisiin ryhmiin kiinnittymistä tukevaksi tekijäksi.

Itsensä toteuttamisen muodot (Being)

Itsensä toteuttamista pidetään tärkeänä hyvinvoinnin rakentumisen osa-alueena, ja omien mahdollisuuksien käyttöä ja kehittämistä pidetään suuressa arvossa. Itsestä toteutumisen vastakohtana ajatellaan vieraantumista, jolloin ihmistä ei itessään nähdä korvaamattomana omana persoonanaan. Oman persoonan kehittäminen esimerkiksi toiminnan kautta on eräs itsensä toteuttamisen osa-alue. (Allardt 1976, 46–48.) Tutkimuksessani itsensä toteuttamisen tärkeys sijaishuollosta itsenäistyessä näkyi erityisesti saavutetun vapauden arvostuksessa sekä halussa menestyä ja rakentaa aikuiselämää esimerkiksi koulutuksen hankinnan kautta.

Aiempien tutkimustulosten mukaan sijaishuollossa kasvaneiden lasten ja nuorten selviytymistä edesauttaa harrastukset ja mielekkäät toiminnot, jotka ovat toimineet lapselle ja nuorelle positiivisena kannustimena sekä identiteettiä vahvistavana kokemuksena (Heino & Johnson 2011, 271). Itsensä toteuttaminen esimerkiksi harrastusten tai muiden itselle mieluisten toimintojen kautta toimii rakennuselementtinä hyvinvoinnin rakentumiselle. Itseään toteuttamalla sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren on mahdollista kiinnittyä aikuiselämässä paremmin osaksi ympäröivää yhteiskuntaa, ja tutkimuksessani arjen raken-

tuminen koulun, töiden ja mielekkään vapaa-ajan ympärille nähtiin elämänhallintaa suojaavana tekijänä. Tutkimukseni perusteella sijaishuollosta itsenäistymiseen liittyy vahvasti äkillisesti nuoren elämässä lisääntyvä vapaus, johon esitettiin liittyvän myös riski elämänhallinnallisten haasteiden ilmenemiseen. Itsensä toteuttaminen esimerkiksi harrastusten ja muiden hyvinvointia rakentavien toimintojen avulla edesauttavat elämänhallinnan säilymistä ja ehkäisevät riskiä vieraantumiselle ja arjen sujuvuutta rikkovalle käyttäytymiselle.

Sijaishuollosta itsenäistyvällä nuorella näyttäytyi aiemmin esittelemieni tutkimustulosten valossa olevan keskimääräistä suurempi riski sosiaalisille ongelmille. Riskin muodostumiseen vaikutti tutkimustulosten perusteella sijaishuollon ja huostaanoton lisäksi myös sen taustalla olleet perheen ja vanhempien hyvinvointiin vaikuttaneet sosiaaliset ongelmat. Hyvinvoinnin rakentuminen sijaishuollosta itsenäistyessä rakentuu eri osa-alueista, joista tutkimuksessani nousi esiin erityisesti koulutus, tuen saanti ja sosiaalisten suhteiden merkitys sekä äkillisesti lisääntyvän vapauden hallitseminen ja siihen liittyvien riskien välttäminen aikuiselämän arkea rakennettaessa. Sijaishuollosta aikuistuvan nuoren hyvinvoinnin rakentumisen osa-alueita tukemalla on mahdollista edesauttaa sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren hyvinvointia, yhteiskuntaan kiinnittymistä ja elämänhallintaa, sekä ennaltaehkäistä sosiaalisia ongelmia ja muita aikuiselämään kiinnittymisen haasteita.

7.2 Kiinnipitävän ympäristön merkitys ja poiskäännyttävä sosiaaliturva sijaishuollosta itsenäistyessä

Sijaishuollosta itsenäistyessään nuoren elämään tulee vapauden lisäksi osaksi myös vastuuta ja aikuiselämään kuuluvia velvollisuuksia. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren laillinen asema muuttuu hänen täytettyään 18 vuotta. Tämä tarkoittaa muutoksia muun muassa siinä, mihin palvelujärjestelmään sijaishuollosta itsenäistynyt nuori kuuluu esimerkiksi psykiatrian avopalveluissa. Kuten edellä on käsitelty, riittävän tuen tarjoaminen sijaishuollosta itsenäistyneelle nuorelle on tärkeää hyvinvoinnin rakentumiselle. Sosiaalisten suhteiden lisäksi ympäröivän yhteiskunnan kannattelevuus on itsenäistyvän nuoren selviytymiselle olennainen tuen osa-alue. Tutkimukseni mukaan sosiaalisten suhteiden lisäksi sosiaalihuollon palvelujärjestelmällä ja erityisesti jälkihuollolla on suuri merkitys sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren aikuiselämän rakentumiselle.

Lastensuojelun jälkihuolto on rakennettu tarjoamaan niin konkreettista kuin psykososiaalista tukea huostaanotettuna olleelle lapselle ja nuorelle, ja sen tarkoitus on auttaa nuorta suunnitelmallisesti itsenäistymisvaiheessa esimerkiksi asunnon hankinnassa. Nuorta myös tuetaan taloudellisesti nuoren huostassa olon aikana kerääntyneiden itsenäistymisvarojen avulla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 75–77 §.) Jälkihuollon tuki ja palvelut ovat merkittävässä osassa sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren hyvinvoinnin rakentumiselle ja sen tarkoituksena on tukea nuorta kiinnittymään ympäröivään yhteiskuntaan aikuistuessaan. Nuoren itsenäistymisvaiheessa mahdollisesti kohtaavat ongelmat jälkihuollon saamisessa, toteutumisessa tai tuen riittämättömyydessä asettavat haasteita sijaishuollosta itsenäistymiselle, jos täysi-ikäistyvälle nuorelle ei kyetä turvaamaan riittävän kannattelevaa ympäristöä oman elämän rakentamiselle.

Ympäristön merkitystä nuoren kasvulle ja kehitykselle ei tule vähätellä, ja sen huomiointi lähtökohdiltaan keskimääräistä vaikeammassa kasvuoloissa kasvaneiden nuorten kohdalla korostuu entisestään. Huostaanotto ja sijaishuollosta itsenäistyminen kuvastavat rikkonaisuutta perhehistoriaa sekä lapsen ja nuoren kasvun ja kehityksen vaarantumista. Englantilainen psykoanalyttikko D.W. Winnicott (2005, 187) on kehittänyt teorian riittävän hyvän ympäristön merkityksestä nuoren kasvua ja kehitystä turvaavana tekijänä. Winnicott (2005, 187) käytti teoriassaan termiä ”facilitating environment”, jonka Riitta Granfelt (1998, 115) suomensi naisten kodittomuutta käsittelevässä väitöskirjassaan ”kiinnipitäväksi ympäristöksi”. Vaikka Granfelt (1998, 15–20) väitöskirjassaan keskittyi enemmän Winnicottin teoriassa äiti-lapsisuhteen merkityksellisyyteen, käytän Granfeltin suomennosta Winnicottin teoriasta.

Ihmisyys kuuluu erilaisiin ryhmiin ja ryhmittymiin kuuluminen. Perhe nähdään usein ensimmäisenä ryhmänä, johon lapsi kuuluu. Tähän varhaislapsuuden ryhmään kuuluminen toimii mallina, joka vaikuttaa kasvaessaan ja kehittyessään lapsen ja nuoren kiinnittymiseen häntä ympäröiviin ryhmiin ja lopulta yhteiskuntaan. Riittävän luottamuksen tunteminen lapsena muodostuneessa ryhmässä, kuten perheessä, auttaa turvallisiin ja lojaaleihin ryhmiin kiinnittymisen aikuisuudessa. (Winnicott 1986, 130–140.) Haastavien kasvuolojen, niiden mahdollisten vaikutusten huomiointi ja riittävän tuen ja ohjauksen tarjonta nuoren huostaanoton aikana ja sijaishuollosta aikuistuessaan auttaa häntä kiinnittymään ympäröiviin, hyvinvointia tukeviin ja ylläpitäviin ryhmiin.

Perheen merkitys lapsen ja nuoren kasvulle ja kehitykselle on merkittävä, ja lapsen ja nuoren kasvuympäristöstä puhuttaessa perheen asemaa usein korostetaan. Perheen merkityksestä huolimatta nuoren kasvun ja kehityksen edellytyksenä on riittävän kiinnipitävä ympäristö. Kiinnipitävän ympäristön merkitystä kasvun elinehtona usein vähätellään. Kiinnipitävän ympäristön ei tarvitse olla täydellinen, mutta sen on oltava riittävä luodakseen edellytykset nuoren kasvulle perheen rakenteista riippumatta. (Winnicott 2005, 186–187.) Sijaishuollosta itsenäistyessä nuoren riittävän kiinnipitävän ympäristön huomiointi on erityisen merkityksellistä, sillä nuoren perherakenne on usein poikkeava, ja nuoren tukiverkosto voi olla puutteellinen. Perheen tuen puuttuessa ympäristön tuen, kuten jälkihuollon, tarve korostuu itsenäistymisvaiheessa. Itsenäistyminen on olennainen osa nuoren kasvua ja kehitystä. Ihminen ei kuitenkaan voi olla täysin itsenäinen häntä ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen vaikutuksesta ihmisen elämään, vaan ihminen on osa ympäristöään ja ympäristö toimii kasvun ja kehityksen mahdollistajana. Mikäli nuori ei saa riittävää tukea ja turvaa omaksi itseksi kasvamisessa perheeltään, voi riittävän kiinnipitävä ympäristö ja siihen kuuluva perheen ulkopuolinen tuki auttaa nuoren kasvun ja kehityksen turvaamisessa. (Winnicott 2005, 187–190.) Sijaishuollon aikuiset, kuten sijaisvanhemmat, lastensuojelulaitoksen työntekijät ja muut nuoren elämässä mukana olevat aikuiset toimivat sijaishuollossa kasvan nuoren kiinnipitävänä ympäristönä.

Riittävän kiinnipitävän ympäristön määritteeseen sisältyy kokemus ihmisen luotettavuudesta. Luotettavuuden kokemukset ja niiden koetteleminen lapsuudessa ja nuoruuden kapi-naiässä kuuluvat osaksi kasvua ja kehitystä. (Winnicott 1986, 136–141.) Riittävän kiinnipitävän ympäristön toteutumiseksi ja nuoren tuen saamiselle on olennaista, että sijaishuolto-paikan ja jälkihuollon aikuiset sekä muut nuoren ympärillä olevat aikuiset vahvistavat luotettavuuden kokemuksia myös silloin, kun nuori kapinoisi tai pyrkisi vetäytymään kauemmas suhteessa. Eräs haastateltavani toi keskustelussa esiin, miten hän itse katkaisi välit sijaisperheeseensä itsenäistymisvaiheessaan. Haastateltavani kuitenkin kertoi toivoneensa, että välien katkaisusta huolimatta sijaisperhe olisi yrittänyt pitää häneen yhteyttä ja pysyä läsnä hänen vastusteluistaan huolimatta. Kiinnipitävän ympäristön tulisi siis säilyä myös tilanteissa, joissa ihminen pyrkii irtautumaan siitä. Itsenäistymisvaiheessa osa nuoren aikuisiin muodostumista suhteista muuttaa muotoaan tai pahimmassa tapauksessa katkeaa kokonaan nuoren täysi-ikäistyessä ja omilleen muuttaessa. Tämän myötä jälkihuollon merkitys nuoren riittävän kiinnipitävänä ympäristönä nousee merkitykselliseksi puhuttaessa nuoren kasvusta, hyvinvoinnista ja aikuiselämään kiinnittymisestä. Riittävän kiinnipitävän

ympäristön edellytyksestä kasvulle ja tuen merkityksestä puhuttaessa onkin tärkeää kysyä, onko lastensuojelun jälkihuollon tuki riittävää sijaishuollosta aikuistuesssa.

Tutkimukseni perusteella jälkihuollon järjestämisessä näyttäytyi useita haasteita ja kehittämisen tarpeita. Jälkihuolto koettiin usein hajanaiseksi eikä riittävän suunnitelmalliseksi. Jälkihuollon toivottiin myös alkavan aikaisemmin, jotta nuoren suunnitelmallinen itsenäiseen elämään opettelu ja arjen suunnittelun tukeminen antaisi nuorelle vahvemman pohjan omilleen muuttaessa. Tutkimuksessani kävi ilmi myös, että jälkihuollon työntekijä jäi itsenäistyväälle nuorelle usein etäiseksi, ja jälkihuollon nuorelle tarjoama psykososiaalinen tuki koettiin vähäisenä. Tutkimukseni perusteella osa sijaishuollosta aikuistuneista nuorista oli jäänyt itsenäistymisvaiheessa täysin vaille jälkihuollon tukea ja palveluita. Jälkihuollon kehittämistä käsiteltäessä tutkimuksessani nostettiin myös ajatus jälkihuollon harkinnanvaraisesta jatkumisesta 21 ikävuoden jälkeenkin, mikäli nuoren tilanne sitä vaatii.

Tutkimuksessani esiin nousseet jälkihuollon haasteet ja kehittämisen tarpeet ovat linjassa aikaisempien tutkimustulosten kanssa. Heino ja Johnson (2011, 286–287) tuovat tutkimuksessaan ilmi tarpeen jälkihuollon palveluiden kehittämiseksi, yhteiskunnan vastuun suuremmalle huomioinnille ja julkisen vallan palveluiden joustavuudelle itsenäistyvän nuoren selviytymistä tukeksi. Tutkimuksensa perusteella Heino ja Johnson (2011, 286) arvioivat turvallisten aikuiskontaktien säilyvyyden tärkeyttä nuoren selviytymisen näkökulmasta sekä tarvetta jälkihuollon palveluiden jatkumiselle 21 ikävuoden jälkeen, mikäli sillä on merkittävä vaikutus aikuistuneen nuoren itsenäiselle selviytymiselle. Tämä vaatisi sosiaalihuollon palvelujärjestelmältä joustavuutta ja itsenäistyvän nuoren tarpeiden erityistä huomiointia. Palvelujärjestelmän kankeus ja kohtaamattomuus luo tutkimukseni perusteella riskin nuoren huonolle yhteiskuntaan kiinnittymiselle sijaishuollosta itsenäistyessä.

Sosiaalihuollon palveluiden kohtaamattomuutta käsitellessä on sitä mahdollista kuvata poiskäännyttämisen käsitteen avulla (Hänninen 2007, 6). Poiskäännyttämisellä eli diversioilla kuvataan yhteiskunnan osa-alueiden, kuten sosiaali- ja terveyspalveluiden syrjäyttäviä institutionaalisia käytäntöjä ja toimia. Poiskäännyttämisellä voidaan tarkoittaa esimerkiksi ”autetaan auttamaan itse itseään” -ajattelua, jolloin ihminen jätetään itse vastuuseen oman tilanteensa parantamisesta, tai hänet rajataan tiettyjen palveluiden ulkopuolelle ja ohjataan esimerkiksi vapaaehtoistyön avun piiriin. Asiakkaan ulos sulkeminen, kohtaamattomuus, pallottelu ja siirretty vastuu nähdään osana poiskäännyttämistä. Poiskäännyttämisen kult-

tuurin voidaan nähdä johtavan henkilön putoamiseen virallisen sosiaaliturvajärjestelmän ulkopuolelle. (Hänninen 2007, 6–15.) Poiskäännäminen näyttäisi asettuvan esteeksi riittävän kiinnipitävän ympäristön muodostumiselle, joka on nuoren kasvun ja yhteiskuntaan kiinnittymisen edellytys. Sosiaalihuollon palveluiden kehittämällä voidaan pyrkiä rikkoamaan institutionaalisia rakenteita ja malleja, jotka ylläpitävät poiskäännäytämisen kulttuuria.

Sijaishuollosta itsenäistyessä yhteiskunnan palvelujärjestelmän toimivuudella ja joustavuudella sekä sijaishuollossa kasvaneiden lapsien ja nuorien keskimääräistä haastavimpien lähtökohtien huomioinnilla tukea järjestäessä on ympäristön mahdollista tukea sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren arkea, elämänhallintaa ja aikuiselämään kiinnittymistä aiempaa paremmin. Riittävän kiinnipitävän ympäristön merkityksen huomiointi, haitallisten palvelurakenteiden tunnistaminen ja purkaminen sekä sijaishuollosta aikuistuneiden henkilöiden mahdollisten erityisten tarpeiden huomiointi ja tuen joustavuus ovat keinoja, joilla sijaishuollosta itsenäistyneille nuorille voidaan turvata riittävä yhteiskunnan tuki. Jälkihuollon palvelut ja niiden kehittäminen ovat nuorten syrjäytymisen ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyssä ensisijaisen merkityksellisessä asemassa.

7.3 Sijaishuollon vaikutukset vanhemmuuden rakentumiseen ja huono-osaisuuden periytyksen ennaltaehkäisy

Tutkimukseni aineistossa haastateltavani nostivat biologisesta vanhemmuussuhteesta ja oman perheen perustamisesta puhuttaessa esiin näkökulman oman lapsuuden mahdollisista vaikutuksista omaan vanhemmuuteensa. Tutkimukseni perusteella kävi ilmi, että haastateltavani kokivat oman menneisyyden pohdinnan ja ymmärtämisen tärkeänä, ja itse vanhemmiksi tulleet haastateltavani pyrkivät omalla toiminnallaan tietoisesti tunnistamaan ja välttämään omien vanhempiansa tekemiä virheitä. Eräs haastateltavani kuvasi, että itse vanhemmaksi tullessaan hän koki jääneensä paitsi oman biologisen vanhempansa tuesta, mikä lisäksi vanhemmaksi tuleminen herätti hänessä pohdintaa siitä, mitä ”normaali äiti” edes tarkoittaa. Haastateltavilleni näyttäytyi tutkimukseni perusteella hyvin tärkeältä tunnistaa ja välttää vanhempiansa hoidossa ja kasvatuksessa tekemiä virheitä omassa vanhemmuudessaan.

Aiempien tutkimustulosten mukaan elämänsä aikana lastensuojelun huostassa olleet lapset ja nuoret saavat keskimääräistä nuorempana omia lapsia ja heidän keskuudessaan yksinhuoltajuus on verrattuna yleisempää. Sijaishuoltotaustan omaavalle yksinhuoltajavanhemmalle on huomattavasti todennäköisempää pysyä yksinhuoltajana verrattuna muihin samanikäisiin vanhempiin, jotka ovat lapsen saadessaan olleet yksinhuoltajia. Lisäksi tutkimustulosten valossa lyhyt koulutustausta, nuorena äidiksi tuleminen ja kotiin jääminen lasten kanssa on keskimääräistä yleisempää huostassa olleiden naisten aikuiselämässä. (Heino & Johnson 2010, 278–280.) Nuorena äidiksi tuleminen, yksinhuoltajuuden verrattainen yleisyys ja mahdollinen heikko tukiverkosto ja koulutustaso ovat haasteita, joita sijaishuollosta aikuistuva nuori nainen voi kohdata. Tämän tuen tarpeen tunnistaminen ja siihen vastaaminen on eräs huomiointia ja mahdollista kehittämistä vaativa osa-alue.

Tutkimukseni aineiston perusteella sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten saadessa omia lapsia herättää se heissä ajatteluprosessin toisaalta omasta menneisyydestään ja toisaalta huolen siitä, miten toimia hyvänä ja turvallisena vanhempana omalle lapselleen. Aineistossa esiin noussut teema liittyy vahvasti sosiaalisten ongelmien, kuten lastensuojelun asiakkuuksien, ylisukupolvistumiseen. Sosiaalisten ongelmien ja huono-osaisuuden periytyminen sukupolvelta toiselle on ollut 2010-luvulla laajalti esillä sosiaalityössä, ja keinoista sen ennaltaehkäisyyn on käyty paljon keskustelua (Nousiainen, Petrelius & Yliruka 2016, 11–15). Lastensuojeluasiakkuuden ylisukupolvistumista on ollut viime vuosina esillä myös suomalaisissa pro gradu -tutkielmissa. Elina Koivisto ja Maiju Puro (2014, 1–3) tarkastelivat aihetta pro gradu -tutkielmassaan, jossa keskityttiin sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden onnistumisen kokemuksiin lastensuojelutyössä suhteessa ongelmien ylisukupolvisuuteen. Lisäksi Maija Ala-Honkola (2016, 1–6) on lähestynyt pro gradu -tutkielmassaan lastensuojeluasiakkuuksien ylisukupolvisuutta äitien kokemusten kautta narratiivisen taustatutkimuksen keinoin.

Pohdittaessa ylisukupolvisuuden merkitystä lastensuojelussa on tärkeää määritellä ylisukupolvisuuden käsite. Ylisukupolvisuudella kuvataan huono-osaisuuden siirtymistä sukupolvelta toiselle. Ylisukupolvisuus näkyy esimerkiksi päihdeongelmien, syrjäytymisen ja muiden sosiaalisten ongelmien siirtymisenä perheen nuoremmille jäsenille ja yhä eteenpäin heidän jälkikasvulleen. Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvistuminen on laajasti näkyvillä sosiaalialan eri työaloilla. Ongelmien ylisukupolvistumista kuvataan usein myös sosiaalisen perimän käsitteellä, ja sen taustalla voi olla monialaisia ongelmia esimerkiksi tervey-

den, taloudellisen pärjäävyyden tai perheen välisen vuorovaikutuksen alueilta. (Nousiainen ym. 2016, 2–12.) Lastensuojelun näkökulmasta puhuttaessa ylisukupolvisuudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi lastensuojelun asiakkuutta tai sijaishuoltoa vaativien haasteiden periytymistä sukupolvelta toiselle. Tämänkaltaisia haasteita voivat olla esimerkiksi ongelmat perheen vuorovaikutuksessa, puutteet kasvuympäristössä ja vanhemmuudessa tai muiden sosiaalisten haasteiden, kuten päihdeongelman, vaikutukset perheen hyvinvointiin.

Vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat, huono terveydentila, syrjäytyminen, taloudelliset ongelmat tai koulutuksen puute ovat sosiaalisia ongelmia, joilla nähdään olevan vaikutusta lapsen arkeen, koulunkäyntiin ja hyvinvointiin. Vanhempien historialla ja sosiaalisella pääomalla on vaikutusta esimerkiksi kiintymyssuhteen rakentumiseen. Lapsen ja perheen tullessa lastensuojelupalveluiden piiriin olisi tärkeää huomioida vanhempien omassa taustassa asiaan vaikuttavat tapahtumat ja opitut mallit. Menneisyyden vaikutukset oman perhe-elämän rakentumiselle ovat usein nähtävissä, ja niiden vaikutusten tunnistaminen ja huomiointi perheen arjen rakentumisessa on olennaista. (Vanhanen, Jaakkola, Selänniemi & Saurama 2011, 65–67.) Tutkimukseni haastatteluihin osallistuneet vanhemmat korostivat niin ikään oman menneisyyden käsittelyä ehkäistäkseen sen negatiivista vaikutusta omaan aikuiselämään ja vanhemmuuteen.

Vanhemman hyvinvoinnilla ja jaksamisella on suora vaikutus lapsen hyvinvointiin, kasvuun ja kehitykseen. Tricia Burke, Alesia Woszidlo ja Chris Segrin (2013, 77–91) havaivat sosiaalisten ja psykologisten ongelmien periytymistä käsittelemässä tutkimuksessaan, että vanhempien ahdistus, yksinäisyys ja sosiaalisten taitojen puute vaikuttaisivat periytyneen jo tutkimusvaiheessa aikuisikäen ehtineille lapsille. Riittävä tuki, ohjaus ja vanhemman hyvinvoinnin huomiointi eri palveluntarjoajien keskuudessa on ennaltaehkäisevä keino puuttua puuttua perheiden pahoinvointiin, sosiaalisiin ongelmiin ja huono-osaisuuden periytymiseen.

Huono-osaisuuden periytyminen sukupolvelta toiselle on alettu tutkia niin Suomessa kuin kansainvälisestikin vasta viime vuosina. Ylisukupolvisuutta on tutkittu muun muassa aikuissosiaalityön ja syrjäytymisen, mutta myös lastensuojelun näkökulmista. Lastensuojelun puuttumista vaativien ongelmien ylisukupolvisuus on Suomen lisäksi tullut osaksi sosiologisten tutkimusaiheita myös kansainvälisellä tasolla, ja se on tunnistettu eräänä sosi-

aalitieteiden isoimpana haasteena. Aiempien tutkimusten mukaan 30 prosenttia kaltoinkohdeltujen vanhempien lapsista joutuvat niin ikään kaltoinkohdelluiksi (Fusco 2015, 545-554). Tämä kertoo ylisukupolvisen huono-osaisuuden periytymisen tutkimisen merkityksellisyydestä erityisesti perheiden hyvinvoinnin näkökulmasta. Lisa Berlin, Karen Appleyard ja Kenneth Dodge (2011, 162–176) tutkivat useita vuosia kestäneessä seurantatutkimuksessaan keinoja ennaltaehkäistä lasten kaltoinkohtelun ylisukupolvisuuden kehittymistä. Lisa Berlinin ja kirjoittajakumppaneiden (2011, 162–176) tutkimuksessa tarkasteltiin muun muassa äitien omaa lapsuushistoriaa, psyykkisten ongelmien ja sosiaalisen syrjäytymisen vaikutusta äitiyteen sekä varhaisen puuttumisen vaikutuksia lasten kaltoinkohtelun ylisukupolvisuuden syntyyn.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus ja sen periytyvyys ovat näkyvässä sosiaalialan eri palveluissa ja se nähdään myös yksilöä ja yhteisöä laajemmin rakenteellisena ongelmana. Tutkimuksissa ja sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa on nostettu esiin palveluiden pirstaleisuutta, päällekkäisyyttä ja kohtaamisen haastetta asiakkaan näkökulmasta katsoen. Ylisukupolvisuutta on viime vuosina tutkittu ilmiönä niin Suomessa kuin kansainvälisestikin, mutta toimintamalleja ja keinoja siihen puuttumiseen ja huono-osaisuuden ketjun katkaisemiseen on toistaiseksi hyvin vähän. (Nousiainen ym. 2016, 12–15.) Sosiaalityötä haastavat organisaatio- ja palvelujärjestelmämuutokset, ongelmien moninaistuminen ja kasautuminen sekä resurssipula luovat oman haasteensa ongelmien ehkäisyyn. Tutkimukseni tuloksissa nousi esiin myös työntekijöiden ja palvelujärjestelmän vaihtuvuus itsenäistymisvaiheessa, joka nähtiin riskinä aikuistuvan nuoren tippumiselle palveluiden piiristä. Itsenäistymis- ja aikuistumisvaiheessa epäonnistunut nuoren tukeminen on eräs rakenteellinen haaste, joka voi edesauttaa huono-osaisuuden periytymistä.

Suomessa lastensuojelun kivijalka on ennaltaehkäisevässä työssä, ja sitä on kehitetty uuden lastensuojelulain myötä yhä enemmän asiakkaita osallistaviin matalan kynnyksen palveluihin. Suomen palvelujärjestelmä nojaa kaikille tarjottaviin peruspalveluihin, joiden tueksi on järjestetty erikseen saatavilla olevia erityisen tuen ja palvelujen muotoja. (Nousiainen ym. 2016, 9–12.) Sijaishuollosta aikuistuneiden entisten nuorten kokemuksia tutkiessani nostettiin esiin tarve järjestelmälle, jossa omaa perhettä perustaessaan sijaishuollosta aikuistuneelle entiselle nuorelle tarjottaisiin vahvaa tukea. Tuen tarvetta perusteltiin muun muassa usein riittämättömällä tukiverkostolla, sijaishuollosta itsenäistyneen entisen nuoren

omalla rikkonaisella perhehistorialla ja biologisten vanhempien tuen mahdollisella puuttumisella.

Ylisukupolvisuuden ehkäisemisen toimintamalleja on etsitty niin yksilötasolta kuin myös yhteiskuntarakenteisiin puuttumalla. Aune Flinck ja Eija Paavilainen (2011, 92–102) kuvaavat artikkelissaan lainsäädännön, sosiaalipoliittisen päätöksenteon sekä yhteiskunnallisten hankkeiden merkitystä lasten hyvinvointiin yhteiskunnassa. Myös lastensuojelun ulkopuolella tapahtuva lainsäädäntö vaikuttaa välillisesti lasten hyvinvointiin ja sosiaalisten ongelmien esiintyvyyteen. Kirsi Nousiainen kirjoittajakumppaneineen (2011, 2–15) nostavat kansainvälisten tutkimustuloksien tapaan ihmissuhdeperustaisen, kokonaisvaltaisen ja vuorovaikutukseen perustuvan työn merkityksen ylisukupolvisuuden ehkäisyssä. Ylisukupolvisuus on ilmiönä monimutkainen ja vaikeasti puututtava. Viime vuosina tehdyt tutkimukset ja käynnistyneet hankkeet tuottavat tietoa ja toimintamalleja ylisukupolvisuuden ehkäisemisen parissa työskenteleville. Uusien toimintamallien lisäksi jo voimassa olevien palveluiden, kuten jälkihuollon, kehittämisellä on mahdollista ennaltaehkäistä sijaishuollosta aikuistuvien entisten nuorten sosiaalisia ongelmia sekä riskiä huono-osaisuuden periytymiselle perhettä perustaessa.

Haastatteluaineistossani esiin nostettu näkökulma sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten tukemisesta oman perheen rakennusvaiheessa olisi mahdollisuus pyrkiä ehkäisemään sosiaalisten ongelmien ja huono-osaisuuden periytymistä. Sijaishuollosta itsenäistyessä nuorella aikuisella voi olla rikkonaisen perhehistorian vuoksi tavanomaista niukempi tukiverkosto, jolloin ulkopuolisen tuen matalan kynnyksen tarjoaminen on yhä tärkeämpää.

8 Tutkimuksen arviointi, johtopäätökset ja pohdinta

8.1 Johtopäätökset

Lastensuojelun sijaishuolto eroaa kasvuympäristönä merkittävästi tavanomaisista perhekenteistä, ja huostaanotto heijastaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä elämänhistoriaan sisältynyttä pahoinvointia. Sijaishuollossa kasvaminen vaikuttaa usein merkittävästi perhesuhteisiin ja vanhemmuuden rakentumiseen sijaishuollon aikana ja sen jälkeen. Tutkimuksessani ilmennyt, usein etäinen suhde biologisiin vanhempiin itsenäistymisvaiheessa herätti ajatuksen siitä, onko biologista vanhemmuutta huomioitu ja tuettu riittävästi huostaanoton aikana. Myös aikuiselämään kiinnittyminen, omilleen muutto ja itsenäistyminen tapahtuvat verrattain erilaisista lähtökohdista, kun nuori itsenäistyy kodin sijaan sijaishuolto paikasta. Tutkimukseni tarkoituksena on ollut tutkia sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten kokemuksia sijaishuollosta itsenäistymisestä sekä siitä, miten biologinen vanhemmuussuhde merkityksellistetään nuoren aikuistuesssa sijaishuollosta.

Tutkimuksellani onnistuin keräämään paljon arvokasta tietoa sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista. Sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten aikuisten kokemusten tutkiminen tuo arvokasta lisätietoa lastensuojelun itsenäistymispolusta ja biologisen vanhemmuussuhteen merkityksestä itsenäistymisvaiheessa, tuoden esille vahvuuksien ja onnistumisten lisäksi myös haasteita ja kehittämisehdotuksia. Sijaishuollosta itsenäistymisen riittävä tukeminen on ensisijaisen tärkeää nuoren hyvinvoinnin rakentumisen ja yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta.

Tutkimuksessani kävi ilmi muiden tutkimustulosten tavoin, että sijaishuollosta itsenäistyessä koulutuksen ja sen loppuun suorittamisen merkitys koettiin suureksi. Tutkimuksen suorittamiseen liittyvät haasteet näyttäytyvät huostaanoton jälkeen keskimääräistä suuremmilta, joka luo tarpeen koulutuksen ja sen tukemisen riittäväälle huomioinnille sijaishuollossa ja sen jälkeen. Koulutusta pidettiin tutkimukseni perusteella suuressa arvossa, ja se nähtiin eräänä sijaishuollon jälkeistä aikuiselämää ja toimivaa arkea rakentavana osa-alueena. Koulutuksen lisäksi menestyminen, elämässä pärjääminen ja epäilijöille näyttäminen nähtiin tutkimukseni perusteella arvona ja toimivan arjen rakentamisen motivaattorina.

Vapaus, sen äkillinen lisääntyminen ja siihen liittyvät riskit nähtiin eräänä itsenäistymisvaihetta määrittävänä tekijänä. Tutkimuksessani kävi ilmi, miten kontrasti sijaishuollossa

elämisen ja itsenäistymisvaiheen välillä on erittäin suuri suhteessa nuoren kokemaan vapautunteeseen. Vaikka vapaus näyttäytyi tutkimukseeni osallistuneille enimmäkseen positiivisessa valossa, arvioivat he siihen liittyvän kuitenkin riskejä suhteessa itsenäistyvän nuoren elämänhallintaan ja kykyyn rajata omaa käytöstään nuoren kokiessa suuren määrän vapautta ilman mahdollisuutta totutella siihen kunnolla.

Tutkimukseni perusteella nuoren tukiverkosto sijaishuollosta aikuistuesssa voi olla keskimääräistä pienempi, ja nuori voi kokea jäävänsä yksin itsenäistymisvaiheessa. Sijaishuollosta itsenäistyvien kokemuksia tutkiessani itsenäistyvän nuoren tukeminen arvioitiin erittäin tärkeäksi hyvinvointia ja pärjäämistä edesauttavaksi tekijäksi. Tutkimuksessani erityisesti itsenäistymisvaiheessa olevan nuoren aikuisilta saama tuki koettiin huomionarvoisena, ja sen merkitys on todettu myös aiemmissa aiheita käsittelevissä tutkimuksissa. Kannatteleva ympäristö edesauttaa sijaishuollosta itsenäistyvän elämänhallintaa, hyvinvointia ja yhteiskuntaan kiinnittymistä. Sijaishuollosta aikuistuesssa jälkihuolto on eräs itsenäistyvää nuorta kannatteleva tukipilari. Tämä asettaa vaatimuksia erityisesti jälkihuollon suunnittelulle ja toteuttamiselle sekä sijaisperheen yhteydenpidon säilymiselle nuoren muuttaessa omilleen. Tutkimukseni perusteella suhteiden säilyminen sijaisperheeseen koettiin tärkeäksi, mutta tutkimuksessani kävi ilmi myös, että yhteydenpidon katkeaminen ja nuoren omilleen jääminen ilman sijaisperheen tukea nähtiin verrattain yleisenä. Yhteydenkatkeamisen lisäksi jälkihuollon toimivuudessa olevat haasteet näyttäytyivät tutkimuksessani lähempää tarkastelua ja kehittämistä vaativina osa-alueina.

Tutkiessani biologisen vanhemmuussuhteen merkityksellistämistä sijaishuollosta itsenäistymisen jälkeen sain selville, että kokemukset vanhemmuussuhteesta ja sen merkityksellisyydestä muuttuvat oman lapsen saamisen myötä. Tutkimuksessani ilmeni, että huostaanotetun entisen sijaishuollon nuoren alkaessa odottaa omaa lastaan hän herkistyy pohtimaan omia vanhempiaan ja erityisesti suhdettaan omaan äitiinsä. Tutkittavieni kokemuksissa näyttäytyi oman perhehistorian tutkimisen ja pohdinnan merkitys sekä oman äidin äitiyden arviointi ja tutkaileminen. Tutkimukseni perusteella biologisen vanhemmuussuhde herätti oman lapsen saamisen kautta ajatuksia siitä, mitä on normaali vanhemmuus ja miten välttää oman vanhemman kasvatuksessa tekemät virheet. Tutkimuksessani tuki vanhemmuuden suunnitteluun, uuteen elämäntilanteeseen opetteluun ja omien lapsuusmuistojen läpikäymiseen koettiin tärkeäksi sekä raskausaikana että lapsen saannin jälkeen.

Kaiken kaikkiaan koen, että tutkimukseni tuloksia hyödyntämällä sijaishuollosta itsenäistyneen nuoren tukea suunniteltaessa on mahdollista vaikuttaa mahdollistavasti nuoren itsenäistymisvaiheen onnistumiseen ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Kokemuksen tutkiminen vastasi asetettuihin tutkimuskysymyksiini ja toi uutta tietoa ja näkökulmia aiheeseen liittyen. Tutkimukseni tuloksista ilmeni muutamia aihetta koskevia osa-alueita ja näkökulmia, joiden erityinen huomiointi ja jatkotutkiminen olisi merkityksellistä. Seuraavaksi nostan tutkimuksessani ilmenneitä jatkoehdotuksia tuleviin aihetta koskeviin tutkimuksiin.

Tutkimuksessani kävi ilmi, että lastensuojelun jälkihuollon suunnittelussa ja toteutuksessa on puutteita. Jälkihuollon ei koettu alkavan riittävän ajoissa ennen sijaishuollosta itsenäistymistä, ja sen tarjoama psykososiaalinen tuki näyttäytyi riittämättömältä ja hajanaiselta. Tutkimukseni perusteella suhde jälkihuollon työntekijään jäi usein etäiseksi ja nuorten koettiin alikäyttävän jälkihuollon palveluita. Lisäksi jälkihuollon tuen nähtiin loppuvan liian aikaisin, altistaen aikuistuvan nuoren riskille tippua yhteiskunnan ja sen palveluiden ulkopuolelle. Tutkimukseni perusteella ehdotan, että jälkihuollon suunnittelua ja toteuttamista tulisi tutkia lisää. Jatkotutkimuksissa jälkihuoltoa voisi lähestyä erityisesti sen suunnitelmallisuuden, psykososiaalisen tuen ja asiakassuhteen muodostumisen tutkimisen kautta. Myös jälkihuollon tuominen aiemmin osaksi sijaishuoltoa sekä sen harkinnanvarainen jatkuminen 21 ikävuoden jälkeen ovat kehittämismahdollisuuksia, joiden tutkimisella lastensuojelun jälkihuoltoa ja itsenäistyneen nuoren saamaa tukea olisi mahdollista kehittää.

Jälkihuollon kehittämisen ja lisätutkimisen lisäksi tutkimukseni toi esille tarpeen tutkia huostaanotettujen ja sijaishuollossa kasvaneiden tuen tarvetta perhettä perustettaessa. Tutkimuksessani kävi ilmi, että oman lapsen saamisen kautta sijaishuollossa kasvanut entinen nuori käy läpi omaa lapsuuttaan ja suhdetta biologisiin vanhempoihinsa. Rikkonainen perhehistoria herättää oman perheen perustamisen myötä kysymyksen siitä, millaista on normaali äitiys ja miten välttää omien vanhempien tekemien virheiden toistaminen. Huostaanoton myötä tukiverkosto voi olla keskimääräistä heikompi, jolloin sijaishuollossa kasvaneen henkilön tuen tarpeen huomiointi perhettä perustaessa on entistä merkityksellisempää.

Aiemmat tutkimustulokset lastensuojelun asiakkuuden ja huono-osaisuuden periytyvyydestä sukupolvelta toiselle puhuu niin ikään jatkotutkimisen tarpeen puolesta. Tuen tarpeen merkitystä korostaa tutkimustulokset, joiden mukaan aiemmin huostaan otetut nuoret saa-

vat keskimääräistä nuorempina lapsia ja heillä yksinhuoltajuus on verrattuna yleisempää. (ks. esim. Fusco 2015 ja Heino & Johnson 2010.) Tutkimukseni myötä koen tarpeelliseksi tutkia, millä keinoin aiemmin sijoitettuna olleita aikuisia voidaan tukea heidän saadessa omia lapsia. Huomionarvoista on, että monelle huostaanotto on voinut näyttäytyä negatiivisena ja tahdonvastaisena kokemuksena. Tämä voi osaltaan aiheuttaa haluttomuutta tuen hakemiseen omaa perhettä perustettaessa. Tuen keinojen lisäksi on tärkeää tutkia, miten ja minkä palveluiden piirissä tulevien vanhempien tuen tarve on mahdollista tunnistaa. Sijaishuollossa kasvaneen oman perheen perustamisen tukeminen ja huono-osaisuuden periytyvän ennaltaehkäisy on moniulotteinen ja laajaa kehittämistä vaativa teema, jonka eri osa-alueiden lisätutkiminen on merkittävä kehitysskaskel niin sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten hyvinvoinnille kuin myös syrjäytymisen ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisylle.

8.2 Tutkimuksen arviointi ja pohdinta

Fenomenologinen metodologian ja kokemuksen tutkiminen oli itselleni täysin vieras ennen oman pro gradu -tutkimukseni aloittamista. Tutkimusmetodin käyttö vaati minulta laaja-alaista paneutumista fenomenologiaa käsittelevään kirjallisuuteen ja aiemmin tehtyihin fenomenologisiin tutkimuksiin. Teoriakirjallisuutta hyväksikäyttäen kykenin omaksumaan tutkimuksellisen asenteen ja huomioidaan esimerkiksi esiyymmärryksen, reduktion, sensitiivisen tutkimusotteen ja ennakkoluulottoman asenteen merkityksen fenomenologisessa tutkimusprosessissa. Koska tutkimukseni viitekehys oli minulle osittain tuttu työstäni lastensuojelusta, vaati oman esiyymmärrykseni ja omien ennakko-olettamieni tunnistaminen ja poissulkeminen jatkuvaa pohdintaa. Ymmärsin, että fenomenologinen metodologia vaatii jatkuvaa ja avointa reflektiota sekä tutkijan subjektiivisuuden tunnistamista ja hyväksymistä, jotta tutkimusprosessi etenee säilyen luotettavana ja johdonmukaisena.

Kokemuksen tutkijan tulee kyetä pohtimaan, refleктоimaan ja tuntemaan omaa sisäistä maailmaansa ja sen vaikutusta omaan toimintaan. Pyrin tutkimusta toteuttaessani pysähtymään riittävän usein arvioimaan, miten fenomenologinen asennoituminen oli minulta onnistunut. Vaikka koen onnistuneeni omien ennakkokäsitysteni sulkeistamisessa melko hyvin ja pysymään haastattelutilanteissa neutraalina, huomasin litteroituun haastatteluaineistoon tutustuessani, että muutamissa kohdin olin antautunut liiaksi keskustelulle ja tahto-

mattani ohjannut haastateltavaa viemään keskustelua eteenpäin tiettyyn suuntaan. Aineistoa analysoidessa jätin huomioimatta kohdat, jossa reduktioni oli epäonnistunut.

Kaiken kaikkiaan koen haastatteluiden onnistuneen yli odotusteni, ja kuusi haastattelua olivat riittäviä tuomaan minulle rikasta tietoa sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksista. Haastatteluiden toteuttaminen fenomenologisen metodin mukaisesti myös opetti minulle kuuntelemisen taidosta ja laajensi sekä muokkasi ajatteluani joistain lastensuojelluksista kysymyksistä. Arvioni mukaan myös haastateltavani pitivät omien kokemustensa jakamista mielekkäänä, ja haastattelutilanteet olivat luonteeltaan välittömiä ja rentoja, minkä koen haastateltavieni näkökulmasta erityisen tärkeänä.

Aloittaessani aineiston analyysiä fenomenologisen analyysimetodin mukaisesti huomasin harmikseni, että kyseinen analyysimetodi häivyttäisi aineistostani liiaksi tietoa, jotka koin tutkimuskysymysteni ja haastateltavieni kokemusten kannalta merkityksellisenä. Haastateltavieni keskenään erilaiset taustatekijät, kuten esimerkiksi sijaishuollon historia, tekivät aineistostani hyvin monipuolisen ja informaatorikkaan, jolloin fenomenologinen analyysi ei ollut aineiston koon ja moninaisuuden vuoksi tutkimukselleni sopiva analyysimetodi. Vaikka analyysimenetelmän vaihto tuntui itselleni tutkijana epämiellyttävältä vaihtoehdolta, ymmärsin sen olevan välttämätöntä tutkimukseni onnistumisen kannalta. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla kykenin erittelemään ja järjestämään aineistoani ja haastateltavieni esiin tuomia kokemuksia.

Analyysiä tehdessä noudatin sisällönanalyysin eri vaiheita mahdollisimman kurinalaisesti ja analyysiä tehdessäni pyrin säilyttämään fenomenologisen tutkimusasenteeni. Analyysiä tehdessäni muistutin itseäni ennakkoluulottomasta ja neutraalista aineistoon suhtautumisesta. En halunnut analyysiä tehdessäni antaa omien ennakko-olettamusteni vaikuttaa siihen, mitkä aineistossa ilmenneet kokemukset näyttäytyisivät merkityksellisinä. Reflektoinnin, riittävien työskentelytaukojen ja aineistoon kunnollisen tutustumisen kautta koen onnistuneeni analyysin tekemisessä ja haastateltavieni tutkimuskysymysteni kannalta merkityksellisten kokemusten tunnistamisessa.

Tutkimustulosten esittely oli tutkimukseni kirjoittamisessa eräs hedelmällisimmistä vaiheista, ja koen tutkimusaineistoni hyvin onnistuneeksi. Tutkimustuloksia esitellessäni pyrin mahdollisimman autenttisesti, mutta eritellysti käymään läpi haastateltavieni kokemuksia

unohtamatta tutkimuskysymysteni asettamaa viitekehystä. Tuloslukuni valmistuttua palasin aineistoni äärelle ja aloin fenomenologisen tutkimusmetodin mukaisesti silmäilemään sitä teoreettisen ajattelun näkökulmasta käsin. Ilokseni tunnistin tutkimustuloksieni kannalta merkityksellisiä teoreettisia viitekehyksiä, joihin kykenin peilaamaan tutkimustuloksiani. Koen, että tutkimustuloksieni ja valitsemani teoreettiset viitekehykset täydentävät toisiinsa ja teoriakirjallisuuden avulla onnistuin yhdistämään empiirisen aineistoni osaksi laajempaa tutkimuskeskustelua.

Arvioin tutkimukseni tuovan uutta tietoa sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten aikuisten kokemuksista ja siitä, miten biologinen vanhemmuussuhde merkityksellistetään sijaishuollosta aikuistuesssa. Haastateltavieni esiin tuomien kokemusten ja aiheeseen liittyvän teoriakirjallisuuden avulla tutkimukseni tuottama tieto ilmensi myös jatkotutkimusta ja -kehittämistä kaipaavia aiheita, joita esittelin johtopäätöksissä. Koin tutkimusprosessin ja tutkijan roolin itselleni opettavaiseksi, mielenkiintoiseksi ja näkökulmia avartavaksi matkaksi.

Kaiken kaikkiaan olen erittäin tyytyväinen tutkimukseeni ja sen rakentumiseen prosessina. Valitsemani tutkimusaihe oli minulle mieleinen, sillä lastensuojelu ja sen eri teemat ovat itseäni kiinnostava sosiaalialan osa-alue. Lastensuojelun lisäksi huono-osaisuuden periytyminen ja ylisukupolvisuus ovat minua kiinnostavia ilmiöitä ja niiden tutkiminen on mielestäni tärkeää. Olenkin kiitollinen SOS-Lapsikylälle heiltä saamastani tutkimusaiheesta ja heidän tarjoamastaan tuesta sekä avusta haastateltavien löytämisessä. Ennen kaikkea haluan kuitenkin kiittää tutkimukseeni osallistuneita sijaishuollosta aikuistuneita nuoria aikuisia. Ilman heidän halukkuutta jakaa aiheeseen liittyviä kokemuksiaan kanssani ei tutkimukseni tekeminen olisi ollut mahdollista.

Lähteet

Ala-Honkola, Maija (2016) Narratiivinen tapaustutkimus ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta. Äitien kertomuksia. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiön laakapaino.

Berlin, Lisa & Appleyard, Karen & Dodge, Kenneth (2011) Intergenerational child maltreatment : mediating mechanisms and implications for prevention. *Child Development*, January/February 2011. Volume 82, Number 1. Pages 162–176.

Bruskas, Delilah 2008: Children in foster care: a vulnerable population at risk. *Journal of children and adolescent psychiatric nursing*. Volume 21, issue 2. 70-77.

Burke, Tricia & Wozidlo, Alesia & Segrin, Chris (2013) The intergenerational transmission of social skills and psychosocial problems among parents and their young adult children. *Journal of Family Communication*, 13:2, 77-91.

Cavazzi, Tara & Guilfoyle, Andrew & Sims, Margaret (2009) A Phenomenological study of foster caregiver's experiences of formal and informal support. *Illinois child welfare*. Volume 5: number 1. <http://www.illinoischildwelfare.org/archives/volume5/icw5-cavazzi.pdf> . Verkkodokumentti. Haettu 5.4.2017.

Clayton, Anne (2013) Exploration of decision making among child welfare social workers in British Columbia. British Columbia: Filidh Publishing.

Granfeldt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksamäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Flinck, Aune & Paavilainen, Eija (2011) Ylisukupolvisen lasten kaltoinkohtelun ehkäiseminen lasten ja perheiden palvelun haasteena. Teoksessa Kirsi Nousiainen & Päivi Petrelius & Laura Yliruka (toim.) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Työpaperi 20/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Fusco, Rachel (2015) Second generation mothers in child welfare: Factors that predict service engagement. *Child and adolescent social work journal*, 32. 545–554.

Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Hänninen, Sakari (2007) Johdanto. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Kirsi-Marja Lehtelä (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Vaajakoski: Gummerus kirjapaino Oy.

Juvonen, Tarja (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hartaasti autonominen. Nuoren toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 165.

Koivisto, Elina & Puro, Maiju (2014) Ylisukupolvisuus ja sosiaalityö: onnistumisia lastensuojelun arjessa. Pro Gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina (2007) Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kääriäinen, Aino (2008) Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laki holhoustoimesta 442/1999. Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442>. Haettu 15.4.2017.

Lastensuojelulaki 417/2007. Finlex.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L10P49>. Haettu 4.4.2017.

Lehto-Lunden, Tiina (2012) Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten henkilöiden kokemana. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.

Lehtomaa, Merja (2011) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Timo Latomaa, Timo & Juha Perttula (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print.

Niskala, Sirkka (2011) Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Timo Latomaa, Timo & Juha Perttula (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print.

Nousiainen, Kirsi & Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (2016) Johdanto teemaan: Ylisukupolvisesta näköalattomuudesta muutokseen – näköalaistavan sosiaalityön tunnustelua. Teoksessa Kirsi Nousiainen & Päivi Petrelius & Laura Yliruka (toim.) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Työpaperi 20/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Merikukka, Marko & Rämö, Antti & Gissler, Mika (2012) Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987 – tutkimusaineiston valossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 52. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Perttula, Juha (1995) Kokemus psykologisenä tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.

Perttula, Juha (1998) The experienced life-fabrics of young men. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Perttula, Juha (2011) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Timo Latomaa, Timo & Juha Perttula (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print.

Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka! Vanhemman tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 26. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri (1990) Humanistinen psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto.

Roy, Alastair & Hughes, Jenny & Froggett, Lynn & Chistensen, Jennifer (2016) Using mobile methods to explore the lives of marginalised young men in Manchester. Teoksessa Louise Hardwick & Roger Smith & Aidan Worsley (toim.) Innovations in social work research. Using methods creatively. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

SOS-Lapsikylä (2016) Ylitse-projekti. Yhteisölliset mallit ylisukupolvisen lastensuojelutarpeen ehkäisemisessä. Esite. https://www.sos-lapsikyla.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/kuvat/pdf-tiedostot/ylitse_esite_1_web.pdf. Haettu 5.2.2017.

SOS-Lapsikylä (2016) Ylitse-työpajat. Julkaisematon työpajatyöskentelyn koonti.

Sallnäs, Marie & Vinnerljung, Bo (2008) Into adulthood. A followup study of 718 young people who were placed in outofhome care during their teens. Child and Family Social Work, 13: 144–155.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016) Lastensuojelu 2016. Tilastoraportti.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135628/Tr43_17_LASU.pdf?sequence=3.

Haettu 1.12.2017.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja.

Tökkäri, Virpi (2015) Lauri Rauhalan merkityksestä Juha Perttulan fenomenologiselle ajattelulle ja kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa Virpi Tokkärei (toim.) Kokemuksen tutkimus V. Lauri Rauhala 100 vuotta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Vanhanen, Jonna & Jaakkola, Outi & Selänniemi, Minna & Saurama, Erja (2011) Miten ylisukupolvista huono-osaisuutta voi jäsentää osana sosiaalityön tiimin työskentelyä? Teoksessa Kirsi Nousiainen & Päivi Petrelius & Laura Yliruka (toim.) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Työpäperi 20/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Vauhkonen, Teemu & Kallio, Johanna & Kauppinen, Timo M. & Erola, Jani (2017) Intergenerational accumulation of social disadvantages across generations in young adulthood. *Research in Social Stratification and Mobility*. Volume 42, pages 42–52.

Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-kuvioissa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Winnicott, D.W. (1986) Home is where we start from. Essays by a psychoanalyst. Harmondsworth: Penguin Books.

Winnicott, D.W. (2005) Playing and reality. New preface by F. Robert Rodman, North Carolina State University. London and New York: Routledge Classics.

Liite 1. Informaatio haastatteluun osallistumisesta -sähköpostiviesti

Hei!

Nimeni on Sari Seppälä, ja olen Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija. Teen tällä hetkellä pro gradu-tutkielmaa sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksista osana SOS-lapsikylän Ylitse-projektia, ja sain yhteystietosi projektityöntekijä-Oskarilta. Hän kertoi, että olisit halukas osallistumaan tutkimukseeni antamalla minun haastatella sinua kokemuksistasi. Vieläkö olisit halukas osallistumaan?

Tarkoituksenani on siis tehdä ns. fenomenologinen haastattelu, jossa tarkoituksenani on kysyä ainoastaan muutama avoin kysymys aihepiiriin liittyen. Tämän jälkeen haastattelu rakentuisi niistä aiheista ja teemoista, jotka itse kokisit tärkeäksi. Minua kiinnostaisi kuulla kokemuksia siitä, millaisia asioita sijaishuollosta aikuistumiseen liittyy ja miten esimerkiksi suhde vanhempiin näyttäytyi sinulle täysi-ikäistyessäsi sijaishuolto paikasta. Tärkeintä minulle olisi saada kuulla, mitkä asiat sinä olet kokenut merkityksellisenä. Ajattelin, että haastattelu olisi mukava toteuttaa jossain itsellesi mieluisassa tai tärkeässä paikassa, kuten esimerkiksi puistossa, rannalla, lempikahvilassa tai kenties kävelylenkillä valitsemallasi alueella. Ainut rajoitus paikalle on, että se olisi riittävän rauhallinen keskustelulle. Tulisin nauhoittamaan haastattelun, jonka sitten muuttaisin kirjalliseen muotoon osaksi tutkimukseni aineistoa. Kaikki keräämäni aineisto on ehdottoman luottamuksellista, eikä haastateltavan nimet tule ulkopuolisten tietoon. Haastateltavieni yksityisyyden suojaaminen ja kunnioittaminen on minulle erittäin tärkeää.

Tuleeko sinulle mieleen mitään kysymyksiä minulta? Mikäli olisit vielä kiinnostunut osallistumaan tutkimukseeni, sopisin mielelläni kanssasi ajan haastattelulle. Jos sinulla tulee mieleen mitään lisäkysymyksiä tai kommentteja, älä epäröi kysyä!

Haastattelun suostumuslomake

Allekirjoituksellani suostun, että minua haastatellaan osana Helsingin yliopiston sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa. Suostun haastatteluun vapaaehtoisesti. Haastattelun suorittaa sosiaalityön maisteriohjelman opiskelija Sari Seppälä. Tutkimuksen tarkoituksena on kerätä tietoa lastensuojelun sijaishuollosta aikuistuneiden nuorten kokemuksista sekä biologisen vanhemmuussuhteen merkityksestä sijaishuollosta aikuistumisen kynnyksellä ja sen jälkeen. Haastattelu nauhoitetaan ja muutetaan haastattelun jälkeen kirjalliseen aineistomuotoon. Haastatteluaineisto muokataan muotoon, jossa yksittäisen vastaajan yksilöiminen tai tunnistaminen ei ole mahdollista. Haastatteluaineistoa saa käyttää osana pro gradu-tutkielmaa.

Minulle on kerrottu haastattelun tarkoitus. Saan halutessani keskeyttää tai kieltäytyä haastattelun antamisesta sen missä vaiheessa tahansa.

PVM: _____

Allekirjoitus ja nimen selvennys:
